

Replica aborigenilor la sărbătorirea bicentenarului nașterii Australiei albe. „200 de ani de minciuni albe”, „Spoliările de pământurile noastre de 200 de ani” — se putea citi pe pancartele manifestanților

rului lor: un cerc galben suprapus pe două benzi orizontale, neagră sus și roșie jos. Simbolul pielii lor negre pe pământul roșu, ancestral, luminat de soarele speranței.

Un nou pas înainte s-a făcut în 1973 prin înființarea Comitetului Consultativ Național Aborigen (NACC), compus din 41 de reprezentanți aleși, având ca principală sarcină de a duce tratative cu autoritățile federale albe în vederea reglementării conflictelor dintre „cele două popoare”. Trei ani mai târziu, un decret federal al guvernului laburist australian a instituit o procedură juridică permițând aborigenilor să-și revendice teritoriile. Până astăzi, ei au reușit să recupereze 10 la sută din ele.

În ciuda acestor măsuri, condițiile de viață ale aborigenilor rămân precare: 7 000 dintre ei trăiesc în rezervații și 20 000 în misiuni, pe lângă preoți care propagă creștinismul. Cățiva au reușit să revină pe pământurile strămoșilor lor și viețuiesc în adâncul pădurilor de eucalipt. În aceste sate din mijlocul naturii, viața se dovedește, cu toată insalubritatea instalațiilor, mai compatibilă cu aspirațiile lor decît în ghettourile urbane, unde fac eforturi să supraviețuiască 90 000 de dezdărdăcinați. Conform unei statistici publicate de revista Geo, speranța de viață a aborigenilor se situează sub media națională: cincizeci și doi de ani, în timp ce, pentru albi, ea este de șaptezeci și doi de ani. Din lipsă de condiții de igienă și din pricina malnutriției, sînt măcinați de boli. Faptul că trăiesc izolați are drept consecință lipsa unei asistențe medicale eficiente. Un alt flagel care-i urmărește este șomajul, cu însoțitorul său nefast, alcoolismul. În sfîrșit, proporția de analfabeți este de 50 pînă la 70 la sută.

...și unul mai tînar, desenat pe scoarța de copac

Sînt tot timpul confrunțați cu probleme de discriminare rasială și de inegalitate în condițiile de muncă. Salariile aborigenilor sînt cu mult mai mici decît ale celorlalți australieni, adaugă studiul publicat în amintita revistă. Pușini dintre ei ating nivelul unor studii superioare; numai 2 la sută dețin diplome de absolvire ale unor institute de învățămînt superior. S-a reușit, totuși, ca în unele state să fie deschise școli unde se predau limbile aborigene.

În 1980, aborigenii au trimis o delegație la Națiunile Unite pentru a-și face cunoscute drepturile. Scopul: să fie recunoscute pe plan in-

ternațional. În prezent, ei așteaptă să se concretizeze ultimele promisiuni care le-au fost făcute. În ianuarie 1989, Ministerul Afacerilor Aborigene a numit o comisie însărcinată, îndeosebi, cu rezolvarea problemelor privind restituirea pământurilor și cu fixarea taxelor de despăgubire.

Pînă acum, un prim angajament a fost deja respectat. Celebrul masiv stîncos Ayers Rock, care se înalță solitar în mijlocul deșertului din statul Teritoriul de nord, leagănu spiritualității aborigene, a fost redat stăpînirii lui de drept.

Marina Șerbănescu

Ultimii locuitori ai „timpurilor visului”

Situat în nordul statului Teritoriul de Nord al continentului australian, parcul național Kakadu — cuvînt derivat de la numele populației gagudju — constituie un refugiu istoric al acestei etnii aborigene (în limba latină, *aborigines* = băștinași). Pe o întindere de 17 000 kilometri pătrați viețuiesc, păstrîndu-și cultura și tradițiile ancestrale, bătrînii gagudju, astăzi doar în număr de peste o sută.

În 1987, doi reporteri ai revistei Geo au sosit în Kakadu pentru a filma și fotografia animalele sălbatice din rezervație. În timpul sederii lor, care a durat optsprezece luni, ei au reușit să câștige încrederea aborigenilor, participînd la traiul lor de zi cu zi, dar și la viața lor spirituală, de o intensitate emoționantă,

dominată, așa cum spunea Mircea Eliade referindu-se la australieni, de „timpurile visului”.

Să rămînă în veci așa!

La început, cînd îl întâlneau un gagudju, nu îndrăzneau decît să schițăm un suris. Nu le plac vizitatorii, privirile lor „iscoditoare, întrebările stupide. Cîteva luni, fiind ocupați cu treburile noastre sau cu încercările de a descifra mesajul secret al numeroaselor picturi rupestre descoperite din întimplare, îi zăream doar din cînd în cînd. Ne simțeam însă observați. De oameni posedînd un foarte ascuțit simț al observației.

Într-o zi, un șef aborigen ne-a ieșit în cale și ne-a făcut semn să

oprim mașina. Era Big Bill Neidjie, foarte impunător, înalt și cu plete albe. Cu o voce gravă ne-a spus: „V-am urmărit. Pindii animalele... meditați... Ca și gagudju”. L-am întrebat despre animale și picturi. „Veniiți acasă la mine”, ne-a răspuns. „O să vorbim despre toate acestea”.

A doua zi ne-am dus la locuința lui Neidjie. L-am găsit stînd cu picioarele încrucișate sub un arbore. Ne-a făcut cunoștință și cu alți șefi și, împreună, am evocat unele aspecte ale culturii aborigene, ceea ce ei numesc „istoriile” lor.

Pînă în prezent nu s-a descoperit nici o urmă scrisă a acestei culturi. Ea se perpetuează doar prin memoria citorva vîrstnici. Pentru noi l-au evocat pe Marrawuti, vulturul care înhață din zbor sufletul muribundului, pe Djuwai, marea pasăre ce veghează ceremoniile de inițiere, pe Ginga, crocodilul creator de relieuri. Bătrînii au un vocabular englez destul de sărac și se exprimă cu greutate în această limbă. Și totuși, frazele scurte, vorbirea eliptică au ceva poetic. Așa sună spusese lui Neidjie: „Mai întîi au venit oamenii (albi), au început să ne comande cum să trăim... Repede... Ei aduc băuturi (spirtoase) în loc să ne întrebe despre pești, grotte, visuri, dar... ei se năpustesc. Fă școală... Profesor. Acum aborigenii pierd totul”.

Ca să-i înțelegi pe gagudju, trebuie să te familiarizezi cu „timpurile visului”, cum spun ei, principiu ce explică coeziunea și interdependența din natura înconjurătoare.

Am folosit cuvintele „vis” și „timpurile visului” pentru a transcrie literal cuvintele aborigene, deși ele desemnează o realitate care nu are nici o tangență cu propriile noastre concepte. Visul australienilor evocă începuturile vieții și perpetuarea ei în viitor. Gagudju povestesc că, de foarte demult, mai înainte chiar de timpurile visului și mai înainte ca timpul să poată fi măsurat, lumea era înformă. Era o masă inconsistentă, lipsită de echilibru. Cînd a venit vremea visului, Warramurrundjii a ieșit din ocean. El a creat relieful terestru și a dat naștere ființelor omenești. A conceput dialectele și organizarea socială. Apoi au venit alte creaturi: Ginga, crocodilul uriaș, a cioplit tînturile muntoase; Gandagitj, cangurul, a săpat văile; șerpii au modelat colinele, iar vulturul Marrawuti a adus nuferi în cîmpiile inundate.

Cînd marile spirite ancestrale și-au terminat activitatea creatoare, s-au instalat în locuri unde dăinuie pînă azi. Warramurrundjii este o stîncă albă în mijlocul pădurii; Ginga — o creastă de piatră care seamănă cu spatele unui crocodil;

Gandagitj s-a așezat pe peretele stîncos, sub forma unei picturi... Locurile sacre se numesc „privești-tile visului”. Ele dețin puterea și energia timpurilor visului.

Neidjie insistă asupra faptului că ființele vii și privești-tile visului alcătuiesc un tot unitar, că ele sînt manifestări ale unei aceleiași forțe a vieții. El spune: „Pămîntul, mama noastră, vulturul, vîrul nostru. Copacul face singele să circule. Iarba ne crește. Și apa. Și toți sîntem unul”. El adaugă că, după ce spiritele atotputernice și-au îndeplinit menirea, au spus oamenilor: „Acum, cînd noi am creat toate acestea, aveți grijă să rămîniți în veci așa. Nimic nu trebuie schimbat!”

Omul alb nu are vise

Oamenilor le-a revenit, deci, să vegheze pămîntul și celelalte viețuitoare. Gagudju numesc acest lucru „a păzi țara”, expresie prin care ei înțeleg a controla ordinea naturală sau, altfel spus, viața pe pămînt. Cum ei consideră că fac parte integrantă din pămînt, că ei sînt pămîntul, aborigenii nu pot înțelege de ce albi vor să-l modifice sau să-l distrugă. Ei spun: „Omul alb nu are vise, el o apucă pe alt drum”. Pentru aborigeni e vorba de un drum împotriva naturii, susceptibil de a declanșa catastrofa finală.

Ca să le cunoaștem mai bine „istoriile”, ne propun să vizităm picturile rupestre, de obicei inaccesibile ne-aborigenilor. Ele se află pe teritoriul clanului condus de bătrînul Namingum, căruia îi revine îndatorirea de a păzi aceste locuri sacre.

Stăbaterm păduri de eucalipt, trecem prin vadul unui rîu sec și ne găsim dintr-odată la picioarele unui perete vertical de aproape 200 m înălțime. Pătrundem într-o grotă.

De la înălțimea unui stat de om, sute de personaje își ațîntesc privirile asupra noastră. Sînt oameni, spirite, dar și canguri, cranii și nemurătate reprezentări de pești. Pe reții grotiei, acoperiți cu argilă albă și pictați cu roșu sau ocru-galben, par însuflețiți de o viață stranie. Toate creaturile reale sau imaginare se află aici. Intensitatea spectacolului ne copleșește. Ne apropiem de picturi și Namingum le comentează. Actul picturii e asociat unor ceremonii rituale și are ca scop să atragă animalele care servesc fie ca hrană, fie ca totemuri legate de vis. Namingum ne arată cu degetul silueta unui om alb, probabil primul care s-a aventurat în această regiune. Poartă cămașă cu mîneci lungi, cravată, pantaloni și cizme. E înarmat cu ceva ce pare a fi o pușcă; dar, cum pe atunci aborigenii nu știau cum funcționează arma de

foc, o ține îndreptată înainte ca pe o lance. Personajul, de statură mică, e înconjurat de canguri și pești cu mult mai mari decît în realitate. S-ar putea să fie vorba de exploratorul german Ludwig Leichhardt, primul european care a pătruns în această zonă. În acest caz, el a reușit dubla performanță de a fi traversat regiunea Kakadu, în 1845, și de a-și fi păstrat cravata pînă la sfîrșitul unui periplu de 15 luni, pe o căldură tropicală.

Picturile rupestre din Kakadu, care se numără cu mîile, sînt apreciate drept una din minunile lumii. De zeci de mii de ani, oamenii au suprapus, în straturi succesive, pe pereții stîncosi, imagini ce sfidează timpul. Specialiștii apreciază că unele picturi datează de douăzeci de mii de ani. Alții le atribuie o origine și mai îndepărtată (treizeci și cinci de mii de ani sau și mai mult), ceea ce ar însemna că, în parcul național Kakadu, s-ar afla leagănul artei umane. Umane? Namingum susține că reprezentările cele mai vechi — siluete de oameni și animale de un desen foarte fin — sînt opera unor spirite benefice pentru om și cam timide, numite mimi. Ele sînt atît de fragile încît cea mai ușoară adiere poate să le frîngă gîtul. Nu ies decît ca să pescuiscă și să picteze și numai dacă afară nu bate nici un pic de vînt. Dacă se apropie cineva sau dacă se stîrnește vîntul, ei suflă asupra stîncii care se despică pentru a-i lăsa să intre și, apoi, se închide în urma lor. „Trebuie să fiți atenți, ne avertizează, el fiindcă uneori mimi îi atrag pe oameni spre peretele stîncos și îi închid acolo”.

„Stilul raze x”

Unele desene, care au fost datate ca avînd nouă mii de ani, create, deci, cu patru mii de ani mai înainte ca egiptenii să fi construit primele piramide, aparțin unui stil de pictură rupestră fascinant, prin care artistul a reprezentat nu numai silueta animalului, ci și scheletul său și organele interne cele mai importante. Această tehnică a fost denumită de către specialiști „Stilul raze X”, și, în afară de Kakadu și împrejurimile sale, nu a mai fost folosită nicăieri în lume.

Pentru aborigeni, actul picturii reprezintă o activitate în mod esențial spirituală. Temele picturii rupestre — peștii, de pildă — dețin puterea magică de a asigura hrana în viitor. Dar, în ultimele decenii, nici un animal nu a mai fost desenat. Astăzi, această artă e practică pe scară de copac. În timpul lucrului — mișcările și îndelungate — se stabilește un contact vital între artist, animalul pe care îl pictează și „timpu-

rile visului". Opera, odată terminată, își pierde orice semnificație, cu excepția celei dobândite ulterior în comerțul occidental cu opere de artă „exotice”.

Fără să vrem, simțim cum ne cuprinde tristețea. Neidjie și Namin-gum sînt bătrîni. Dacă ei se îmbolnăvesc sau li se împlinște ceva, cine va duce mai departe mesajul milenar? Ceea ce moare sub ochii noștri este o străveche civilizație, o înțelepciune și o filozofie care au permis unor ființe umane să trăiască în armonie cu mediul natural, timp de patruzeci de mii de ani, fără distrugerii și devastări. Pentru aborigeni, momentul este crucial. Unul din bă-

trîni gagudju mi-a mărturisit: „Fără cultura și legile noastre nu mai însemnăm nimic. Nu mai avem spirit. Ne clătinăm, fără sprijin, ca o mică plantă ofilită, dusă de vînt”.

Cînd un gagudju moare, corpul îi este înfășurat într-o frunză de leucadendron și, apoi, înhumat sau expus pe o platformă în partea de sus a unui arbore foarte înalt. Un an mai tîrziu, osemintele sînt adunate, pictate în ocră roșu și depuse, în cadrul unei ceremonii rituale, într-o mică scobitură din peretele stîncos. Ritualul trebuie îndeplinit cu corectitudine pentru ca — spun ei — sufletul defunctului să poată fi eliberat. Tot mai puțini sînt cei care cu-

nosc vechile datini, care știu ce înseamnă „Timpurile visului”. „Dar cei tineri, copiii și nepoții voștri, doresc cu siguranță să ducă mai departe străvechea moștenire culturală”. „Nu! Nu-i interesează. După moartea mea, toate acestea vor fi uitate. Nepoții mei merg la școli unde învață istoria albilor. Despre a noastră nu le spune nimeni nimic. Cînd vor termina școala, poate îi voi aduce aici...” Tonul său nu este, însă, prea optimist...

(traducere și adaptare)

Marina Șerbănescu

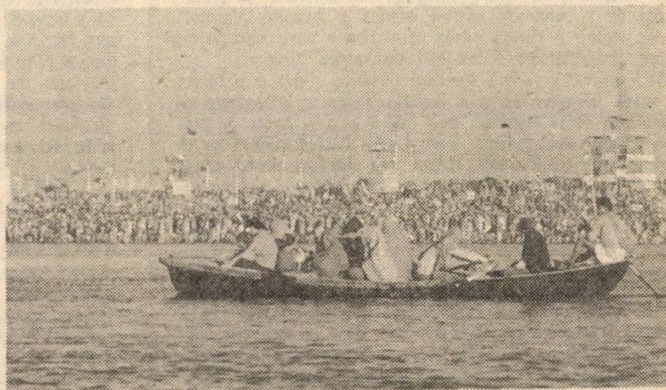
1000+1 • 1000+1 • 1000+1
1000+1
1000+1
1000+1 • 1000+1 • 1000+1

200 milioane pelerini

De la Delhi sînt necesare 12 ore pentru a ajunge cu trenul în orașul Allahbad. Și este vorba de un tren special, unul dintre cele foarte multe puse la dispoziția milioaneilor de indieni care doresc să participe la cea mai mare sărbătoare din lume, „Maha Khumba Mela”. Această uriașă festivitate figurează ca atare și în celebra „Carte a recordurilor” cu următoarea mențiune: „Cea mai mare reuniune umană din lume adunată pentru același scop”. În 1989, la această sărbătoare (de reținut: are loc la fiecare 144 ani!), au participat peste 200 milioane de pelerini în cadrul celor 30 de zile programate ale festivităților (cu trei zile intercalate de pauză). Au venit locuitori de la poalele masivului Himalaya, din junglă, din orașe și sate, din toate colțurile lumii. Cu trenul, cu mașini sau autobuze, pe jos, călare pe cai sau elefanți, reprezentînd toate categoriile sociale din India. Cu toții s-au instalat (majoritatea în corturi), fiecare cum a putut de-a lungul fluviului Gange. Și toți au găsit un perfect serviciu de ordine, posibilități de a beneficia de lumină electrică, de apă potabilă

și instalații igienice. Fiecare grup de oameni a avut cîte o zonă bine delimitată; mîncarea a fost gratuită pentru toți (preparată în aer liber), fiind interzis consumul de carne, alcool și țigări.

Vîltoarea sărbătoare „Maha Khumba Mela” se va desfășura în ianuarie 2001, fiindcă ediția din 1989 a avut un caracter special, care a corespuns unor calcule astrologice. (Gh.R)

Aspect din timpul festivităților

Baia rituală în Gange

Istoriografie și realitate

Pe scena turnantă a istoriei au revenit în prim plan dosarele anului 1939. Erupția editorială și polemicile academice ori politice, prilejuate de împlinirea unei jumătăți de veac de la Acordurile de la München (30 septembrie 1938) — preluatul direct al izbucnirii marii conflagrații a secolului XX — sînt depășite în amploare în anul cel încheiem. Faptul apare pe deplin firesc. Elucidarea, cît mai apropiată de realitate, a etapei cruciale din istoria contemporană, parcursă din toamna anului 1938 pînă în septembrie 1939, are legătură directă cu zilele noastre și cu viitorul relațiilor internaționale, cu posibilitatea de a aprofunda analiza istorică a „ocaziilor pierdute” atunci, pentru a cîștiga pacea acum, într-o lume marcată de umbre amenințătoare a 50 000 de vectori nucleari.

Anul trecut, o revistă franceză observa: „După o jumătate de secol, adevăruri cu grijă tănuite izbucnesc în legătură cu capitularea de la München, prin care Franța și Anglia au predat lui Hitler Cehoslovacia. Cum a spus Churchill: «Noi aveam de ales între dezonoare și război. Am ales dezonoarea și am avut războiul». Un război în care Franța a fost înfrîntă. Și dacă i-am fi spus «nu» lui Hitler? Probabil că am fi avut războiul, dar l-am fi putut cîștiga” (*Paris Match*, No. 2024, 11.03.1988). Numeroase documente și studii, recent publicate, inclusiv în Cehoslovacia, indică o concluzie asemănătoare. Ele relevă că o atitudine fermă ar fi descurajat aplicarea planurilor care au netezit drumul spre răznoi. Dar, fără a subaprecia în vreun fel valoarea noilor date introduse în circuitul istoriografic, nu se poate uita că esența lor a fost dezvăluită, încă în anii 1945—1946, în timpul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, Franța). În cursul interogatoriului mareșalului Wilhelm Keitel (1882—1946, șeful Statului Major al O.K.W. — Înalțul Comandament al Wehrmachtului, 1938—1945), la întrebarea „ar fi atacat Reichul Cehoslovacia în 1938 dacă puterile occidentale ar fi făcut cauză comună cu Praga”, el a răspuns: „Categoric, nu. Noi nu eram suficient de puternici militar. Obiectivul Münchenului /respectiv, ajungerea la un acord la München/ era să fie scoasă Rusia din Europa, să se cîștige timp și să se completeze înarmările germane” (citât în W.S. Churchill, *The Second World War*, 1, London, Fifth edition May, 1967, p. 281). Oricît am refuza, ca premisă a analizei istorice, interpretările bazate pe *dacă*, elaborarea de scenarii alternative, întemeiate pe date reale și noi documente exhumate din arhive, rămîne utilă pentru a trage concluzii folositoare interpretării cursului evenimentelor și, nu mai puțin, acumulării premiselor pentru o conduită în raporturile dintre state de natură să valorifice, în interesul tuturor, asprele lecții ale trecutului. În consecință, respectînd premisa de mai sus, nu ne par lipsite de importanță nici preocupările pe planul a ceea ce începe să capete circulație ca fiind *istorie prezumtivă*. În fond, o serie de concluzii istoriografice și politice, exacerbate în perioada de vîrf a «războiului rece» și care pot fi lesne recunoscute și în actuale doctrine strategice, tind să obătureze, și în prezent, în critica politicii de conciliatorism, răspunderi și posibilități pierdute și să dea relief acelor ele-

mente, care, pe planul influențării opiniei publice, justifică impulsivitatea cursei înarmărilor și stările de confruntare, înveninînd climatul internațional.

Unii cercetători nu se îndepărtează, nici în ultimii ani, de la punctul de vedere conform căruia „dezbaterea istorică asupra originilor celui de al doilea război mondial a început în mod serios abia pe cînd se trăgeau ultimele împușcături și puținele victime rămase în lagărele de concentrare erau eliberate de soldații aliați” (R. Henig, *The Origins of the Second World War*, London, 1985, p. 37). Dar, nu se poate ignora că ea a început, de fapt, aproape imediat după primele împușcături, fie chiar dacă am aminti doar volumele lui /Alfred/ Duff Cooper (*The Second World War. First Phase*) și Oliver Benson (*Through the Diplomatic Looking-Glass. Immediate Origins of The War in Europe*), ambele apărute în 1939. Chiar în timpul războiului, lui Grigore Gafencu¹ i-a apărut lucrarea care rămîne una dintre cele mai timpurii în legătură cu originile războiului.²

O dată cu ostilitățile, s-a declanșat, însă, și bătălia documentelor diplomatice. Inițiativa primei mișcări au avut-o guvernele de la Paris și Londra.³ Replica celui de-al treilea Reich a întîrziat, dar efectele ei, asociindu-se cu noua situație militară pe continent, au exercitat și o puternică presiune politică asupra unor state, cum era și România, aflate la buza armelor germane.

În acest ultim caz, ne referim la documentele capturate de Wehrmacht în trenul Marelui Stat Major francez, abandonat în ajunul capitulării Franței, în localitatea Charité-sur-Loire (vezi și H. Prost, *Destin de la Roumanie, 1918—1945*, Paris, 1954, p. 145). Încă în luna iulie 1940, propaganda germană a dat publicității o serie de documente pe care Reichul le-a folosit și în vederea sporirii presiunilor asupra României. Deși propaganda britanică a încercat să susțină că documentele erau falsificate, caracterul lor incontestabil rămîne fapt, și modul irresponsabil în care ele au căzut în mîinile inamicului a provocat enorme daune. Între documente se aflau procese-verbale ale Consiliului Suprem de Război anglo-francez, planurile de distrugere a industriei petroliere în România pentru a nu fi aca-

1) 1892—1957. Ministru de externe al României (22 decembrie 1938—29 mai 1940), ministru plenipotențiar la Moscova (august 1940—iunie 1941).

2) *Préliminaires de la Guerre à l'Est. De l'accord de Moscou (21 Aout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Paris, 1944, Com- mitent, în Elveția, încheiasă și o altă lucrare consacrată evenimentelor din 1939 și în care fusese implicat (*Les Derniers jours de l'Europe*, tipărită în 1945).

3) Ministère des Affaires Étrangères, *Le Livre Jaune Français. Documents Diplomatiques 1938—1939. Pièces relatives aux événements et aux négociations qui ont précédé l'ouverture des hostilités entre l'Allemagne d'une part, la Pologne, la Grande-Bretagne et la France d'autre part*, Paris, MDCCCXXXIX, Documents concerning German-Polish Relations and the Outbreak of Hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939, Presented by the Secretary of State for Foreign Affairs to Parliament by Command of His Majesty, London, 1939.

parată de Germania, corespondența privind blocarea transporturilor pe Dunăre, liste de persoane, care urmau să acționeze din rîndul specialiștilor străini angajați de companiile petroliere etc. Ulterior, 70 de documente au fost publicate oficial într-o colecție, inclusiv în limba română, chiar sub auspiciile Ministerului de externe al Reichului — *Auswärtiges amt/41 No 6, Documentele secrete ale Marelui Stat Major Francez*, Berlin, 1941.

Este cazul, totuși, să fie reamintită și povestea publicării documentelor germane capturate de marele puteri ale coaliției antihitleriste, mai ales în legătură cu antecedentele celui de al doilea război mondial. Intenția editării în comun a acestor documente a fost abandonată, o dată cu preliminarile «războiului rece». Încă în iunie 1946, Departamentul de Stat și Ministerul de Externe britanic, căroră, ulterior, li s-a alăturat Ministerul de Externe francez, au hotărît să publice împreună documentele capturate din arhivele Ministerului de Externe german și Cancelariei Reichului. Au fost tipărite, în limba engleză, 19 volume de documente în seriile C și D, acoperind perioada 1933—1941. O ediție vest-germană a seriilor C și D și o selecție, mai restrînsă, franceză (neoficială) au apărut sub titlurile *Akten zur Deutschen Auswertung Politik* și, respectiv, *Les Archives Secrètes de la Wilhelmstrasse*. Deși seriile de documente germane urmau să cuprindă intervalul 1918—1945, cele trei guverne occidentale au sistat în 1960 publicarea lor, urmînd ca guvernul Republicii Federale Germania să editeze, în limba germană, volumele referitoare la anii 1918—1932 și 1942—1945. Astfel, cînd, practic, s-a întrerupt editarea seriilor C și D, cum lesne se poate observa, documentele publicate alcătuiau, mai ales, o colecție care se concentra asupra antecedentelor celui de al doilea război mondial. De fapt, tonul l-a dat primul volum de documente capturate, apărut încă în 1948 sub auspiciile Departamentului de Stat, într-o ediție bilingvă (engleză și germană), care se concentra asupra relațiilor germano-sovietice în anii 1939—1941 (*Nazi-Soviet Relations, 1939-1941, Documents from the Archives of the German Foreign Office, Department of State, Washington, 1948*). Răspunsul sovietic a intervenit imediat, contestînd autenticitatea documentelor (*Falsificatorii istoriei. Notifi istorică*, Moscova, 1948) și dîndu-se publicității documente selective din cele capturate din arhivele germane, care subliniază răspunderea puterilor occidentale în încurajarea lui Hitler de a declanșa războiul (*Documente și materiale din arhiva celui de al doilea război mondial*, vol. I, [1948] și vol. II [1949], București). Cît de delicată rămîne situația cunoașterii unor dosare-cheie ale anului 1939, o indică, însă, și faptul că, după 50 de ani, multe dintre piesele lor nu pot fi consultate sau urmele sînt... de negăsit⁴. Astfel «bătălia», documentelor diplomatice, ca și cunoașterea realității pe care le exprimă rămîn încă deschise.

4 Istoricii sovietici indicau (*Temps Nouveaux*, No 24/1989, p. 32) că publicarea /seriei/ Documente ale politicii externe ale U.R.S.S. s-a oprit cu mulți ani în urmă, la volumul XXI, care se referea la evenimentele din 1938⁵. E de menționat și faptul că, atunci cînd în 1976, la Moscova, a apărut versiunea franceză a unui volum de documente acoperind perioada 29 septembrie 1938-1 septembrie 1939 (Ministère des Affaires Etrangères de l'U.R.S.S., *L'URSS dans la lutte pour la paix à la veille de la seconde guerre mondiale, Septembre 1939-Août 1939. Documents et Matériaux*), deși în prefață existau cîteva referiri la încheierea pactului de neagresiune sovieto-german (pp. 12—13), nu a fost inclus nici un text în legătură cu negocierea acestui act, ori conținutul lui. Pînă foarte recent, a fost contestată, în istoriografia sovietică, existența vreunui protocol secret la acest pact. În vara anului trecut, la o dezbateră s-a făcut afirmația: «Multe s-au spus și se spun despre «protocoloale secrete ale pactului sovieto-german din 23 August 1939». Dar aceste protocoale sînt cunoscute experților numai ca fiind «copii» după «copii». Orice încercări de a descoperi originalele nu au fost încununate de succes, nici la noi, nici în Occident» (*Soviet Historians on Hitler's Pact with Stalin, The Soviet Finish War and other Controversial Issues, Moscow News*, No 36, September 4, 1988). Să citim, și opinia lui F. Kovalev, șeful Departamentului de Istorie și Diplomatie al Ministerului de externe al U.R.S.S.: «Ziaristi și istorici sovietici reduc totul la o singură cerință: «Dați-ne protocoalele secrete!» Pot repeta pentru cei care nu o știu încă: astfel de documente nu au fost descoperite în arhivele sovietice. Cred că problema, dat fiind circumstanțele, este de a ști dacă guvernul sovietic avea, în 1939, o altă alegere decît încheie-

Concepția „vidului de putere”

Polonia independentă dispăruse de două luni de pe harta Europei, iar «războiul ciudat» mai era doar o expresie gazetărească americană, cînd, la 23 decembrie 1939, ambasada franceză la Londra a comunicat, la Quay d'Orsay, răspunsul ministrului de externe (februarie 1938—decembrie 1940), lordul Halifax (1881—1959), la demersul din 16 octombrie „privind scopurile de război”. Această telegramă diplomatică merită să rețină atenția atît pentru lipsa de claritate asupra scopurilor într-un război în care Marea Britanie participa, dar și pentru că ilustra cît de puternică se menținea obsesia saturării poftei statelor fasciste și revizioniste: «Merită să se observe că, deși se speră să fie asigurată independența tuturor popoarelor europene, una din slăbiciunile reglementării intervenite după ultimul război a fost cauzată de crearea unui anumit număr de mici state naționale care nu erau viabile nici din punct de vedere militar, nici din punct de vedere economic. Această reglementare era, deci, emanamente instabilă și s-a dovedit că a reprezentat o barieră ineficăce la ambițiile expansioniste ale marilor puteri...»⁶.

Regăsim aici, în alți termeni, preocuparea pentru «umplerea vidurilor de putere», care, imediat după încheierea tratatelor de pace (Versailles, Saint Germain-en-Laye, Neuilly sur Seine — 1919 și Trianon — 1920), devenise o problemă cardinală a gândirii politice în cercurile conducătoare ale marilor puteri. Conform opiniei istoricului britanic Arnold Toynbee, în aceste cercuri se considera: «Vasta zonă a Europei centrale și răsăritene ocupată în prezent de un mozaic de slabe state succesoare era, în fapt, un enorm «vid de putere»; și cum să fie umplut acest vid de putere, aceasta a devenit, în ultimă instanță, problema fundamentală a politicii europene a puterii între cele două războaie mondiale⁷. Cu alte cuvinte, care dintre marile puteri urma să devină «moștenitorul celor patru imperii din Europa centrală și răsăriteană a secolului XIX?»⁸ Urmarind scena politică britanică, Nicolae Titulescu⁹ semnala, încă la 27 martie 1925, într-un raport diplomatic despre „impresiunea profundă care se degajă că toți conducătorii politici britanici, din orice partide ar face parte, în mod conștient sau inconștient, sub o formă sau alta, nu au azi încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa centrală și orientală... Corolarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea de a revizui tratatele în mod amical, ca singurul mijloc de a împiedica războiul. În toate conversațiunile politice ce am avut în aceste zile, am insistat asupra absurdității acestei concepțiuni. Ideea posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, nesiguranța întîrzie consolidarea noii stări de lucruri și lipsa de consolidare așijă poftei de revanșă. Acesta este drumul cel mai sigur care duce la război» (N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967, Doc. 97). Desigur, nu se poate uita că reglementările ce au urmat

rea unui pact cu Hitler? (declarație făcută la „Club des invités” al revistei *La Vie Internationale*, /No 2, Février, 1989, p. 164/, publicată coeditată de Ministerul de externe al U.R.S.S.). Cît privește unele piese din arhivele sovietice, este, poate, de reținut mărturia generalului-colonel K. Mamsurov, care, pînă la decesul său din 1968, a lucrat la Marele Stat Major sovietic și, pînă la intrarea U.R.S.S. în război, în domeniul informațiilor și contrainformațiilor. În amintirile publicate pentru prima oară în 1988, există o însemnare făcută în 1967, în care se precizează că: „începînd din 1937, multe documente istorice au dispărut” (*The First Days of the War, The reminiscences of Khadzi Mamsurov, Moscow News*, No 29, July 17, 1988).

5) Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice (în continuare A.I.S.I.P.), Fond XV, Documente parvenind din arhiva particulară a lui Edouard Daladier, alături la Fondation National des Services Politiques-Pans. Dosar 2 987, Vol. II, p. 164.

6) A. Toynbee, *The Realignement of Europe, in Survey of International Affairs, 1939-1946*, London, 1955, p. 16.

7) 1882—1941. În momentul respectiv ministrul României la Londra, din 1922. Ministru de externe al României, 24 noiembrie 1927—10 noiembrie 1928 și 20 octombrie 1932—30 august 1936

primului război mondial, în ce privește aspectele teritoriale, nu au fost urmarea unui cadou făcut de marile puteri, ci încununarea luptei național-democratice a popoarelor din Europa centrală și sud-estică, a triumfului principiului autodeterminării. În cazul României, frontiera recunoscută prin Tratatul de la Trianon nu făcea decât să reconfirme hotărârea de autodeterminare din 1918, adoptată de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 decembrie), de unire pe veci a Transilvaniei cu patria. Cum scria istoricul britanic de origine germană George Lichtcheim: „Logica reglementării (de la Trianon — E.P.) era profund național-democrată. Fiindcă, în fostul regat al Ungariei, ungurii stăpâneau minorități naționale care împreună constituiau o majoritate a populației”. Dacă, așa cum pe bună dreptate sublinia același autor, puterile fasciste și revizioniste au tins în perioada interbelică să răstoarne reglementările din 1919—1920, atât în aspectele lor teritoriale, cât și în ce privește regimurile liberal-democratice, „este important să înțelegem că fascismul și revizionismul sînt fenomene asociate” (*Europe in the Twentieth Century*, New York, 1972, p. 122). În plus, nu se poate omite că „revizionismul” ungar a făcut mult mai mult zgomot, în anii 1919—1920, decât revizionismul german în ceea ce privește aspectul teritorial” (A.J.P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, New York, 1966, p. 44).

În general, în dezbaterile originilor celui de al doilea război mondial, se tinde să se mențină praful uitării asupra faptului că subminarea sistemului de la Versailles a început cu aplicarea lui operațională și că ideea de-bază a conciliatorilor a rămas «reformarea» lui pe seama sacrificării intereselor legitime, a independenței și integrității teritoriale ale micilor state.

Oricum, nu se poate uita că, în timpul lucrărilor Tribunalului Militar Internațional, procurorul general adjunct britanic, Sir David Maxwell Fyfe, releva că începutul conspirației generatoare a agresiunii care a declanșat cel de-al doilea război mondial se situează în 1921 — prin dorința de a abolii Tratatul de la Versailles (Tribunal Militaire International, *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International Nuremberg 14 Novembre 1945— 1-er Octobre 1946* Edité à Nuremberg, Allemagne, 1947/ în continuare T.M.I.N./ Tome 8, pp. 221—222).

Subminarea unei bariere eficace anti-expansioniste

Tocmai spectrul umplerii «vidului de putere» prin tirguiele și compensații între marile puteri a îndemnat micile puteri (inițial România, Cehoslovacia și Iugoslavia, cărora, în deceniul al patrulea, li s-au asociat Grecia și Turcia) să reacționeze, strîngîndu-și rîndurile. Atît Mica Înțelegere, cit și, ulterior, Înțelegerea balcanică, au fost rodul inițiativei țărilor mici, hotărîte să-și apere împreună drepturile, să-și sporească, în conjuncția interbelică, posibilitățile și capacitatea ca, împreună, să reziste jocului de interese între marile puteri, să excludă eventualitatea de a deveni obiect al încorporării în sfere de influență și să poată promova, tocmai datorită alianței lor, cu o mai mare eficacitate, puncte de vedere pe care marile puteri să nu le poată ignora. Ceea ce a dus, în anii 1920—1922, la negocierea tratatelor care au încheiat Mica Înțelegere a fost și incertitudinea în privința politicii franceze în această zonă, ținînd seama de avansurile pe care această mare putere le făcea Ungariei, care nici măcar nu-și ascundea planurile revizioniste.

Trecuse doar o jumătate de lună de la preluarea funcției de cancelar de către Adolf Hitler și, la 16 februarie 1933, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au semnat, la Geneva, Pactul de organizare a Micii Înțelegeri, pentru ca, la 9 februarie 1934, miniștrii de externe ai Greciei, Iugoslaviei, României și

Turciei să încheie Pactul Înțelegerii Balcanice.

Șocul provocat micilor țări de anexarea Austriei de către Germania (martie 1938), fără a se înregistra nici cel mai mic semnal că s-ar putea organiza un puternic front antirevizionist, antinazist, n-a putut fi decât accentuat de politica de conciliatorism a Marii Britanii și Franței, care facilita celui de-al treilea Reich șansa de a răpi, fără a întâmpina o rezistență, partea de răsărit a Cehoslovaciei.

Să reamintim aici faptul că, în momentul în care presiunile asupra Cehoslovaciei pentru a ceda pretențiilor naziste se apropiau de punctul culminant, «România a fost de acord să permită avioanelor sovietice cu destinația Cehoslovacia să survoleze teritoriul ei și, la începutul lunii septembrie (1938), douăzeci de bombardiere sovietice au zburat spre a se alătura forțelor aeriene ceh, primele din cele 60 promise de sovietici». Mai mult, la 15 septembrie, România a acceptat «trecearea de trupe (sovietice) pe calea ferată ce străbătea Carpații» (A. Read, D. Fisher, *The Deadly Embrace*, New York, 1988, p. 28).

Trecuseră doar cîteva ore de la ceea ce istoricul american W. Shirer a denumit *Capitularea de la München*, prin care Cehoslovaciei i se rupsesse aproape o cincime din teritoriul și un sfert din populație și, revenit la Londra, premierul Neville Chamberlain declara de la ferestrele reședinței din Downing Street 10: «Este a doua oară în istoria noastră că se revine din Germania cu pace în onoare. Cred că va fi pace pentru epoca noastră». Se poate discuta la nesfîrșit dacă Neville Chamberlain a fost sau nu înșelat în buna sa credință de promisiunile lui Hitler. E cert, însă, că nu acesta era cazul României. Faptul că prevala un sens de alarmă e ilustrat nu numai de vehementa opoziție a majorității ziarelor românești față de sacrificiile impuse Cehoslovaciei și urmările lor, dar e de precizat că, între 29 septembrie și 12 octombrie 1938, au loc la București nu mai puțin de trei reuniuni inter-ministeriale consacrate acțiunii de accelerare a înzestrării armatei⁸.

Încă de la începutul lunii octombrie, guvernul român a întreprins o serie de demersuri diplomatice „pentru ca Cehoslovacia să supraviețuiască”. La 10 octombrie, ministrul de externe cehoslovac, F. Chavilkovsky, comunica guvernului român: «Nu vom uita niciodată că singurele dovezi efective de prietenie ne-au fost date de dv».

După München, demersurile întreprinse de România, la Londra și Paris, între 15 și 21 noiembrie 1938, în vederea întăririi poziției sale, prin intensificarea relațiilor economice și mărirea aportului la efortul de înarmare a țării, s-au soldat fără rezultate notabile. Cum nota într-un memoriu, din martie 1941, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine al României, Al. Crețeanu, demersurile n-au „avut nici o urmăre în domeniul politic. Într-adevăr, Anglia părea să mai caute calea unei înțelegeri cu Germania și, în acest scop, se ferea de a strînge în mod oficial legăturile cu un stat care era gata să-l recunoască ca făcînd parte din sfera intereselor germane”⁹.

Nu mai la cîteva zile după menționatele demersuri, un memorandum din 28 noiembrie 1938 al Subcomitetului Șefilor de Stat Majoritate situa România pe locul 9 între aliații Marii Britanii, „ceea ce s-ar putea să nu fie surprinzător, excepțin-du-se, luarea în considerare că Arabia Saudită și Afganistanul erau puse pe locurile 5 și, respectiv, 6”¹⁰. La 30 ianuarie

8) Referirea este la înapoierea lui Disraeli de la Congresul de la Berlin, din 1878.

9) Arhivele Statului București (în continuare A.S.B.), *Fond Casa Regală Dosar 212/1938*, filele 3, 37, 40—44. Proiectul de lege privind înființarea Ministerului Înzestrării Armatei a fost semnat la 14 octombrie.

10) A.S.B., *Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Miscellanea, Dosar 1/1941*, p. 8.

11) H. Hanak, *Romania in 1938 and 1939 and the End of British Appeasement* [A paper delivered at the fourth Anglo-Romanian Colloquium of historians, London, September, 1984], *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”*, Iași, XXII/1, 1985, p. 169.

1939, Comitetul de politică externă al Cabinetului britanic a respins cererea guvernului român pentru avioane și tunuri anti-aeriene pe temeiul că ele nu ar fi fost disponibile, precum și pentru construirea unei baze navale pe lacul Tașaul (în apropiere de Constanța), subliniind, totodată, dificultatea de a mări importurile de petrol și cereale românești¹².

În pofida îngrijorării existente în opinia publică britanică în legătură cu situația internațională din ianuarie 1939, corespondentul londonez al ziarului *New York Times* relatează că „există, de asemenea, un anumit cinism activ. «O mobilizare germană împotriva României sau a Poloniei», scria el, ar lăsa singele rece al britanicilor neatinși; o demonstrație de forță împotriva Occidentului ar fi o chestiune cu totul diferită». El a mai arătat că, de multă vreme, a existat speranța conducătorilor conservatori că, după München, Hitler se va îndrepta spre Răsărit, spre o ciocnire decisivă cu Rusia. Conform acestui raționament, orice ar face Hitler în Europa răsăriteană nu ar provoca nici cea mai mică neliște la Vest de Rin¹³.

Cînd s-a instalat amurgul asupra emisferei nordice, la 15 martie, Cehoslovacia „a încetat să existe”, cum proclamase la începutul dimineții Hitler, Wehrmachtul ocupînd Boemia și Moravia, trupele Ungariei horthyste extremitatea răsăriteană a țării, iar Slovacia, care-și proclamase independența, printr-un complot urzit la Berlin, se pregătea să ceară „protecție” Germaniei. «A fost o lovitură care a răspîndit o undă politică de șoc în întreaga lume. Dacă Münchenul pentru înaltul comandament francez, mai ales, însemnase că „prăbușirea Cehoslovaciei a pus capăt vechii încrederi într-un front răsăritean ca mijloc de a-l reține pe Hitler”,¹⁴ nici guvernul de la Paris nici cel de la Londra nu au întreprins nimic practic pentru menținerea statului cehoslovac și nici după invazia germană din 15 martie nu au luat măsuri efective pentru a crea, în schimb, un front sudic sau un nou front răsăritean.

„Prima cutremurare după căderea orașului Praga a fost remișă în România”¹⁵. O dată cu dispariția statului cehoslovac, a încetat să existe și Mica Înțelegeră, iar situația politico-militară internațională a României s-a agravat, ajungînd în cel mai periculos moment de la încheierea primului război mondial, fiind lovită puternic și dotarea armatei române cu tehnică de luptă și muniții. Din totalul contractelor încheiate

de România, în acest domeniu, 70 la sută le reprezentau cele din Cehoslovacia. Ocuparea Boemiei și Moraviei a fost urmată și de anularea permiselor de export pentru armamentul contractat și plătit de România. În acest context și în condițiile presiunilor germane pentru încheierea unui nou acord economic, a cărui semnare guvernul român o tergiversase de mai mult de o lună, s-a produs, la 16 și 17 martie, demersul ministrului României la Londra /1939—1940/, V.V. Tilea (1896—1973).¹⁶ În unele lucrări istoriografice se afirmă că, în acest context, „nu erau necesare cunoștințe militare prea profunde pentru a vedea că Marea Britanie și Franța nu aveau posibilitatea de a interveni efectiv pentru ca România să nu fie cotoplită dacă Germania, în alianță cu Ungaria, se hotărîra să atace” (R. Douglas, *The Advent of War, 1939—1940*, London, 1978, p. 4). Această opinie reflectă, mai curînd, starea de spirit existentă în rîndul guvernelor celor două țări, nedecise încă să treacă la acele acțiuni, inclusiv publice, de a rezista hotărît oricărei noi act de agresiune din partea Germaniei. Situația a fost prea bine pusă în relief în cursul ședinței guvernului britanic din 18 martie, în centrul căreia s-a aflat poziția britanică în cazul unei viitoare amenințări împotriva României. Primul ministru N. Chamberlain a spus că „o încercare germană de a domina România era... mai mult decît o problemă dacă Germania intenționează să obțină dominația asupra întregii Europe sud-estice». Dar primul ministru a refuzat să ia în considerare vreun angajament britanic. El a subliniat că „nu cere guvernului să hotărască acum și nici dacă noi ar trebui să declarăm război Germaniei în cazul în care invadează România” (citată în Newman, p. 120). La 20 martie,

16) Acest episod și urmările lui au fost tratate pe larg atît în istoriografia română, cit și de peste hotare. Deși rămas încă neelucidat în privința unor aspecte care l-au declanșat, credem că prezintă un înalt grad de interes lucrări bazate pe discuții cu protagoniștii lui, ori pe documente nedeschise încă cercetării, cum ar fi: C. Popescu, *Istoria clipei* (capitolul consacrat lui V.V. Tilea), București, 1984; J. Lukacs, *The Last European War, September 1939/ December 1941*, New York, 1976, p. 36; S. Newman, *March 1939: The British Guarantee to Poland*, Oxford, 1976, pp. 106—119; C. Andrew, *Secret Service. The Making of the British Intelligence Community*, London, 1985, pp. 417—419, 558). Este de reținut și opinia din volumul lui I. Colvin (*op. cit.*), pp. 299—300): „D. Tilea, ministrul României la Londra, s-a întîlnit cu Lord Halifax în după-amiaza de 17 martie și i-a spus că cererile economice germane adresate României echivalează cu ceva asemănător unui ultimatum. El considera că, formîndu-se un „bloc solid al Poloniei, României, Greciei, Turciei și Iugoslaviei, cu sprijinul Marii Britanii și Franței, situația putea fi salvată”. Această conversație a avut loc cu puțin timp înainte de cîvîntăriile de la Birmingham a domnului Chamberlain, dar discursul n-a furnizat nici un indiciu al dorinței de a accepta noi angajamente și, probabil, din acest motiv, dl. Tilea s-a văzut admonestat de dl. Galencu, ministrul său de externe, și obligat la 18 martie să dezmință formal relatarea despre ultimatum, deși a repetat-o în particular lui Sir Alexander Cadogan”.

12) Citat în H. Hanak, pp. 169—170.

13) R. Kee, 1939. *In the Shadow of War*, Boston, 1981, pp. 88—89.

14) D. Cameron Watt, *Too Serious a Business. European armed forces and the approach to the Second World War*, London, 1975, p. 120.

15) Ian Colvin, *Vansittart in Office. An historical survey of the origins of the Second World War based on the papers of Sir Robert Vansittart, Permanent Under-Secretary of State for Foreign Affairs, 1930—1938*, London, 1965, p. 298.

A-320

În momentul constituirii sale, în 1970, consorțiul „Airbus Industrie”, cu sediul la Toulouse, în Franța, a adoptat un regim de „grupare de interes economic”. În prezent, consorțiul este format din Franța, R.F.G., Marea Britanie și Spania.

Ultimul model al gamei „Airbus”, „A-320”, încorporează, pentru prima dată în aviația civilă, tehnici ale aviației militare. El este unicul avion civil din lume copilotat de ordinar, asemenea celor mai sofisticate aparate militare. Utilizează comenzi electronice, ordinele piloților fiind transmise prin cablu, cu ajutorul impulsurilor electrice, și nu prin sistem mecanic ca la celelalte avioane. Diversele date ale aparatului și zborului respectiv apar pe șase ecrane, situate în fața celor doi piloți, prin interconectarea a 120 calculatoare. „A-320” este un bireactor capabil să transporte între 150—180 pasageri; are o autonomie de zbor de

5850 kilometri. A zburat pentru prima dată în februarie 1987 și a devenit primul produs al industriei aeronautice vest-europene ce concurează cu succes aparatele americane similare. De altfel, în ultimii ani mai ales, „Airbus” s-a aflat în centrul unor mari și potențiale dezacorduri între S.U.A. și Piața comună, Statele Unite criticînd subvenționarea consorțiului vest-european cu ajutoare guvernamentale, fapt ce dezavantajează firmele concurente americane „Boeing” și „McDonnell Douglas”.

În acest context, două accidente ale „Airbus” au avut un ecou neplăcut în cercurile aeronautice. Primul s-a produs în septembrie 1987 la Luxor, în Egipt, cînd un model mai vechi, „A-300”, s-a prăbușit în timpul unui zbor de antrenament. Ultimul accident a avut loc la 26 iunie 1988, cînd un „Airbus-320” s-a prăbușit în timpul unui festival aerian desfășurat în nord-estul Franței și soldat cu trei morți și 50 de răniți. Din ferire pentru constructori, cele două „cutii negre” ale aparatului au dovedit că accidental s-a datorat unei erori umane, și nu unor defecțiuni tehnice.

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE ANULUI 1939

guvernul român a precizat, încă o dată, guvernelor Franței și Marii Britanii „atitudinea noastră în vederea unei acțiuni comune a puterilor occidentale pentru a restabili echilibrul și a întări siguranța statelor europene”. Avind ca premisă că „România e hotărâtă să-și apere hotarele și neatințarea” și dat fiind că „sînt motive generale de îngrijorare”, deoarece „avem informații și despre concentrări de forțe excepționale — trupe germane în Slovacia, trupe ungare la hotarele noastre, care ne privesc direct”, guvernul român considera: „pentru noi și pentru ambianța generală a politicii europene, e necesar ca marile Puteri Occidentale, din propria lor inițiativă, să lase să se știe, într-o formă cât mai precisă, că nu admit noi schimbări în hotarele și stările în Europa, și că sînt hotărâte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm granițele. O asemenea garanție este și în folosul tuturor acelor care vor să păstreze o elementară siguranță în țările europene. Dat fiind cele de mai sus, ținem să se știe că pentru ca rezistența noastră să fie cât mai efectivă și valoarea garanției hotarelor noastre cât mai reală, e nevoie ca România să fie ajutată cât mai grabnic și mai desăvîrșit în eforturile ei de înarmare”.¹⁷ O copie a documentului a fost transmisă de ambasada Franței la București către Quay d'Orsay în aceeași seară.¹⁸ În urma unor convorbiri ale ministrului britanic la București (1935—1941), R.H. Hoare (1882—1954), relateate chiar a doua zi, 21 martie, de ambasadorul britanic la Moscova Comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., se sublinia că „România ar rezista presiunii germane, dar ea nu va fi în măsură să o facă la infinit, dacă nu va primi promisiunea unui ajutor din străinătate”.¹⁹ Astfel de speranțe aveau să fie, din nou, decepționate.

Cînd, la 22 martie, la Londra, ministrul de externe francez, Georges Bonnet,²⁰ în prezența-premierului N. Chamberlain a spus că Germania trebuie confruntată de o rezistență polonă și română și a subliniat că Marea Britanie și Franța sînt în măsură să determine Polonia să participe „în organizarea pe care căutăm să o făurim în vederea apărării României”, lordul Halifax a replicat: „Primul pas ar fi să ne gîndim la cazul particular al României și să ne asigurăm pe noi înșine (1) că România va rezista și (2) că, dacă România rezistă, Polonia o va sprijini. În vederea convingerii Poloniei să se angajeze în sprijinirea României, Marea Britanie și Franța trebuie să acorde Poloniei o promisiune confidențială că, în cazul în care Polonia va veni în ajutor, ele o vor face de asemenea”.²¹ Cîteva zile după această convorbire, la 31 martie, primul ministru N. Chamberlain a anunțat, brusc, hotărîrea de a acorda Poloniei o garanție unilaterală, situația neașteptînd încă nici un semn că ar evolua în direcția măsurilor de ajutorare pentru România.

Abia la 13 aprilie, șase zile după ce de pe harta politică a Europei dispăruse încă un stat, prin anexarea Albaniei de către Italia²², Franța și Marea Britanie, cea din urmă fără tra-

gere de inimă, au emis simultan garanții Greciei și României. În aceste condiții, după apreciere istoricului britanic Maurice Pearton, „era clar că, în cazul în care garanția urma să nu fie doar un avertisment politicos, trebuia să i se dea o substanță economică și — deși mai vagă — militară”.²³ Așa se face că, după demersurile inițiate încă în luna iunie 1938, sosește la București, la 24 aprilie 1939, o delegație economică britanică, în frunte cu Sir Frederick Leith-Ross, consilier economic principal al guvernului (1932—1940). Începînd cu primul ministru Armand Călinescu, toți interlocutorii lui Leith-Ross „au prezentat un program de achiziții, în care armamentele și creditele în vederea „alcătuirii de stocuri, care să nu lipsească în război, au fost temele dominante” (Pearton, p. 529).

De altfel, chiar Sir Frederick Leith-Ross transmisese, în ziua de 1 mai 1939, la Londra: „Românii fac mari eforturi pentru a fi în măsură ei înșiși să ajungă în stare de pregătire de război și dacă noi le cerem o politică activă de rezistență la cererile germane, nu este nerățional din partea lor să aștepte ca noi să mergem pe cît este posibil de departe în a-i ajuta „pe planul creditelor financiare” (citată în Pearton, p. 530). Rezultatul acestor convorbiri de la București a fost „un paliativ cînd situația cerea în mod limpede — cum scrie M. Pearton — o mai radicală reevaluare politică” (Ibidem) la Londra.

Cu toată modestia rezultatelor acestor discuții și, deși guvernul român menționase, precis, lui Sir Frederick Leith-Ross cum să fie alocat împrumutul de 5 milioane lire sterline (din care 4 milioane pentru echipament destinat armatei, motociclete, avioane, ambulanțe și echipament medical), urmări practice întîrziu. Demersurile diplomatice românești pentru a urgenta satisfacerea cererilor proprii aveau loc pe fondul unor măsuri ferme ale guvernului român de mobilizare a armatei și de intensificare a efortului intern pentru a o înzestra.

La 14 iulie, guvernul român, într-o scrisoare a premierului A. Călinescu, către premierul francez E. Daladier, a reînnoit cererile în legătură cu comanda de tancuri R-35.²⁴ Încă în decembrie 1937, guvernul de la București solicitase guvernului francez „fabricarea de care de luptă” în România. Se sconta ca asamblarea lor să fie făcută la Brăila, la „Societatea Franco-Română de material de drum de fier”, a cărei majoritate a capitalului era franceză. Dar, în pofida alarmantei situații internaționale și a „garanțiilor” din aprilie, lucrurile nu se urnesc de fel. La aproape trei săptămîni de la scrierea din 14 iulie și cu mai puțin de o lună înaintea războiului, guvernului român îi parvin „informații rele de la Paris. Guvernul francez înțelege să ne cedeze de la guvern la guvern și cu plata imediată acest material — 50 piese imediat și restul mai tîrziu, iar nu 150 colecții complete ce urmează a fi asamblate la Franco-Română. Prin aceasta, Franco-România își pierde obiectul ei industrial. Esențial, în această atitudine a guvernului francez, este că, în curînd, el va părăsi acest car pe care-l va înlocui cu altul mai bun. Prin urmare, vor să scape de el și să ni-l dea nouă”²⁵.

tuția reală după vizita lui Beck și a da asigurări că, în caz de război, vom merge cu Marea Britanie și Franța” (citată în *Magazin istoric*, No 2/1989, p. 28). Călătoria lui Cretzeanu a avut loc între 9 și 12 aprilie, pentru a explica poziția guvernului român, favorabilă unei garanții unilaterale anglo-franceze, și pentru a insista că cea mai bună contribuție a celor două țări la întărirea securității României este livrarea armamentului necesar completării înzestrării armatei.

23) M. Pearton, *British Policy Towards Romania 1939-1941*, *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”*, XXIII/2, 1986, lași, p. 528.

24) La 1 octombrie 1938, erau contractate în Franța 200 tancuri R-35, dar numai 41 au fost livrate pînă în iunie 1940.

25) Înmensurare a lui V. Slăvescu din 3 august 1939. Este de menționat că, nici după izbucnirea războiului, în pofida repetatelor insistențe ale guvernului român, situația livrării de armament francez nu s-a modificat pînă la 1 ianuarie 1940. „Societatea Franco-Română” nu furnizase nici unul din cele 1 200 mortiere Brandt de 60 mm, iar din

17) *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (în continuare A.M.A.E.) *Fond 71/1920—1944, U.R.S.S.*, Vol. 86, pp. 124—125. În acest fel se răspunsese cu promptitudine și solicitărilor guvernelor francez și britanic din 19 martie, privind eventuale acțiuni comune în situația care se crease în Europa.

18) *Documents diplomatiques français, 1932-1939, 2-e série (1936-1939)*, tome XV (16 Mars-30 Avril 1939), Paris, 1981, pp. 116—117.

19) *L.U.R.S.S., dans la lutte pour la paix...*, Doc. 132.

20) 1889—1973. Ministru de externe, între 10 aprilie 1938 și 13 septembrie 1939, cînd a fost numit ministru de justiție, funcție deținută pînă în martie 1940.

21) *Documents on British Foreign Policy* (în continuare D.B.F.P.), *Third Series*, Vol. IV, London, 1951, Doc. 484.

22) La 7 aprilie, după primirea confirmării știrilor privind învadarea Albaniei, președintele Consiliului de Miniștri al României (7 martie — 23 septembrie 1939), Armand Călinescu (1893—1939), obține de la șeful statului — cum a consemnat în *Însemnări zilnice* —, printr-o altă măsură, trimiterea secretarului general al Ministerului de Externe, Al. Cretzeanu, cu „o misiune specială la Paris și Londra, pentru a sonda și-

Toată această zbatere pentru a obține mijloace de apărare era condamnată. Deja la 31 mai, Foreign Office avea ca premisa, într-un document de sinteză (*Position of Rumania in the event of war* — Poziția României în caz de război), conținând principalele considerațiuni care trebuie să le avem în vedere în condițiile deciziei că dorim sau nu ca România să rămână neutră în caz de război: „În ceea ce privește armamentele, România va fi dependentă de furniturile din străinătate, și acestea nici Marea Britanie, nici Franța nu va fi în măsură să le asigure”²⁵ bis.

În același loc se mai prevedea că, „în fazele inițiale ale războiului, noi nu vom putea acorda o efectivă asistență României, fie aprovizionând-o cu armament, fie cu propriile noastre forțe armate...”

Un astfel de mod de gândire n-a fost alterat nici în momentul în care războiul avea să izbucnească. La 31 august 1939, în cursul unui schimb de vederi între reprezentanții marilor state majore britanic și francez, contraamiralul Chalmers sublinia: „Apărarea României este un angajament militar pe care nici Franța, nici Marea Britanie sau chiar Turcia nu sînt în stare să-l ia”²⁶.

Ce s-a știut despre „ce nu s-a știut”

La 19 august 1939, „după încheierea cu succes a unor negocieri prelungite”, a fost semnat la Berlin un acord de credit și comerț între U.R.S.S. și Germania. Faptul a fost anunțat de un comunicat „TASS”, două zile mai târziu. La 22 august, o altă declarație „TASS” afirma că cele două guverne „doresc să încheie un pact de neagresiune. Drept urmare, ministrul german al afacerilor externe, Herr von Ribbentrop, va sosi în scurt timp la Moscova pentru negocieri pertinente”. A doua zi, Ribbentrop (1893—1946, ministru de externe, februarie 1938-mai 1945) se afla la Moscova. Încă în ajun, la sfîrșitul zilei de 22 august, premierul Armand Călinescu notase în jurnalul său: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României?”²⁷. În aceeași zi, Germania ceruse Ungariei să mobilizeze 250 000 de soldați la granița cu România.

Cursa contra cronometru a guvernului român de a asigura independența și integritatea țării intra în linia dreaptă a unei și mai periculoase crize. În condițiile de după dezmembrarea Cehoslovaciei și invadarea Albaniei, guvernul român, cum o indică numeroase documente, întreprinsese noi demersuri pentru a-și întări poziția internațională și a sonda situația în diferite capitale. În acest sens, ministrul afacerilor externe, Grigore Gafencu, a avut convorbiri la Varșovia (17 aprilie), Berlin (18—20 aprilie), Bruxelles (21—22 aprilie), Londra (23—26 aprilie), Paris (27—29 aprilie), Roma și Vatican (30 aprilie—3 mai), Belgrad (4—5 mai). La 8 mai, revenit la București, se întâlnește cu V.P. Potemkin (1878—1946), adjunct al Comisarului Poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. (aprilie 1937-septembrie 1940). „Am profitat de întâlnirea prelungită și cordială pe care am avut-o cu el”, scria Gafencu, „pentru a-l pune la curent cu eforturile pașnice pe care le făcea România, în vederea înlăturării actelor de agresiune în regiunea Dunării inferioare. O astfel de politică, România era ferm convinsă, servea interesele U.R.S.S., fiindcă teritoriul a cărui integritate românii erau hotărâți să o apere, acoperea, împotriva oricărui pericol de invazie, frontiera Rusiei meridionale” (*Préliminaires de la guerre à l'Est...* p. 288). Substanța acestei declarații confidențiale o regăsim la 8 iunie în sublinierea pu-

blică făcută în Adunarea Deputaților de G. Gafencu în numele guvernului și apărută în presa bucureșteană: „O Românie puternică și independentă e pentru statele din jurul nostru o cheazăie de siguranță”. Astfel de demersuri erau cu atât mai semnificative, cu cât în cursul convorbirilor pe care ministrul de externe român le avusese la Berlin, în aprilie, Hitler și Ribbentrop l-au avertizat „că participarea României la un sistem de securitate colectivă care ar cuprinde și U.R.S.S. și formarea de legături de asistență mutuală între țara mea și Moscova ar fi considerate la Berlin ca o tentativă de incursiune a Germaniei, împotriva căreia Reichul era hotărât să intervină energetic” (subl. ns. *Préliminaires...* pp. 288—289).

Declarația publică a lui G. Gafencu survenea la două zile de la transmiterea de instrucțiuni ambasadorului român la Ankara de a face o comunicare ministrului de externe al Turciei, S. Saracioglu (1887—1953, în această funcție din 1938 pînă în 1942, cînd devine prim-ministru), în perspectiva vizitei, considerată atunci apropiată, la Moscova²⁸. Raportînd la București, cum a aplicat instrucțiunile primite, ambasadorul arăta că „a insistat asupra faptului că România are o atitudine amicală față de Rusia, refuzînd să participe la orice grupare sau acțiune îndreptate împotriva ei și că, prin atitudinea de absolută independență și de rezistență hotărâtă față de presiunile din altă parte, acoperă întinderile de sud ale Rusiei, dar că această politică o poate urma cu succes numai dacă granițele ei răsăritene nu sînt puse în discuție și e sigură că va avea în dosul acestora o țară prietenă” (*A.I.S.I.P., Fond 3, Dosar 355*). La 26 iulie, conform Jurnalului lui A. Călinescu, în timpul pregătirii convorbirilor șefului statului român cu președintele Turciei, primul ministru opina în legătură cu avantajul unei asemenea întâlniri: „1. Se va întări legătura noastră cu Turcia; sprijin eficace. 2. Se vor întări garanțiile franco-angleze. 3. Se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu acestea...” (*A.I.S.I.P., Fond 2, Dosar 13, pp. 29—30*). Cînd s-au întîlnit la Istanbul, la 11 august, șeful statului român i-a spus președintelui turc: „România poate oferi Rusiei, în schimbul recunoașterii definitive a uniunii Basarabiei, ceva real și mult mai important: rezistența înverșunată a tuturor forțelor sale în fața unei agresiuni germano-ungare și deci apărarea de invaziune a Rusiei de sud” (*A.M.A.E., Fond 71/U.R.S.S., Dosar 1324*).

Zarurile fuseseră, însă, aruncate. La 17 august, Sumner Welles (1892—1961), subsecretarul de stat american (1937—1943), l-a convocat pe ambasadorul britanic la Washington, Sir Ronald Lindsay (1930 — sfîrșitul lui august 1939), și i-a dezvăluit că baza politică a unui pact germano-sovietic fusese convenită. „Imediat, Lindsay a telegrafiat la Londra. Telegrama lui a sosit la Departamentul de comunicații al Foreign Office-ului la 9,30 a.m., a doua zi. A urmat o întîrire misterioasă. Telegrama descifrată nu a ajuns la Departamentul central, căruia îi era adresată, decît în 22 august. Frank Roberts a însoțit-o de un referat cuprinzînd o considerabilă atenuare a faptului: «Este mare păcat că această telegramă nu a fost descifrată decît patru zile după primire, ceea ce are ca rezultat că am fost luați prin surprindere în această dimineată»”. (Citat în *Andrew*, p. 427). Această remarcă justificativă, a unui înalt diplomat din Departamentul central, poate fi evaluată, după 50 de ani, ca avînd mai cuînd un caracter anecdotic. Din păcate, nici în prezent nu se poate reconstitui cu precizie ce s-a știut în epocă în cancelariile guvernamentale în legătură cu preliminarile și conținutul complet al pactului din 23 august 1939 și de ce sumedenie de lucrări istoriografice se rezumă la a relua doar din amintirile diplomatului american Charles Bohlen (1904—1974), pe atunci prim-secretar la ambasada S.U.A. la Moscova, apărute în 1973²⁹, și cele publicate mult mai târziu, în 1981, ale lui Hans Heinrich „Johnny” Herwarth von Bittenfeld³⁰, în momen-

1937 au fost livrate doar 72 tunuri antitanc de 47 mm Schneider, din cele 1 600 contractate (*Istoria Infanteriei Române*, vol. II, București, 1985, p. 231).

25 bis) A.S.B. *Colecția Microfilme Anglia*, Rola 276, cadrul 65

26) Anglo-French Staff Conversation, 1939. *United Kingdom Delegation, Romania's Attitude on the Outbreak of War*, A.S.B., *Colecția Microfilme Anglia*, Rola 276, cadrul 131.

27) A.I.S.I.P., Fond 2, Dosar 11, p. 9.

28) Din inițiativa părții sovietice, vizita însă a avut loc în a doua jumătate a lunii septembrie.

29) C. Bohlen, *Witness to History 1929-1969*, New York, 1973, ca titolul cinci: *A source in the Nazi Embassy*, pp. 67—87.

30) *Against Two Evils*, London, 1981, capitolul 11. C. Andrew consideră că relațiile lui Bohlen și Herwarth „sînt în deplin acord” (p. 559).

tul respectiv Secretar II la ambasada germană în U.R.S.S., care transmitea lui Bohlen informații secrete. Primul semnal privind „o schimbare în politica germană față de Uniunea Sovietică” a fost furnizat la 16 mai 1939. Începând de la 20 mai, ambasada S.U.A. la Moscova a transmis Departamentului de Stat, în mod regulat, rapoarte cuprinzând toate fazele negocierilor care au condus la semnarea pactului sovieto-german, iar, la 15 august, despre baza politică în vederea încheierii pactului, inclusiv că guvernul german era pregătit să discute, în prealabil, cu guvernul sovietic „orice problemă teritorială din Europa răsăriteană.”

Rămâne de aprofundat care au fost cauzele reale că Statele Unite nu au avertizat cel puțin Marea Britanie în legătură cu informațiile pe care le dețineau. Apare, însă, în prezent, cu tot mai mare certitudine, că, încă în primăvară, atât la Londra, cât și la Paris au existat suficiente avertismente, precum și informații secrete că, în cazul în care nu se ridică o barieră puternică împotriva Germaniei, aceasta va ajunge la un aranjament cu U.R.S.S. Chiar Chamberlain cunoaște, cum rezultă dintr-o scrisoare din 25 mai 1939, că în propriul său guvern „cei care pledau/ pentru o alianță cu U.R.S.S. — E.P./ spuneau că, dacă noi nu vom fi de acord, Rusia și Germania vor ajunge la o înțelegere” (Citat în R. Douglas, p. 31). Când, la 11 august, misiunile militare britanică și franceză au sosit la Moscova, după ce, la 25 iulie, guvernul de la Londra și, a doua zi, cel de la Paris acceptaseră, în sfârșit, propunerea guvernului sovietic de încheiere a unei convenții militare tripartite³¹, la dispoziția autorităților engleze „existau rapoarte periodice privind apropierea germano-sovietică de mai bine de trei luni”, după cum relevă, în Istoria serviciilor secrete britanice, C. Andrew (*op.cit.* p. 423). Același autor indică, în afara unor relații din presa americană (*Saturday Evening Post*), dădând din aprilie 1939 și privind „o apropiere sovieto-nazistă”,

După război, Herwarth a revenit în serviciul diplomatic ca primul ambasador al R.F.G. la Londra.

31) Negocierile au fost întrerupte la 21 august. La 27 august, ziarul *Izvestia* a publicat un interviu cu mareșalul K.E. Vorosilov (1881—1969, Comisar al poporului pentru afaceri militare și maritime din 1925, iar, din 1934, Comisar al poporului pentru apărare) în care șeful misiunii militare sovietice afirmase: „Negocierile militare cu Anglia și Franța nu au fost întrerupte deoarece U.R.S.S. a încheiat un pact de neagresiune cu Germania. Dimpotrivă, U.R.S.S. a încheiat pactul de neagresiune cu Germania, ca urmare *inter alia*, a faptului că negocierile cu Franța și Anglia au ajuns la un impas, datorită unor dificultăți de netrecut” (*Soviet Documents, on Foreign Policy, Selected and edited by Jane Degras, Volume III, 1933—1941*, London, 1953, p. 362). Examinând aserțiunile pretinzând că întreruperea negocierilor anglo-franco-sovietice s-ar datora, în exclusivitate, Poloniei și României, istoricii M. Mușat și I. Ardeleanu subliniază că ele nu sînt confirmate de documente. „Dacă asupra poziției Poloniei, aprecierile indeobște formulate nu comportă discuții, cele făcute la adresa României, în sensul că s-a alăturat atitudinii guvernului polon, sînt total lipsite de obiectivitate, mai ales referitor la faptul că guvernul român ar fi respins propunerea privind acordarea dreptului de trecere a trupelor sovietice. Guvernul român nu a fost întrebare nici de cel britanic, nici de cel francez” (M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire, Vol. II, Partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940*, București, 1988, p. 1513). Eroarea mai sus menționată, pe care o fac unii autori, și eu atât mai regretabilă, cu cât, încă din 1946, G. Galencu scrisese că Marea Britanie și Franța n-au informat guvernul de la București despre conținutul negocierilor și nici de întrebarea sovietică privind o autorizare a trupelor U.R.S.S. de trecere prin România: „Puterile occidentale nu l-au informat despre ultimele negocieri; nu i s-a comunicat deloc întrebarea pusă de mareșalul Vorosilov; guvernul român nu a fost sesizat de nici o cerere și nu a fost pus în situația de a lua nici o decizie; s-a socotit oare la Londra și la Paris — în urma convorbirilor pe care le avusesem acolo — că se putea conta pe un răspuns afirmativ al României în momentul decisiv? Oricare ar fi /situația/, nici o responsabilitate nu revine României în eșecul negocierilor” (sublinierea lui Galencu, *Dernières jours de l'Europe*, p. 237). E semnificativ, de altfel, și faptul că în interviul apărut în *Izvestia* se vorbește doar de cererea privind autorizarea trecerii prin teritoriul polonez și răspunsul guvernului de la Varșovia.

și numeroase informații secrete primite din surse germane cu o bună poziție, inclusiv asupra persoanei care va negocia la Moscova acordul comercial și data plecării ei din Berlin (22 mai), precum și asupra a ceea ce se urmărește și a mijloacelor la care se va recurge, precum și a pregătirilor în vederea atacării Poloniei (*ibidem*, pp. 423—425).

Ce se știa la Paris? Să ne amintim că, în 1969, în ajunul împlinirii a 30 de ani de la izbucnirea războiului, în legătură cu publicarea unui articol (*A Berlin: les dernières heures de la Paix*, al generalului Stehlin, atunci deputat la Paris), istoricul și publicistul André Fontaine, arătând că autorul „era pe atunci atașat adjunct al aerului, adică în fapt ofițer de informații”, sublinia: „citeva luni înaintea/ invaziei germane a Poloniei — E.P./, el a fost contactat de un colaborator al lui Goering³² care l-a pus la curent cu conversațiile de desfășurare pentru încheierea unui pact de neagresiune germano-sovietic”³³. Dacă Fontaine nu menționa vreo sursă de arhivă, în schimb, când s-a putut cerceta Fondul documentelor fostului premier E. Daladier, într-o sinteză întocmită la Quay d'Orsay, la 22 august 1939 (*A.S. indications données par notre Ambassadeur à Berlin sur l'éventualité d'un rapprochement germano-russe*), putea fi întâlnită și *Lettre nr. 392/7 mai 1949*, de la ambasada Franței la Berlin: „Declarația unei personalități germane făcută unui colaborator al ambadei”: „Nu ați fost frapat că, în ultima sa cuvîntare, /Hitler/ nu a făcut nici un fel de aluzie la Rusia. Nu ați remarcat modul înțelegător în care presa de azi dimineată, care de altfel a primit instrucțiuni precise în această privință, vorbește de Molotov/ care devenise de la 3 mai și Comisar al poporului pentru afaceri externe — E.P./ și de Rusia. Probabil, v-a parvenit cite ceva asupra unor tergiversări ce au loc și a călătoriei ambasadorului și atașatului militar al U.R.S.S. la Moscova; ambii au fost primiți în ajunul plecării, primul de d. von Ribbentrop, al doilea la Întreaga Comandament al Wehrmachtului și au fost puși perfect la curent cu punctul de vedere al guvernului Reichului. /Nu pot să vă zic mai mult, dar veți afla într-o bună zi că e ceva în mișcare la Răsărit (dass etwas im Osten im Gange ist). C/ funcționar al ambadei/. Cum împăcați dv. această orientare nouă cu declarația făcută de Führer într-unul din discursurile sale, că nu există decît o singură țară cu care el/nu se va putea împăca niciodată: Rusia Sovietelor? X [sursa germană], conchizind răspunsul printr-un gest evaziv, a reluat că nu este vorba de a se acorda prea multă valoare cuvîntelor. «Cînd este vorba de executarea unui plan nu de considerații juridice sau ideologice se ține seama». Sinteți bine plasat pentru a ști că un rege foarte catolic nu a ezitat, altădată, să intre în alianță cu turcii». (A.I.S.I.S.P., Fond XIV, *dosar* 2988, p. 53).

La 7 iulie (Telegramme nr. 1858) intervine o confirmare și din alte surse decît cele germane: „Dl. Kiosseivanov/ 1884—1960, ministru de externe din 1935 și prim-ministru al Bulgariei între noiembrie același an și februarie 1940/ a desprins, din întrevederile avute la Berlin, impresia că telurile apropiate ale Reichului rămîn îndreptate spre Dantzig și Polonia («In anturajul lui se afirmă că se știe dintr-o foarte bună sursă că germanii desfășoară acum la Moscova negocieri politice importante») (A.I.S.I.S.P., Fond XIV, *Dosar* 2988, p. 55)³⁴.

32) Herman Goering (1893—1946), numit comandant-șef al Luftwaffe (1935). Comisar plenipotențiar pentru planul de patru ani (1936), ministru al economiei (1937), mareșal (1938), președinte al Consiliului Reichului pentru apărarea națională și succesor al lui Hitler (1939).

33) A.F.: *Trente ans après l'invasion de la Pologne. Les dernières heures de la paix*, Le Monde, 31 août — 1er septembre 1969, p.1. Articolul generalului Stehlin, referindu-se la intervalul 24 august — 2 septembrie, a apărut în pagina 5.

34) La 24 august 1939, ambasadorul Franței la Berlin /1938—1939/, R. Coulondre, comunica la Quay d'Orsay: „Conform unor cuvînte atribuite Secretarului de Stat Lammers /1879—1962, șeful administrației la cancelaria Reichului/, Berlinul și Moscova ar fi decis să stabilească pe Vistula frontiera lor comună... Reichul și Rusia

Drumul spre pactul Ribbentrop-Molotov

„La 23 august /1939/, ora 3 și 30 minute după-amiază, s-a desfășurat prima întrevedere între V. Molotov /1890—1986/, președintele Consiliului Comisariilor Poporului /șeful guvernului, 1930—1941/ și Comisar al poporului al afacerilor externe al U.R.S.S. /ministru de externe 1939—1949 și 1953—1956/ și Dl. von Ribbentrop, ministrul de externe al Germaniei. Convorbirea a avut loc în prezența lui I. Stalin și ambasadorului german /1934—1941/, dl Schulenberg (1875—1944), și a durat circa trei ore. După o întrerupere, la ora 10 seara, întrevederile au fost reluate și s-au încheiat prin semnarea unui pact de neagresiune, al cărui text este următorul... /continuă cu textul/. *Izvestia*, Moscova, 24 august 1939, reproduc în *Sputnik*, Moscova, August 1989, p. 112).

Pe baza istoriografiei sovietice din ultimii ani, se poate reconstitui, deocamdată, cum s-a ajuns aici, în felul care urmează: Având ca premisă toastul rostit de V.M. Molotov, în noaptea de 23 august 1939, în care acesta îi arăta lui Ribbentrop că Stalin a inaugurat o schimbare a raporturilor politice prin discursul din 10 martie/ Raportul la Congresul al XVIII-lea al P.C. (b) al U.R.S.S., 10—21 martie 1939], „mesaj bine primit în Germania”, prof. dr. V. Dasitcev scrie: „Analiza intervențiilor la Congresul XVIII al P.C. (b) nu lasă să subziste nici un dubiu: Molotov avea motive să facă declarația susmenționată. Probabil, cu o singură rectificare: hotărârea de convocare a celui de-al XVIII-lea Congres a fost adoptată la plenara C.C. al partidului în ianuarie 1939 și, în aceeași perioadă, a fost definită linia sa politică: schimbarea politicii lui Stalin față de Germania a fost operată înainte de luna martie 1939”. Același autor remarcă absența între delegații la congres a lui M.M. Litvinov (1876—1951, comisarul poporului pentru afaceri externe), „partizan ferm al politicii securității colective și adept permanent al ideii apropierii de Franța și Marea Britanie pentru a se opune agresiunii fasciste. Acest fapt dovedește că, de acum, Stalin aruncase la coș politica securității colective” (*Les Nouvelles de Moscou*, No. 35/2242/ 27 août 1989, p. 16). Că semnalul emis prin aluzia, publică din 10 martie privind „eventuala apropiere” de Berlin a fost receptat în capitala Reichului rezultă din memoriile lui P. Kleist, apărute în 1971, consilier pentru Europa răsăriteană al ministrului de externe german, care a primit, la 7 aprilie 1939, „instrucțiuni corespunzătoare. La ordinul direct al lui J. Gobbels /1897—1945/, ministrul propagandei /1933—1945/, presa germană a schimbat tonul reducând volumul materialelor sale antisovietice. Diplomații germani au propus apoi largirea relațiilor comerciale și economice sovieto-germane. La 17 aprilie 1939, E/rnst/ von Weizsäcker /1882—1951, ministru secretar de stat la afaceri externe 1937—1943/, a declarat lui A.F. Merekalov, reprezentantul plenipotențiar sovietic la Berlin /1938—1939, care venise să facă un demers în vederea deblocării contractelor sovietice de armament la uzinele din teritoriul cehoslovac ocupat de Germania/: „Germania are divergențe politice de principiu cu U.R.S.S. Totuși, ea vrea să dezvolte raporturile economice”³⁵. După mai puțin de o lună, însărcinatul cu afaceri sovietic la Berlin, G. Astahov, a fost învitat la Ministerul de externe al Reichului, unde l-a avut ca interlocutor pe J. Schnurre, șeful sectorului Europa de răsărit din Departamentul de politică economică. Schnurre a consensat că a „comunicat că ne-am declarat de acord cu executarea contractelor de livrare sovietice cu Uzinele Skoda... S-au și dat dispozițiile corespunzătoare... Astahov a primit această informație cu vizibilă satisfacție... S-a informat dacă nu am dori să reluăm, în curând,

tratativele /economice/ întrerupte în februarie... Apoi, Astahov a adus vorba de înlăturarea lui Litvinov /anunțată public la 3 mai/, încercînd, fără a pune întrebări directe, să afle dacă acest eveniment ne-ar putea face să ne modificăm atitudinea față de Uniunea Sovietică” (*Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik Serie D., Band VI, Baden-Baden, 1956, Doc. 332*). În ce privește destituirea lui M.M. Litvinov, un alt element, după cum își amintește un diplomat sovietic, l-a constituit faptul că forul conducător „nu era satisfăcut de politica axată prioritar pe cooperarea cu Anglia și Franța, pe participarea la Societatea Națiunilor” (/Ambasador/ A. Rohtchine, *Le Commissariat aux affaires étrangères à la veille de la guerre, in La Vie Internationale* Moscova, No. 5/1988, p. 109)³⁶.

De la 15 mai 1939, partea germană a început demersuri active pentru „îmbunătățirea raporturilor” bilaterale, accentuînd spre sfîrșitul lunii iulie și asupra sferei politice și intensificîndu-le din momentul anunțării convorbirilor militare anglo-franco-sovietice, ce urmau să aibă loc la Moscova. La 15 august, pentru a treia oară, într-o jumătate de lună, guvernul german a subliniat guvernului sovietic că „nu există între Mările Baltice și Neagră nici o problemă imposibil de rezolvat spre deplina satisfacție a celor două părți. Este vorba mai ales de problemele Mării Baltice, statelor baltice, Poloniei, sud-estului etc.” (Citat în *Sipols*, p. 137)³⁷. În legătură cu declarația guvernului de la Berlin din 15 august, Comisarul poporului pentru afaceri externe, V.M. Molotov, a comunicat, după două zile, ambasadorului german la Moscova, F. von Schulenburg, că guvernul său ar „putea încheia un pact de neagresiune sau să se confirme pactul de neutralitate din 1926, cu adoptarea simultană a unui protocol special atîstînd interesarea părților contractante față de anumite probleme ale politicii externe, avînd în vedere că protocolul va constitui un element organic al pactului” (*Ibidem*, p. 138). La 19 august, ambasadorului i-a fost remis proiectul Pactului de neagresiune (*Ibidem*, p. 139), a cărui parte componentă urma să fie protocolul special, ce avea să fie semnat concomitent.

Protocolul adițional secret consemna rezultatul convorbirilor „strict confidentiale”, privind „delimitarea sferelor respective de interes în Europa răsăriteană”: „1. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținînd statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes, atît ale Germaniei, cit și ale U.R.S.S.” 2. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținînd statului polonez, sferele de interes, atît ale Germaniei, cit și ale U.R.S.S. vor fi delimitate aproximativ pe linia rîurilor Narev, Vistula și San... 3. În privința Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul „désintéressement” /în franceză/, în document/ politic față de aceste teritorii. 4. Acest protocol va fi considerat, de ambele părți, ca strict secret” (*Documents on German Foreign Policy 1918—1945, Series D, Volume VII, August 9-September 3, 1939, London, 1956, documentul 229*)³⁸.

36) Într-o convorbire cu ministrul României la Moscova (N. Dianu), M. M. Litvinov îi declarase la 8 februarie 1939: „Politica d-voastră actuală este urmărită cu simpatie la noi” (*A.M.A.E., Fond 71/U.R.S.S., Dosar 135*). În ce îl privește pe L. Beziminski, acesta releva: „Maxim Litvinov preconiza că, în podida tuturor divergențelor, noi trebuie să căutăm să negociem cu puterile occidentale” (*Moskovskie Novosti*, No. 366 [426], 4.09.1988, p. 8).

37) Încă la 12 august, Astahov, după o nouă înțînire cu Schnurre, cu care avea convorbiri, de acum regulate, și fusese primit și de Ribbentrop și de Weizsäcker, raportase la Moscova că germanii „erau, evident, neliniștiți de negocierile noastre cu militari anglo-francezi, ei nelăsînd economie de argumente și de promisiuni pentru a parveni un eventual acord militar în acest scop, după opinia mea, ei sînt gata acum la declarații și gesturi absolut imposibile cu o jumătate de an în urmă. Renunțarea la țările baltice, la Basarabia, la Polonia răsăriteană (fără a mai vorbi de Ucraina) reprezintă, în acest moment, minimum pe care germanii sînt gata să le accepte fără lungi discuții, în scopul de a obține de la noi permisiunea de neintervenție în conflictul cu Polonia” (Citat în *Sipols*, p. 136).

38) După observația profesorului american John Lukacs „cei mai mulți istorici au trecut cu vederea importantul memorandum pe care Ribbentrop l-a scris pentru Hitler la 24 iunie 1940, cînd ultimul a ridi

Sovietică vor revizui, de asemenea, de comun acord frontierele statelelor baltice și ale României” (*Le Livre Jaune Français...*, Doc. 232).

35) Citat în V. Sipols/ vicepreședinte al Consiliului științific al Academiei de științe a U.R.S.S., *Quelques mois avant le 23 août 1939, La Vie Internationale /Moscou/, Juin, No. 6, 1989, p. 128*. Studiul redă o serie de fragmente din documente de arhivă sovietice inedite.

După opinia istoricului sovietic, dr. D. Proektor, „printre avantajele pe care, în concepțiile de atunci ale lui Stalin, le oferea tratatul cu Hitler, era și posibilitatea de a obține o poziție strategică mai favorabilă în Europa Centrală și pe litoralul Balticii — să se deplaseze spre vest granița, pentru a crea o nouă zonă strategică sau un cordon de siguranță, fără a se ține seama de complicatele consecințe de ordin național, politic și moral ce se nașteau pentru țările vecine... În plan politico-strategic pe termen lung, aceste avantaje s-au dovedit iluzorii. Timpul cîștigat nu a fost suficient folosit pentru pregătirea armatei. Hitler căpătase libertate de acțiune în Europa. Pactul a generat o serie de noi probleme de ordin politic, moral, nu ne-a salvat de la război”. Același reputat istoric militar sovietic apreciază și faptul că, prin acest act, „erau abandonate principiile ideologice ale mișcării comuniste privind lupta împotriva fascismului” (Aut. cit., *Al doilea război mondial. Reflecțiile unui istoric*, Revista Uniunea Sovietică, No. 5(470), 1989, p. 26).

Ultima săptămână de pace

„Conciliatorii” de la Londra au fost șocați de semnarea pactului, dar nu-și pierduseră speranța de a ajunge la un aranjament cu Berlinul și de a drena agresiunea hitleristă, despre ale cărei pregătiri dețineaau suficiente informații secrete, în direcția U.R.S.S., și îndemneau activ Polonia la „flexibilitate” în privința pretențiilor Germaniei. La 28 august, David Boyle, asistentul personal al șefului Serviciului Secret /Secret Intelligence Service — S.I.S./, a fost expedit la Berlin, cu avionul personal al ambasadorului britanic, cu misiunea „de-al atrage pe Göring” la Londra. Proiectul a eșuat, dar însăși intenția arată cât de puternică rămăsese obsesia unui nou „München”³⁹.

Ruloul compresor al războiului era în mișcare și nimic nu părea să-l mai oprească. Cînd în primele ore ale zilei de 24 august, conform amintirilor lui A. Speer /1905—1981, arhitect și favoritul al lui Hitler, ministrul armamentelor 1942—1945/, care se afla în acea noapte la Berghof, lui Hitler i-a parvenit știrea semnării pactului, el a început să strige: „L-am obținut! L-am obținut!” (aut.cit., *Inside the Third Reich*, London, 1970, p. 176). Deja în ajun, în fața înalților comandanți militari, așezați ca elevii pe scaune, Hitler le decla-

rat probleme în legătură cu pretenția lui Stalin asupra Basarabiei. Memorandumul se referea la o directivă secretă pe care Hitler i-a dat o lui Ribbentrop înaintea călătoriei, celui din urmă, la Moscova, în august 1939, o directivă care a disparut din arhivele germane (op.cit., p. 45). Într-adevăr, în memorandumul său, care începe cu reluarea textului Protocolului adițional secret în legătură cu Basarabia, Ribbentrop scrie: „În timpul delimitării stărilor mutuale de interes în Europa răsăriteană, sovieticii au subliniat interesul lor în Basarabia, cînd Europa de sud-est a fost menționată. Cu acest prilej, am declarat oral dezinteresul nostru în problema Basarabiei. Am ales o formulare de natură generală pentru protocol. Aceasta s-a făcut astfel cînd problemele Europei sud-estice erau discutate, am declarat în termeni generali că Germania era deosebit interesată din punct de vedere politic în aceste zone, adică în Europa de sud-est. Interesul economic al Germaniei, în aceste teritorii, a fost subliniat de mine în mod cit mai șters. Acestea erau în concordanță cu instrucțiunile generale date de Fuhrer pentru Europa sud-estică și, de asemenea, așa cum îmi reamintesc, cu o directivă specială a Fuhrerului pe care am primit-o înaintea plecării la Moscova, în care Fuhrerul m-a autorizat să declar dezinteresul german în teritoriile Europei sud-estice, chiar pînă la Constantinopol și Strimțori” (D.G.F.P., Volume X, *The War Years*, June 23-August 31, 1940, London, 1957, Doc. 10).

39) Șeful S.I.S., amiralul H. Sinclair, aranjase, cu concursul ambasadorului britanic la Berlin, ca, la 23 august 1939, Göring să vină pentru convorbiri secrete cu N. Chamberlain. La 21 august, primul ministru britanic își dăduse asentimentul, dar, avînd în vedere semnarea Pactului de la Moscova, Hitler n-a mai aprobat la 22 august călătoria (Andrew, pp. 429—430; vezi și 1939 — *Zvonuri de război și război*, în *Lumea '88*, Caiet de vacanță, pp. 187—188).

rase, de la un pupitru, în legătură cu iminenta semnării pactului: „Am smuls această armă — ajutorul rusesc — din minile puterilor occidentale. Acum este posibil să dăm lovitură în inima Poloniei. Călea unei soluții militare este liberă de orice constrîngere omenească”⁴⁰. La aceeași constatare, Hitler i-a asigurat pe generali săi că va „da un motiv propagandistic pentru începerea războiului” și că „să nu-și bată capul dacă va fi plauzibil sau nu. Învîgătorul nu va fi întrebare dacă a spus sau nu adevărul. Începînd și desfășurînd un război, nu dreptul contează, ci victoria”.

„Motivul propagandistic” a fost complet demolat în cursul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional, cînd documente pertinente capturate și audierea responsabilului mistificării, produse în noaptea de 31 august /1 septembrie 1939, au demonstrat că așa-numitul atac asupra postului de radio Gleiwitz (Ghivice), localitate din vecinătatea graniței germane de atunci, fusese montat în întregime de „SS și că soldații în uniformă poloneză erau germani”.

Declarația lui Hitler din 22 august era în concordanță cu opinia sa asupra diplomației în general, la care s-a referit, la 26 martie 1946, în fața Tribunalului Militar Internațional, martorul Adolf Freiherr /baron/ Steengrach von Moyland /diplomat de carieră, din mai 1943 pînă în mai 1945, Secretar de stat în Ministerul de externe/: „Diplomația este o înșelătorie, tratatele sînt copilării. Ele sînt respectate atît cît par să fie utile părților” (T.M.I.N., t.x., p. 115).

În timpul aceluiași deliberări, procurorul general adjunct britanic, Sir David Maxwell Fyfe, a citat din stenograma mai sus menționatei conștiințe „în cursul căreia Hitler a anunțat că Axa a decis să „lichideze” unele /țări/ neutre”. În document se mai consemna: „Vorbind de o manieră generală, ar fi bine să lichidăm pe pseudoneutrul unul după altul”. În categoria „neutrilor nesiguri”, Hitler includea Iugoslavia și România. Între țările balcanice, Axa nu se poate sprijini deplin decît pe Bulgaria, care, într-un anume sens, este aliatul natural al Italiei și Germaniei” (T.M.I.N., t.v pp. 7-8).

După ce, abia revenit la Berlin, Ribbentrop îi facuse o relație directă, în dimineața de 25 august, Hitler i-a pus la curent și pe Mussolini cu rezultatele negocierilor. El sublinia că pactul „trebuie să fie privit ca cel mai mare cîștig posibil pentru Axa”. Dacă, în cuvîntarea din 22 august, în fața comandanților militari, Hitler aprecia că România era izolată, în scrisoarea către Mussolini el a fost și mai categoric: „Pactul este necondiționat și include, totodată, obligația de consultări în toate problemele afectînd Rusia și Germania. Vă pot spune, Duce, că, prin aceste aranjamente, este asigurată atitudinea favorabilă a Rusiei în cazul oricărui conflict și că posibilitatea intrării României într-un astfel de conflict nu mai există! Chiar Turcia, în aceste împrejurări, nu poate întrevădea decît o revizuire a poziției sale anterioare. Repet însă, încă o dată, România nu mai este în situația de a lua parte la un conflict împotriva Axei”. (Sublinierile aparțin documentului /Royal Institute of International Affairs, *Documents on International Affairs 1939-1946, Volume I, March - September 1939*, London, 1951, p. 185, D.G.F.P., Volume VII, Series D, Doc. 266). Autorii britanici A. Read și D. Fisher apreciază că Hitler urmărea, printre altele, făcînd mai sus menționatele afirmații, „să-l impresioneze pe prietenul său [Mussolini] că va fi în stare să-și înfăptuiască planurile în Balcani, fără vreo interfe-

40) Citat în W. Carr, *Poland to Pearl Harbor, The Making of the Second World War*, London, 1985, p. 63. Directiva lui Hitler pentru „Fall Weiss” (Cazul Alb), invazia Poloniei (oricînd începînd de la 1 septembrie 1939), a fost dată încă la 3 aprilie. La 23 mai 1939, înalții reprezentanți ai marelor state majore ale armatei „i-au supus lui Hitler planurile de înaintare și operațiuni împotriva Poloniei” (W. Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters 1939-1945*, London, 1964, p. 22. Din august 1938, autorul a fost șeful secției apărare națională /Secția L/ și șef al Statului major pentru operațiuni al O.K.W.).

rență din altă parte" (*The Deadly Embrace*, p. 272).

Nimic nu părea să modifice, însă, optimismul care prevala la Paris și Londra. La 27 august, șeful de Stat Major al Apărării Naționale, general M. Ganehin /1872—1958/, declara: „Polonezii vor rezista cel puțin 6 luni și noi vom veni în ajutorul lor prin România” (Citat în N. Bethell, *The War Hitler Won*, September 1939, London, 1972, p. 35). Chiar în aceeași seară de 27 august, ambasadorul francez la București, A. Thierry (1885—1961), transmisese la Quay d'Orsay următoarea telegramă: „Di Gafencu mi-a făcut în legătură cu Polonia o importantă declarație („România va accepta să aprovizioneze și să lase să fie aprovizionată Polonia cu arme și muniții”). În plus, el a făcut să înțeleg că nu se va lăsa tulburat de eventualitatea unui ultimatum al Reichului pe care un astfel de ajutor acordat Varșoviei îl va atrage, probabil, asupra guvernului de la București” (*A.I.S.P. Fond XIV, Dosar 2987, Vol. II*, p. 228). De altfel, la 18 august, Ministerul de externe francez transmisese, prin ambasada de la Londra, la Foreign Office o comunicare a lui A. Thierry, în urma unei convorbiri cu primul ministru A. Călinescu: „Guvernul român este gata să ia în considerare distrugerea prealabilă a puturilor /de petrol/ în caz de necesitate. El ar accepta, pentru această distrugere, un concurs tehnic franco-englez” (*Ibidem, Dosar 2988*, p. 104).

Ultima zi înaintea declanșării războiului apare ca o apoteoză a iluziilor și ocaziilor pierdute, a neînțelegerii că nimic nu subminează mai mult propria situație a unei țări decât distrugerea ori subminarea independenței altor țări, că și încercările de a „rezolva” anumite probleme pe spezele altuia. Nu vom reveni acum asupra freneticei activități diplomatice din acea zi de 31 august, în care Hitler dăduse directiva definitivă a atacării Poloniei. Să consemnăm că, în aceeași zi, V.M. Molotov a rostit o cuvântare în fața Sesiunii a IV-a (specială) a Sovietului Suprem al URSS în legătură cu negocierile cu Marea Britanie și Franța și pactul de neagresiune cu Germania. El a declarat, între altele: „Principala importanță a pactului sovieto-german de neagresiune rezidă în faptul că cele două state cele mai mari din Europa au căzut de acord să pună un punct final dușmăniei dintre ele, să elimine amenințarea de război și să trăiască în pace una cu cealaltă, îngustind, în consecință, zona ostilităților posibile în Europa” (*Soviet Documents on Foreign Policy*, p. 369). Astfel de aserțiuni aveau să fie suplimentate, după un an, de V.M. Molotov în cuvântarea din 1 august 1940, la cea de a VII-a Sesiune a Sovietului Suprem: „Acest acord /de neagresiune/, respectat în mod strict de către guvernul nostru, a mălăurat posibilitatea de fricțiune în relațiile sovieto-germane, când au fost întreprinse măsurile sovietice de-a lungul frontierei noastre apusene, și, în același timp, a dat Germaniei un simțământ calm de securitate în Răsărit. Creșterea populației Uniunii Sovietice în ultimii ani depășește 23 milioane.” (*Ibidem*, pp. 463, 465). Dat fiind că unii istorici strâni se agită de faptul că, „în 1939, Churchill a denumit aceasta (urmările pactului de neagresiune pentru Uniunea Sovietică — EP) drept crearea unui „Front răsăritean pe care Germania nu va îndrăzni să-l atace”, deși, în lumina faptelor bine cunoscute din 1941, n-ar mai merita să reluăm astfel de „argumente”, să le examinăm, totuși, pe scurt. Într-adevăr, în memoriile sale aparute în 1948, Churchill și-a însușit punctul de vedere: „În ceea ce privește partea sovietică, trebuie spus că nevoia lor vitală era să țină deslășurarea pozițiilor armatelor germane cât mai la vest posibil și să dea rușilor mai mult timp pentru a-și aduna forțele din toate părțile imensului lor imperiu” (*Op. cit.* p. 346). De asemenea, la 1 octombrie 1939, W. Churchill, care era Prim Lord al Amiralității, a justificat parțial pactul de neagresiune sovieto-german, într-o cuvântare publică: „Faptul că armatele rusești să stea pe această linie /frontiera germano-sovietică din Polonia centrală/ a fost, în mod limpede, necesar”. Relevind caracterul vicat al unor astfel de argumente, istoricii sovietici F. Kovalev și O. Rjevski scriau, de pildă, că „Stalin nu a luat măsurile necesare de întărire a noilor frontiere, de egalare rațională a ostășilor, a armamentului și a resurselor strategice”

(*Uroki istorii, Tak nacinalasi voina, Pravda, Moskva, No 245, 1.09.1988*). Anul trecut, a fost publicată prima oară o precizare, din 2 martie 1964, a marșalului G.K. Jukov (1896—1974, de la sfârșitul lunii ianuarie 1941, șeful Marei lui stat major al armatei sovietice), care spunea: „Hitler a reușit, prea bine, să-și înșeli pe Stalin și Molotov. El a fost în măsură să-l convingă pe Stalin că Germania se va conforma Pactului de neagresiune și că nu avea intenția să înceapă un război cu URSS. Dimpotrivă, el intenționa să trăiască în prietenie și chiar să se sporească cumpărăturile de petrol, cărbune, cereale și alte bunuri de la noi. Lui Stalin îi plăcea această idee și el dorea să-l creadă pe Hitler, dar, așa cum s-a dovedit, el a fost complet înșelat. În 1939 și 1940, după cum se știe, Bielorusia apuseană, Ucraina apuseană și Basarabia au fost reunite cu URSS. Am primit un teritoriu mare, dar complet nepregătit pentru război” (*Glimpses of the Past, Moscow News*, No. 19/3319/, May 8, 1988, pp. 8—9). În celălalt privește pe K. Mamsurov, acesta scria: „Este greu de imaginat o mai mare neghobie în politica militară de stat, decât atunci când un sistem de district fortificat, bine administrat, bine armat și pregătit de-a lungul vechilor frontiere cu statele baltice, Polonia și România, care a costat poporul sovietic un preț înalt, a fost distrus, deoarece trupele noastre au fost puse în scenă spre vest de la vechea frontieră cu 100 pînă la 300 km (după ce Bielorusia apuseană și Ucraina apuseană au fost reunite cu țara noastră). Fără a construi o nouă linie de apărare a frontierelor, noi am distrus un sigur și puternic „vechi” sistem de apărare” (loc. cit.) Desigur, în aceste cazuri, e vorba doar de un aspect, dar și acesta contribuie la destrămarea mitului că, prin acordurile din 1939, s-ar fi creat un „front răsăritean pe care Germania nu va îndrăzni să-l atace”. Oricum, la sfârșitul lunii iulie 1940, Hitler dăduse ordinul pregătirii atacului împotriva URSS.⁴²

La Londra, în 31 august 1939, guvernului britanic continuau să-i parvină informații secrete conținând zvonuri de tulburări în Germania și chiar despre disensiuni în rândurile Înaltului Comandament german. Drept urmare, A. Cadogan (1884—1964, subsecretar permanent la Foreign Office, funcție care asigura și controlul politic al S.I.S.), „refuza să renunțe la speranță”. Apare, scria el aproape de miezul nopții de 31 august, că „Hitler este ezitant și încearcă tot felul de trucuri, inclusiv o calimala de ultim moment”. Cîteva ore mai târziu, în zorii zilei de 1 septembrie, pe cînd trupele germane treceau frontiera în Polonia, ultimele speranțe de pace ale lui Cadogan erau spulberate” (Andrew, p. 431).

Într-adevăr, la ora 4,45 a.m., Wehrmachtul ataca pe trei direcții strategice (de la vest, sud-vest și nord) Varșovia. La 3 septembrie, Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei, dar „nici un ajutor n-a parvenit Poloniei din partea garanților ei” (P. Calvocoressi, G. Wint, *Total War*, London, 1979, p. 100). Peste mai puțin de 600 de zile, Germania — al cărei steag flutura de acum de la Capul Nord și porturile franceze de la Atlantic pînă pe Acropole — avea să atace URSS.

Cronologic, prima dezvăluire publică a conținutului documentelor sovieto-germane din 23 august și 28 septembrie 1939 a survenit la numai cîteva ore de la declanșarea agresiunii naziste, cînd Postul de radio Berlin a difuzat, în 22.06.1941, ora 09.10, nota remisă ambasadorului sovietic de către Ribbentrop, după începerea războiului în Răsărit, notă în care se afirma: „Delimitarea sferelor de interes ale Reichului german declara că renunță la orice influență în Finlanda, Letonia, Estonia, Lituania și Basarabia, în timp ce teritoriul fostului stat polonez, pînă la frontiera delimitată de riurile Narev, Bug și San, era încorporat la Rusia, conform dorinței guvernului

42) Recent, istoricul A. Lebedev — răspunzînd celor care susțin acum punctul de vedere că nu ar fi existat alternativă la pact, ca și celor care acordă atenție soartei originalelor protocoalelor secrete — scria: „Nu este vorba atît de originale, cit, mai cuînd, de caracterul amoral al unor astfel de tranzacții și, în special, de oficialul „Tratat de prietenie” din 28 septembrie 1939/ cu statul fascist” (*Les Nouvelles de Moscou*, No. 34/2241/ 20 août 1989, p. 11).

41) Citatele în Churchill & Roosevelt, *The Complete Correspondence*, Edited with commentary by Warren F. Kimball, Vol. III, Princeton, 1984, p. 349.

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE ANULUI 1939

lui sovietic" (A.B.S. *Fond Ministerul Propagandei Naționale. Buletine, Dosar 78* [nenumărat]). Referiri la convorbirile de la Moscova din 23 august 1939 și din noaptea care a urmat, în legătură cu semnarea Pactului și Protocolului secret, s-au făcut încă în timpul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, care judeca procesul marilor criminali de război, și au fost inserate în seria de volume apărută în 1947 sub jurisdicția Autorităților Aliate de Control (S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie și Franța) din Germania. Astfel, în cursul audierilor din după-amiaza de 29 martie 1946, acuzatul von Ribbentrop a declarat că, la convorbirile din 23 august 1939, întreaga problemă a relațiilor ruso-germane a fost dezbătută. Rezultatul a fost, mai întâi, voința celor două țări de a situa relațiile noastre pe baze cu totul noi; ele trebuiau să fie exprimate într-un pact de neagresiune. În al doilea rând, sferile de influență ale celor două țări urmau să fie definite într-un protocol secret al acordului. Ribbentrop a considerat normală linia fixată pe Vistula, San și Bug, precum și faptul că „au fost determinate alte sfere de interese în Finlanda, țările baltice și în Basarabia” (T.M.I.N., *tomul X*, pp. 279—280). Aceste aspecte au intervenit de mai multe ori în deliberări, inclusiv în depozitia martorului Ernst von Weizsäcker și în mărturia, scrisă sub jurământ, al lui F. Gaus, fost ambasador și șef al serviciului juridic al Ministerului de externe german, care l-a însoțit pe Ribbentrop la Moscova. Această ultimă mărturie a fost pusă în circulație într-o versiune sumară în primul volum al memoriilor lui W. Churchill (*The Second World War*), apărut în 1948. Dar, în același an, cum am mai arătat, textul protocolului adițional secret a apărut în volumul editat la Washington de Departamentul de Stat (*Nazi-Soviet Relations 1939—1941*, p. 78), iar, după cinci ani, a fost introdus într-un volum britanic conținând, în general, traduceri din publicații sovietice (*Soviet Documents of Foreign Policy, Selected and edited by Jane Degras, Volume III, 1933—1941*, London, 1953, p. 361).

Textul protocolului adițional secret a fost publicat pentru prima oară în U.R.S.S., la 20 decembrie 1988, de ziarul *Tiesa*, organul C.C. al P.C. din Lituania. Facsimilul în limba rusă, cu semnăturile respective, a fost reprodus, în luna iunie 1989, în revistele *Voprosi Istarii* (No 6/1989, p. 20) și *Novoe Vremia* (*Temps Nouveaux*, No 25/1989, p. 35). Ambele reviste apreciau copia existentă, obținută din arhivele Republicii Federale Germania, ca fiind autentică. Faptul a fost confirmat la o discuție la Televiziunea sovietică (Moscova), din august 1989, de doctor în istorie V. Falin, șeful secției internaționale a C.C. al P.C.U.S. După câteva zile, protocolul a fost reprodus în săptămânalul *Argumenti i Fakti* și în revista *Sputnik* (august 1989), precum și în *Les Nouvelles de Moscou* (No. 34/2241/20 août 1989). La 18 august 1989, într-un interviu acordat ziarului *Pravda*, organul C.C. al P.C.U.S., A. Iakovlev, membru

al Biroului Politic, secretar al C.C. al P.C.U.S., președintele Comisiei Congresului Deputaților Poporului din U.R.S.S., privind aprecierea politică și juridică a Tratatului de neagresiune sovieto-german din 1939¹⁾, a relevat că nu există nici o îndoială, în prezent, în legătură cu existența protocolului secret, că, din punct de vedere politic, s-a înregistrat o abatere de la normele leniniste ale politicii externe sovietice, o revizuire a orientării strategice către securitatea colectivă. „Cred că procedăm în mod responsabil și principal, din punct de vedere politic, condamnăm fără echivoc abaterile conducerii sovietice dinainte de război de la principiile leniniste ale politicii externe, indiferent de explicațiile privind această abatere” (*Pravda*, No. 230/259 481/18.08.1989)²⁾.

*

Marea tragedie, care a început la 1 septembrie 1939, avea să atragă în orbita ei, până la urmă, 61 de state, cu o populație de 1,7 miliarde de oameni, operațiunile militare desfășurându-se pe teritoriile a 40 de state din Europa, Asia, Africa. În Europa, armele au tăcut după cinci ani, opt luni și opt zile, când s-a prăbușit „Reichul milenar” proclamat de Hitler și care proiectase asupra continentului și lumii *evul cel mai întunecat* cunoscut vreodată. Ca principal teatru de operațiuni și de aplicare a „noii ordini” hitleriste, continentul european a suferit mai mult decât oricare regiune a lumii, revenindu-i și cea mai mare parte a celor 50 de milioane de vieți dispărute în timpul războiului.

Are, oare, cineva dreptul la uitare?

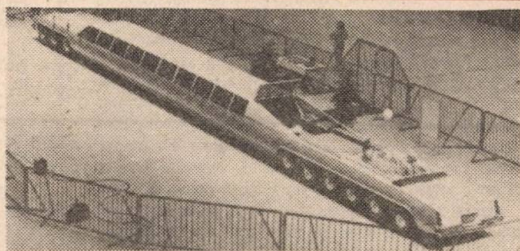
dr. Eugen Preda

¹⁾ Revista *Mejdunarodnaia Jizn* (nr. 9/1989) și ediția sa în limba franceză *La vie Internationale* (nr. 910/1989) împreună cu direcția istorico-diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al URSS au publicat documentele privind încheierea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 și a Tratatului sovieto-german de prietenie și frontiere din 28 septembrie 1939 (inclusiv protocoalele lor anexe secrete). În *La vie Internationale* (nr. 10/1989) documentele ocupă 42 de pagini (pp. 85—127).

²⁾ Comisia a fost instituită la 1 iunie 1989. Dezbaterile, ce a precedat formarea ei, a fost publicată în ziarul *Vestia*, No. 154, 3.06.1989. Stenograma ședinței a 8-a a Congresului Deputaților Poporului.

³⁾ A. Iakovlev a precizat în interviu: „Pentru mine personal, este mai puțin important în ce măsură textul copiei /protocolului/ este autentic sau nu. Esențial este cum s-a săvârșit complotul. Iar acesta a fost, fără îndoială, un complot” în relatarea agenției TASS a interviului apărut în *Pravda* se indică și opinia că „cererea de mare putere pentru «reorganizarea teritorial-politică» în regiune era în contradicție cu suveranitatea și independența unui întreg șir de țări”.

1000+1 • 1000+1 • 1000+1
1000+1
1000+1
1000+1 • 1000+1 • 1000+1

Cu o lungime de 21,93 m, acest automobil fabricat în Statele Unite este cel mai lung din lume. Nu știm nimic despre funcționalitatea unui atât de neobișnuit autoturism

Patru secole în adâncuri

Marile descoperiri geografice de la sfârșitul secolului al XV-lea și din veacurile următoare au avut multiple consecințe pe plan politic, economic, social și cultural. Una dintre cele mai importante a fost lupta acerbă dintre marile puteri pentru crearea imperiilor coloniale. Reuniți în cadrul așa-numitelor Companii ale Indiilor, comercianți din Stockholm, Londra, Amsterdam, Dieppe sau Saint-Malo nu au ezitat să-și riște capitalurile în vederea unor beneficii care se ridicau, uneori, de la 500 pînă la 800 la sută. De exemplu, Compania olandeză a Indiilor de est, înființată în 1602, a înscris la activul său fondarea fortului Batavia (în Jakarta, capitala Indoneziei), ocuparea orașului-port Malacca (în Malaezia), ceea ce a asigurat Companiei monopolul comerțului cu Indonezia, implantarea în Formosa (denumirea portugheză a insulei chineze Taiwan) și Japonia, precum și întemeierea Cape-town-ului, astăzi capitala Republicii Africa de Sud, esca-lă-cheie în drumul europenilor spre Indii.

În cei aproape 200 de ani de existență (1602-1798), Compania a trimis către Asia 1 700 vase care, în urma a 8 300 expediții, au adus în Europa imense cantități de mirodenii, ceai, porțelanuri, mătase etc. Dintre aceste vase, 246 nu s-au mai întors niciodată. Și totuși...

În 1985, relatează revista „Le Point”, o navă, ce efectua sondaje petroliere în largul Capului Lopez (în apropiere de orașul Port-Gentil din Gabon), descoperă, la numai 10-15 m adâncime, un tumulus lung de aproape 50 m. Pe coama acestei dune submarine, acoperite de rugină și nisip, se află discuri de metal - ciudată formă de lingouri - într-o cantitate apreciabilă. Imediat se naște bănuiala că acolo ar putea exista un important vestigiu istoric și, în acest sens, se ia legătura cu specialiștii de la DRAMS (Direcția cercetărilor arheologice submarine), instituție cu sediul la Marsilia. În februarie 1986, arheologii Michel l'Hour și Luc Long sosesc în Gabon și execută o primă explorare subacvatică. Concluzia? Este vorba, probabil, de un vas olandez din secolul al XVII-lea, care se reîntorcea din China.

O lună mai târziu, cei doi arheologi își alcătuiesc o echipă de 15 scufundători și aduc tot materialul necesar pentru a executa sub apă o explorare tot atât de minuțioasă și de eficientă, ca și una efectuată pe suprafața Terrei. Ei dispun de o șalandă puternică (navă tehnică folosită în porturi pentru diverse lucrări de

amenajare pe fundul apelor), de aspiratoare, macarale, pompe și, pe țarm, de bacuri de electroliză ce înlesnesc declorurarea pieselor metalice în vederea unei mai bune conservări.

Foarte curînd, speranțele sînt confirmate, iar descoperirea este calificată de oamenii de știință drept excepțională. Din adîncul Oceanului Atlantic este readus la țarm, vasul „Mauritius”, aparținînd Companiei olandeze a Indiilor de Est, construit în 1602 și dispărut într-un naufragiu șapte ani mai târziu.

„Mauritius” este considerat prețios din multe puncte de vedere. El arată care era tehnologia de fabricație a vaselor și a tunurilor în Olanda, la începutul secolului al XVII-lea. De asemenea, el constituie un inventar al mărfurilor importate din Extremul Orient. În calele sale s-au descoperit 130 de tone (18 000 de lingouri) dintr-un metal destul de rar pe atunci, tutenagul, un zinc aproape pur, folosit în China, și care avea să dea celebra strălucire a lamei olandeze, asemănătoare cu aurul. Resturi de smirnă și piper s-au păstrat în formațiile de clorură metalică, iar obiectele de porțelan, puține la număr dar împodobite cu motive diverse, par să fi fost trimise neguțătorilor ca eșantioane în vederea unor comenzi viitoare.

Astfel, după o dispariție ce a durat aproape patru veacuri, „Mauritius” s-a reîntors, putînd fi admirat de iubitorii de istorie și cercetătorii de oameni de știință nu în rada unui port din Olanda, ci la Muzeul Marinei din Paris, unde joacă un rol de „vedetă” în cadrul unei expoziții organizate cu concursul Gabonului. (M.S.).

Taxidermia - o meserie pe cale de dispariție

Cuvîntul „taxidermie” vine de la grecescul *taxis* = „aranjare”, plus *derma* = „piele” și este definit de dicționare ca „arta împăierii vertebratelor în vederea expunerii în muzeu”. Atrasă de tainele acestei arte, revista „Le Point” a vizitat magazinul-muzeu Deyrolle, din Paris, fondat în 1831 de exploratorul Emil Deyrolle, ai cărui urmași sînt considerați ultimii taxidermiști francezi, fără concurență în Europa.

Sutele de sertare cu insecte, miile de animale împăiate, milioanele de fluturi sînt, adesea, închiriate unor instituții din Franța, dar și din Statele Unite sau Brazilia: lei, maimuțe și papagali pentru o paradă de modă într-un decor de junglă; un urs polar, în noaptea de Anul Nou, la un cămin de copii; un cal pentru o emisiune la televiziune sau o vacă pentru reclama unei canapele. Casa Deyrolle are ca anexe o serie de ateliere, unde, contra cost, sînt împăiate diverse animale. Dar o serie de factori fac ca, asemenea unora din animalele naturalizate, și această meserie să fie pe cale de dispariție.

Se face simțită scăderea puterii de cumpărare. Preșiunea ecologistilor, de asemenea. În plus, cota animalelor împăiate a scăzut simțitor. Nu mai sînt vremurile de altădată - comenta revista „Le Point” - cînd marii burghezi aduceau din colonii animalele vîinate și le expuneau în proprietățile lor (stă mîrturie holul halucinant al castelului d'Armainvilliers, în departamentul Seine-et-Marne, unde tronează exponatele indiene și africane ale baronului Maurice de Rothschild - lei, gazele, bivoli, zebre, hipopotami, rinoceri, tigri, toate naturalizate de Deyrolle).

Un rol important îl joacă legea din 10 iulie 1976 care limitează, drastic, numărul animalelor susceptibile de a fi împaiate. Ea aplică principii simple. În primul rând: speciile utile sau pe cale de dispariție sînt protejate. Așa sînt liliecii, aricii, veșterile, mare parte din reptile, insecte, răpitoare, păsări. În al doilea rînd: naturalizarea speciilor protejate e interzisă, considerîndu-se că ar constitui o incitare la distrugerea lor. Se fac demersuri pentru a se obține permisiunea naturalizării acelor exemplare din speciile protejate, care au crescut în captivitate sau au murit de moarte naturală. Dar trebuie adusă o dovadă că nu au existat intenții necinstite prin mărturia unui polițist și acceptată expunerea animalului la raze, pentru a se constata că, în corpul lui, nu există gloanțe. Iată ce relatea, în acest sens, Françoise Corpet, actuala directoare a magazinului: printre clienții noștri, pe primul loc se situează vînătorii. Luni, dimineața, apar aducînd în sac de plastic rațe, fazani capete de căprioare sau de cerbi și chiar pești - cu care se lucrează cel mai greu, deoarece culoarea dispare repede -, ca, de pildă, un somon din Norvegia, lung de un metru și jumătate, care ne-a fost trimis congelat cu un avion special. Pescarii orgolioși ne cer să indicăm, pe o plăcuță de alamă, grosimea firului cu care a fost prins: cu cît acesta e mai subțire, cu atît isprava este mai valoroasă.

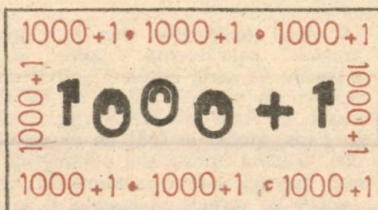
Animale din Africa sau din alte continente îndepărtate sînt tot mai rare, deoarece vînătoarea e supusă unor legi severe. Urșii albi, de exemplu, nu sînt omorîți decît circa zece pe an. Majoritatea animalelor sălbatice provin de la circuri sau de la grădini zoologice. Ca să nu avem neplăceri, trebuie să dovedim că animalul a fost născut, crescut și mort în Franța, din motive de boală sau de bătrînețe, pe scurt, să prezinte o „biografie” fără nici o fisură. Odată, am cumpărat de

la patronul unui bălci o zebra tînără, răpusă de congestie pulmonară. Altădată, am adus un leu mort de o intoxicație alimentară. Avem mai puține emoții cu animalele domestice. Acestea ocupă cam un sfert din activitatea noastră de taxidermie. Primim de toate felurile: hamsteri, iepuri, pe care părinții îi împăiază ca să-și consoleze copii, papagai, broaște țestoase. Din cînd în cînd, apare și cite un crocodil crescut în apartament, care devenise prea periculos. Cele mai multe, însă, sînt pisici și cîini.

Cu un timp în urmă a apărut o bătrînică îmbrăcată modest și cărînd un sac enorm. În sac era un cîine lup, care tocmai murise. Stăpîna lui s-a așezat pe un scaun spunînd: „Soțul mi-a murit, copiii m-au părăsit, nu-l mai aveam decît pe el pe lumea asta”. La rugămintea ei, i-am împaiat cîinele, ca și cînd ar fi dormit. Ocupația lui favorită. Cîteva săptămîni mai tîrziu, a revenit împacată și l-a luat împachetat cu grijă de această dată, ca să nu-l vadă vecinii și să ridă de ea.

E o adevărată artă să „naturalizezi” un animal domestic, alegînd una din pozițiile lui preferate și păstrîndu-i expresia. Avem un taxidermist specializat în acest gen de comenzi, care lucrează după fotografii. În timp ce împăiază animalul, el cheamă clientul la o probă și, împreună, stabilesc dacă să-l facă în poziție de sfînx, culcat pe o parte, cu capul ridicat sau nu.

Un fluture, oricît de frumos ar fi, nu va avea decît un corp, două antene și patru aripi. Insectele sînt mult mai complexe. Printre colecționarii de insecte se numără cei specializați într-o specie de gîdac - în latină **carabus** - denumiți „carabologi”; ei sînt colecționarii cei mai pasionați, cei mai exigenți, capabili să discute ore întregi între ei asupra profilului unui picior. (M.S.).

Diamantul negru

„Norocul” are 58 de suprafețe. Toate egale, perfecte, negre, reci. Sînt fațetele lui Korloff, cel mai mare diamant negru din lume. Considerat piatra succesului, a vieții, a bogăției, spre deosebire de diamantul alb Koh-i-noor, care aparține coroanei engleze și este suspectat că provoacă neazuri în ciuda luminosului său aspect.

Valoarea acestui diamant este inestimabilă. Dar, pînă la o potențială scoatere a lui în vînzare, misterioasa piatră neagră a fost depusă, în maximă siguranță, la

Muzeul de diamante din Anvers de către proprietara lui, o societate belgiană de bijuterii. Diamantul Korloff este unic în felul său. A fost găsit într-o mină din Africa de Sud în anul 1870, avînd atunci 300 carate (după șlefuire are 87,95 carate). Un adevărat miracol al naturii. Pentru a-l șlefui și a-l valorifica la maximum au fost necesari mulți ani, consumîndu-se, în timpul lucrului, diamante în valoare de 25 de carate. A aparținut, la început, unui negustor indian, apoi a fost achiziționat de un mandarin din China care, la rîndul său, l-a vîndut unei familii foarte bogate din Rusia țaristă: Korloff

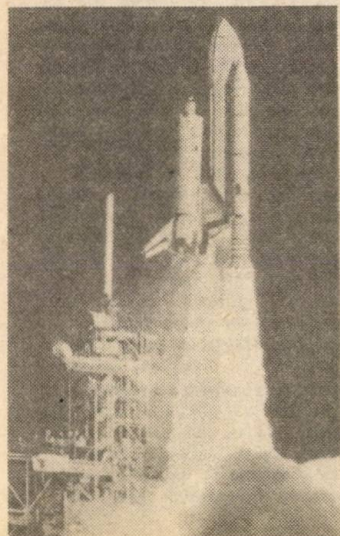
Sapojnikoff (de unde i se trage și numele). Din acel moment i s-a pierdut urma și, abia după mulți ani, a reapărut cu prilejul unei licitații publice, cînd a fost adjudecat de pomenita societate belgiană. În jurul acestui diamant excepțional circulă legenda care susține că posesorul său ori cel ce ajunge să-l atingă sau să-l țină în mină s-ar bucura de un mare noroc în viață. (Gh.R.)

Proiecte europene

Explorarea spațiului extraatmosferic a încetat să fie apanajul unui grup foarte restrâns de țări. Desigur că, pornind de la uriașul efort material și financiar pe care aceasta îl presupune, s-a vădit necesară promovarea colaborării internaționale în acest domeniu. Pe plan vest-european, de pildă, sînt inițiate o serie de acțiuni de revitalizare și dezvoltare a industriei aeronautice, cu extinderea preocupărilor și în domeniul spațial. Considerațiile de la care s-a plecat reflectă, fără îndoială, o realitate a acestui sfîrșit de secol: spațiul aerocosmic nu este un patrimoniu rezervat cuiva, el trebuie să fie accesibil tuturor țărilor; în primele rînduri se vor afla, desigur, cele care dispun de potențial și resurse materiale, energetice, științifice, tehnologice, economice etc.; o mare parte din realizările ultimului secol, în domeniul aeronautic, își au originea în multe țări europene (invenții, realizări aeronautice, lucrări științifice, contribuții la dezvoltarea științelor aeronautice etc.); este necesară reducerea decalajului în domeniul cercetării spațiale dintre diferitele țări ale lumii.

După lansarea primilor sateliți artificiali ai Pămînt-

Lansarea unei nave spațiale

Racheta sovietică Vostok

tului (URSS, la 4 octombrie 1957, și SUA, la 31 ianuarie 1958), specialiștii britanici au realizat, în cooperare cu S.U.A., primul satelit din seria *Ariel-1*, lansat în aprilie 1962 de la Cape Canaveral — Florida, ale cărui obiective vizau observații asupra ionosferei și interacțiunii acestora cu Soarele. Preocupările au continuat și, în 1966, a fost lansat (cu o rachetă americană) primul satelit construit în întregime de specialiștii britanici. În aceeași perioadă au fost elaborate și promovate programe naționale de cercetare a spațiului cosmic în Franța și R.F. Germania.

În vederea concentrării forțelor științifice și tehnologice, specialiștii din mai multe țări europene s-au întîlnit, pentru prima dată la finele anului 1960, pentru a stabili condițiile unei cooperări, în vederea abordării unor programe spațiale comune. Drept urmare, a fost creată „societatea (vest) — europeană pentru cercetări spațiale” (ESRO), care a început să funcționeze din 1964, și care, apoi, a fost transformată în Agenția Spațială (vest-) Europeană (ESA).

Programele agenției se referă la cercetarea științifică fundamentală și la operațiuni generale, care vizează aplicațiile ce se pot obține în domeniul spațial pe următoarele direcții: supravegherea Pămîntului; relațiile Soare-Pămînt; mediul interplanetar; sistemul planetar; stelele și Universul.

Pentru realizarea acestor programe, pînă în anul 1986, ESA a dezvoltat și lansat 14 sateliți științifici. Între realizările importante ale ESA, este de menționat lansarea în spațiu, cu naveta *Challenger* (la 30.IV.1985), a unui laborator european (*Spacelab*) a cărui activitate a fost urmărită pentru prima dată din Europa, de la un centru situat la 24 km de München.

Aplicațiile ESA vizează mai multe domenii: comunicațiile, observarea Pămîntului, imponderabilitatea.

Comunicațiile. De un interes comercial dovedit sînt telecomunicațiile prin satelit, în care Marea Britanie a jucat un rol important prin construirea, în acest scop, a unei serii de sateliți. Dintre aceștia, doi erau operaționali în 1986, iar al treilea a fost lansat în cursul anului 1987.

Seria ECS (European Communication Satellites) este întrebuințată de Organizația Europeană pentru Telecomunicații prin Satelit (EUTELSAT). Această organizație a lansat, în 1982, un program pentru realizarea unui sistem regional de telecomunicații. ESA a dezvoltat, de asemenea, și telecomunicațiile în sprijinul navigației maritime, construind doi sateliți (Marca A

și B) pentru Organizația Internațională pentru Telecomunicații Maritime prin Satelit (INMARSAT).

Observarea Pământului. Pe această direcție, satelitul METFOSAT este deja folosit activ în realizarea de prognoze ale vremii.

Un obiectiv fundamental al acestor cercetări se referă la resursele materiale ale planetelor, atât regenerabile cât și neregenerabile.

Imponderabilitatea. Tot mai multe aplicații ale cercetării spațiului sînt legate de starea de imponderabilitate. Pentru oamenii de știință, absența gravitației schimbă concepțiile în cercetarea multor fenomene care sînt afectate de acestea.

Alte cercetări privesc domeniul cum ar fi: medicina, biologia și metalurgia. În laboratorul spațial european Spacelab, care zburat pentru prima dată cu o rachetă americană în noiembrie 1983, au fost efectuate peste 70 experiențe diferite în domeniul fizicii, plasmei și a Soarelui. De asemenea, cercetările au demonstrat că, în spațiu, există posibilități propice pentru dezvoltarea industriei farmaceutice, în special în domeniul cristalizării proteinelor și al formării celulelor.

Pentru intensificarea lansărilor, ESA preconizează o serie de acțiuni:

Dezvoltarea rachetelor de tip „ARIANE”. După accidentul navei Challenger, din ianuarie 1986, lansările făcute cu rachete vest-europene de tip „Ariane” au cuprins, în anul 1987, jumătate din cele efectuate de țările occidentale. Pînă în 1990, masa și dimensiunile sateliților vor crește și, ca urmare, și rachetele vor trebui să-și crească puterea în mod corespunzător. Pentru că Ariane 4 nu este capabilă să suporte lansări de greutate mari, s-a trecut la proiectarea unui vehicul mai puternic, Ariane 5.

Realizarea avionului spațial pilotat „HERMES” (Inițiativă franceză). Studiile au avansat și se așteaptă, acum, propuneri pentru „europenizarea” avionului

Hermes.

Realizarea stației planetare „COLUMBUS”. Se consideră că ESA poate să asigure transportul de materiale și platforme pentru cercetări. ESA a proiectat și realizat deja unele elemente pentru stația spațială laborator Columbus.

Realizarea programului „EUREKA” și a altor programe pe termen lung. Prin acestea, ESA urmărește creșterea autonomiei și competitivității vest-europene în toate sectoarele activității spațiale.

Programul a fost adoptat la data de 15 aprilie 1982, prin contribuția a opt state. Platforma este prevăzută să funcționeze independent, cîteva luni, în spațiu și să efectueze unele experiențe care nu se pot face cu laboratorul „Spacelab”; este deci complementară acestuia și are următoarele misiuni și caracteristici: poate efectua transportul în spațiu și retur a unor echipamente, cu navele spațiale ale S.U.A.; va avea o autonomie în zbor liber de cîteva luni; vehiculul va putea fi reutilizabil; el va fi dimensionat, în special, în funcție de încărcătura utilă care va fi fabricată în Europa (echipamente, instrumente etc); costurile de dezvoltare se vor menține la un nivel cît mai scăzut posibil; masa totală a platformei va fi de circa 3 700 kg, din care 1 000—1 200 kg încărcătură utilă.

Responsabil coordonator este firma MBB/ERNO (R.F.G.), care va utiliza structura din două elemente (Shuttle Payload Satellite System) folosită deja la misiunea Spacelab. Energia electrică va fi generată de două panouri solare de 12 m lungime, la nivel de 2,8 kW, care, cu ajutorul unui sistem activ de disipare termică (bucă cu freon lichid) și radiator, va regla în permanență tensiunea la 3,8 kW. Stabilizarea este realizată printr-un jet rece de gaze (azot), din care sînt stocate la bord 60 kg.

* EUREKA — European REtrievable KArior=Platforma recuperabilă europeană.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA COSMOSULUI

Științele au făcut progrese spectaculoase către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Dar această revoluție în știință, deși a fost profundă pentru fizică, chimie, biologie și astronomie, n-a satisfăcut în totalitate o dorință magnifică a omului: vizitarea altor corpuri cerești. Amploarea rezultatelor obținute de om în lupta cu necunoscutul, cu neobișnuitul, cu „neantul”, amintește de o maximă deosebit de înțeleaptă a nu mai puțin înțeleptului Leonardo da Vinci: „Pentru om nimic nu este imposibil”.

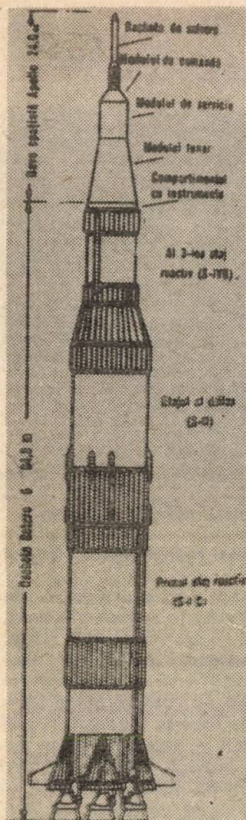
Ca urmare, în a doua jumătate

a secolului al XX-lea, s-a realizat și visul milenar al omenirii, „învîngerea” gravitației terestre și chiar a sistemului nostru solar, prin propulsarea celui mai fascinant domeniu al cunoașterii, domeniul cercetării și utilizării spațiului cosmic.

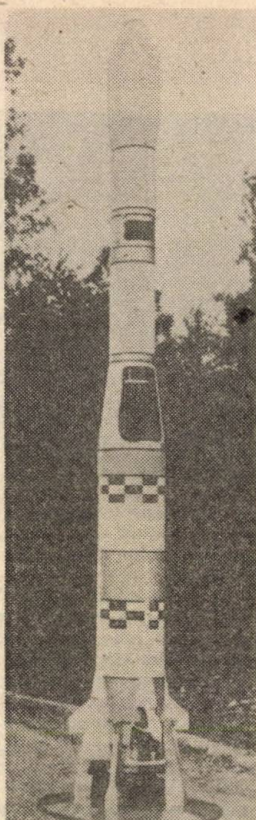
La realizările domeniului aero-spațial și-au adus contribuția, direct sau indirect, toate popoarele. Poporul român a fost prezent, cu competență și demnitate, prin realizările de geniu și contribuțiile datorate unor pionieri precum Traian Vuia, Aurel Vlaicu, Henri Coandă, George Bothezat, Paul Popăvăț, Alexandru Ciurcu, Nicolae Vaideanu, Ion Stroescu, Elie Carafoli și alții. Entuziasmul cu care românii primesc și stimulează marile realizări științifice și tehnice, mai ales în aviație, este o expresie a acelei constante a poporului nostru, care arată că și tehnica aeronautică face parte din patrimoniul nostru intangibil de creație.

Țara noastră, pe baza unui amplu program de promovare a cercetărilor aero-spațiale, a obținut

deja o serie de succese privind atât conceperea și experimentarea unor tehnologii, cît și construirea unei aparaturi de cercetare științifică pentru spațiul cosmic. Se remarcă, astfel, cercetările din domeniul astrofizicii, energiilor înalte, cele ce vizează comportamentul spațial al Terrei, inclusiv structura cîmpului său magnetic, analizele atomice și izotopice ale unor constituenți majori ai atmosferei planetare, cercetările în domeniul biomedicinii cosmice, în aria cărora s-a înscris și zborul cosmonautului român, inginer Dumitru Prunariu — de la efectuarea căruia s-au scurs opt ani —, și altele. Concepția țării noastre în domeniul utilizării spațiului cosmic, înaltul profesionalism al cercetătorilor români au determinat amplificarea colaborării în domeniul cercetărilor științifice spațiale cu agenții și organisme astronomice internaționale. Astfel, specialiștii români sînt, astăzi, cooperați într-o serie de programe de colaborare în cercetarea Cosmosului. (St. I.).

Racheta Saturn-5

Racheta Ariane

Sistemul de comunicații va asigura legături (telecomanda) de 2 KBPS (kiloțiți/s) și o linie descendentă în regim continuu de 2,5 KBPS. Datele vor fi stocate la bord și prelucrate cu două calculatoare cu configurație automată în caz de pană. O memorie de 260 megațiți va permite stocarea datelor în perioadele când nu va avea legătura cu solul (Stații ESA). Propulsia va fi asigurată de un motor cu hidrazină; 770 kg hidrazină vor fi stocate la bord. Pentru amplasarea pe naveta spațială, debarcarea în Cosmos, plasarea pe orbită de lucru și reamplasarea pe navetă și întoarcerea pe Pământ, sînt stabilite programe și echipamente speciale.

În primul zbor (planificat pentru anul 1987, dar care nu a fost realizat) se prevedeau experiențe de cristalografie, fizica fluidelor, astronomie, aeronomie (meteorologie), legătura satelit-satelit în bandă de 20/30 GHz, efectuarea în Cosmos a unor experiențe tehnologice, operațiuni de întîlnire pe orbită, recuperarea de obiecte cosmice etc.

În sfîrșit, s'a notat proiectele privind „binaveta” spațială „Sanger”, pe care R.F. Germania intenționează să o realizeze. Concepția acesteia a evoluat, în ultimii doi ani, atît ca arhitectură generală, cît și ca performanțe și caracteristici. Prin optimizarea design-ului s-au putut reduce masa și dimensiunile primului etaj EHTV, dar și ale „Binavetei”. Cel de-al doilea etaj — Horus — este o navetă recuperabilă cu echipaj, de dimensiunile navetelor spațiale sau „Buran”, care poate transporta doi-patru astronauți și o încărcătură de 2,3 tone spre stațiile orbitale aflate pe orbite joase (450 km).

Repere de viitor ale cercetării aerospațiale

Principalele state cu activități spațiale, URSS și SUA, fiecare în parte, cît și în cooperare cu țări europene, R.P. Chineză, Japonia și India au ca direcții principale ale programelor lor realizarea de stații planetare (ca elemente de sprijin pentru misiuni la mari distanțe și diverse experimentări); lansarea de sateliți tot mai perfecționați, multifuncționali și de lungă durată; efectuarea unor lucrări de infrastructură pe satelitul natural al Pămîntului, cu care contactul prin echipamente și oameni a devenit o problemă de rutină; continuarea studierii, indirect și direct, cu roboți cosmici și cu echipaje umane, a altor planete din sistemul solar.

În cercurile de specialitate se apreciază că obiectivul major al cercetărilor cosmice ale viitoarelor două-trei decenii îl constituie explorarea planetei Marte. Complexitatea unor asemenea misiuni, nivelul tehnic, precizia și fiabilitatea echipamentelor, antrenamentul și experimentările, problemele de microclimat, hrana și multe altele reclamă eforturi uriașe, unele cu totul inedite, pe linia organizării, colaborării, conducerii și asigurării materiale și financiare, care, firește, nu pot fi suportate de o singură țară. Ca urmare, apare imperios necesară cooperarea și în acest domeniu.

În legătură cu cercetarea Planetei Roșii, Congresul Asociației exploratorilor spațiului cosmic, care a avut loc în 1986, la Budapesta, a analizat necesitatea și oportunitatea demarării unui program spațial denumit „Omul pe Marte”. Este de menționat, în această ordine de idei, că programele spațiale sovietice și americane au, de asemenea, ca obiectiv de viitor explorarea planetei Marte pentru care se fac intense pregătiri.

În URSS continuă, cu succes, dezvoltarea și folosirea pentru cercetări și experimentări, inclusiv în vederea zborului uman spre Marte, a complexului cosmic MIR-SOIUZ-QVANT, stație multimodulară, în care cosmonautul Iuri Romanenko a activat în Cosmos 326 zile.

Stația planetară MIR, lansată în februarie 1987, are șase dispozitive de cuplare, ce constituie blocul de bază pentru construcția unui complex spațial modular permanent, în vederea efectuării de cercetări științifice, tehnice, biologice. În cursul anului 1987, i s-a alăturat nava SOIUZ TM 5, astfel că stația MIR, care face parte din a treia generație de stații planetare sovietice, a ajuns la o masă de 50 de tone și o înălțime de 35 m.

La 15 noiembrie 1988, s-a experimentat cu succes naveta Buran* cu racheta purtătoare Energhia, de 110 m înălțime și cu o forță de tracțiune care va putea plasa în Cosmos încărcături utile de 215 tone pe orbite joase, 100 tone pe orbite intermediare sau 32 tone pe Lună. Cunoscutul cosmonaut sovietic Gherman Titov aprecia că: „Energhia face posibil progra-

mul de amplasare a stațiilor de cercetare și experimentare pe Lună și zborurile experimentale spre Marte sau spre alte planete.

În SUA, o comisie spațială menționa, în 1986, planeta Marte ca o posibilă țintă pentru NASA; această planetă va face obiectul uneia din misiunile de viitor. Administratorul NASA, James Fletcher, a declarat: „Cred că trebuie să mergem acolo; sint încredințat că o vom face...”.

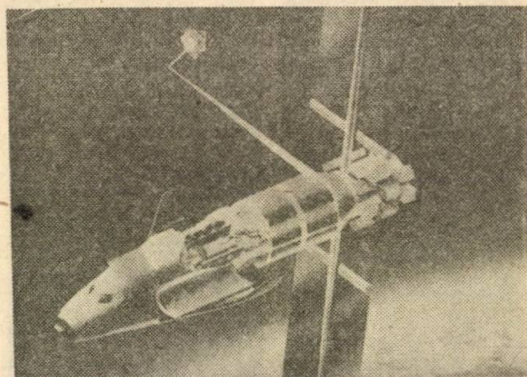
În vederea atingerii acestui obiectiv, în cadrul planului de cercetare cosmică pe termen lung, SUA are în program realizarea unei misiuni pilotate spre Marte, cu debarcarea în secolul următor. Zborul propriu-zis va dura circa 200 zile. Dacă vizitarea Lunii a durat, în 1969, 8 zile, vizitarea lui Marte va dura 2—3 ani; amartizarea unei nave cu echipaj uman va avea loc după anul 2000, probabil între 2010—2020; aducerea unor roci marțiene pe Pământ, în urma utilizării de nave automate — în deceniul 1990—2000. Costul unei misiuni va fi de circa 100 miliarde dolari. Sint, desigur, estimări care nu țin seama de o serie de dificultăți, încă necunoscute. Programul Apollo, de pildă, a fost estimat la 20 miliarde dolari și a costat, în realitate, de cîteva ori mai mult. De asemenea, s-a estimat la circa 100 miliarde dolari costurile pentru realizarea unui program complex „Path and Finder”, care prevede experiențe privind posibilitățile omului de a locui în spațiu, în mediu recidat, în condițiile manevrelor și transferurilor orbitale.

Experimente în perspectiva vizitării planetei Marte — *Biosfera II* este un proiect care are drept scop realizarea, pe cale artificială, a unui ecosistem, în care să se poată adapta și perpetua viața, inclusiv formele ei cele mai complexe, în particular omul. Scopul strategic este crearea condițiilor pentru o eventuală migrare a vieții în Cosmos.

Acest ecosistem se construiește pe Terra, în SUA (Arizona), cu următoarele caracteristici:

- va fi format din 7 biomi — comunități distincte interdependente biologic — de tip tropical;
- habitatul uman va fi posibil prin legătura informațională directă cu exteriorul (telefonul, calculatorul);
- clima și anotimpurile vor fi create artificial, succesiv în fiecare dintre biomi, direct prin calculator;
- experimentarea de metode moderne agricole dirijate prin calculator.

Alte preocupări în perspectiva vizitării Planetei Roșii. La Congresul de la Innsbruck (Austria), specialiștii de la Jet Propulsion Laboratory — California au afirmat că, pentru 1990, se pregătesc să lanseze o stație automată care va evolua pe o orbită circummarțiană, timp de doi ani, fotografiind și analizînd atmosfera și suprafața planetei. Pe de altă parte, un proiect sovieto-francez prevede, pentru anul 1992, trimiterea unor sonde-balon, în atmosfera planetei, pentru cercetări îndelungate. (După cum se știe, unul din sateliții planetei Marte, Phobos, a fost ținut a două sonde sovietice cu spectrometru cu laser, lansate pe 8, respectiv, 12 iulie 1988. Sondele, realizate și lansate de URSS, în colaborare cu 12 țări europene.și

Macheta avionului spațial pilotat Hermes

cu SUA, nu au reușit, însă, să-și îndeplinească integral misiunea).

Se apreciază că ultima decadă a acestui secol va deveni „deceniul marțian”, întrucît, în această perioadă, programul prevede: în 1990 — un robot va fi plasat pe o orbită circumpolară marțiană; în 1992 — robotul franco-sovietic marțian VESTA va explora scoarța și atmosfera planetei; în 1994 — robotul MARS LANDER va fi capabil să exploreze scoarța înghețată a planetei; în 1996 — MARS ROVER — vehicul marțian automat capabil să cerceteze biologic planeta pe distanțe mai mari; în 1998 — MARS RETURN SAMPLE — sint prevăzute cercetări geologice pe Marte, cu aducerea pe Terra a unor mostre de rocă marțiană; în 2005—2010, survolarea Planetei Roșii de un echipaj uman; în 2 015—2020, cum deja am amintit, debarcarea pe Marte, iar în 2030 — crearea pe această planetă a unei baze permanente cu echipaj uman.

La începutul lunii octombrie 1988, SUA, Japonia, Canada, împreună cu nouă țări vest-europene, au semnat un acord pentru realizarea unei stații planetare — „Freedom”, care va evolua în jurul Terrei.

În cadrul acestei cooperări, SUA va realiza corpul, sistemul de propulsie, modulele destinate laboratorului de experimentări și cosmonauților. Europei occidentale îi va reveni să construiască o platformă pentru orbită, un modul laborator și două platforme cosmice (una în regim automat, iar alta servită și reparată de cosmonauți). Japonia va realiza un modul de experiențe, iar Canada — un sistem mobil pentru montarea și demontarea stației orbitale.

Plasarea elementelor pe orbită va începe în anul 1995. Pentru realizarea acestui program vor fi necesare 20 zboruri ale navetelor cosmice cu utilizare multiplă. În 1996, se preconizează ca în stație să existe un echipaj uman permanent. Construcția stației se va termina în anul 1998.

Fie și numai aceste cîteva date, prezentate succint în cuprinsul acestui articol, dau măsura complexității unor asemenea cercetări, la aceasta adăugîndu-se costurile ridicate. De aici, necesitatea unei misiuni comune multinaționale pentru explorarea planetei Marte, misiune care ar putea deveni „un simbol pentru căutarea păcii în sistemul solar”, idee susținută de cunoscutul astrofizician Carl Sagan.

Grupaj realizat de
general maior doctor inginer
Ștefan Ispas

*) Lansarea a avut loc la ora 6,00 (ora Moscovei). După 47 minute, la altitudinea de 160 km, a intrat în funcțiune instalația motoare proprie a navei Buran, care a plasat-o pe o orbită circumterestră la 250 km înălțime. După mai bine de trei ore de zbor și efectuarea a două rotații complete în jurul Terrei, nava cu utilizări multiple a aterizat pe o pistă special amenajată, la 12 km de cosmodromul Baikonur, de unde fusese lansată.

Următorul pas uriaș pentru omenire

Trei sferturi de miliard de oameni au urmărit imaginile tulburi transmise la televiziune la 20 iulie 1969, când Neil Armstrong devenea primul om care a pășit pe un alt corp ceresc. Efortul reușit de a ajunge pe Lună a reînviat desigur știința și tehnica, dar după misiunile Apollo, în ciuda succeselor obținute — cum ar fi stația orbitală Skylab și seria misiunilor fără echipaj, culminând cu sonda Voyager 2 care, în august 1989 s-a apropiat la 4800 km de planeta Neptun — programul spațial american părea să se clatine. De exemplu, naveta spațială a fost supralicitată ca fiind singurul răspuns la nevoile de transport spațial ale SUA. Dar — este de părere revista „Time” — ea e prea mare pentru a trimite astronauți în spațiu în mod eficient, prea mică pentru a lansa cele mai mari încărcături prevăzute și prea puțin fiabilă pentru cele 60 de zboruri pe an promise inițial. Rezultatul, chiar înainte de accidentul navei Challenger: un șir de misiuni plănuite, dar a căror lansare nu a mai avut loc.

Acum — scrie revista citată — NASA e pe cale să facă o greșeală similară cu următorul ei proiect important, stația orbitală Freedom care costă 32 de miliarde de dolari și e planificată să fie pusă în întreținere în funcțiune la sfârșitul deceniului viitor. Ca și naveta, ea e înfățișată ca un proiect multilateral care va satisface nevoile oamenilor de știință, ale inginerilor și exploratorilor spațiului cosmic. Dar pentru aceasta e necesar un program bine definit și de per-

● Luna, Marte, centura de asteroizi, Pământul — obiective ale următoarelor misiuni spațiale ● O sursă de creștere a fondurilor necesare: renunțarea la „războiul stelelor”

spectiva.

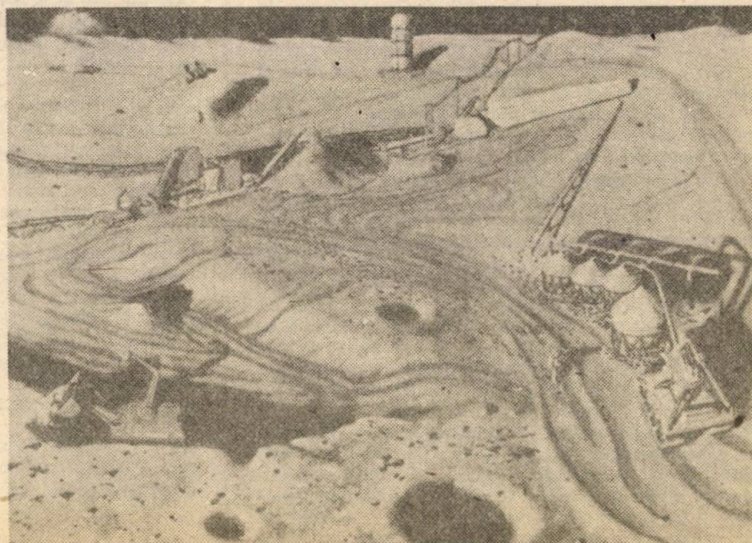
Problema principală este că programul Apollo a fost întrerupt o lungă perioadă de timp. Dar se pare că actualul Consiliu Spațial Național al SUA este în favoarea reîntoarcerii pe Lună, urmată de trimiterea unei nave cu echipaj pe Marte. În stadiu de proiect se află și alte inițiative spațiale. Ar continua să fie trimise sonde fără echipaj spre alte planete, iar NASA ar fi capabilă să lanseze a sa Mission to Planet Earth (Misiunea spre Planeta Pământ), o serie de sateliți menșiți să studieze mediul înconjurător al Pământului și să furnizeze oamenilor de știință informațiile de care au nevoie pentru a preveni un dezastru ecologic.

Cea mai rezonabilă dată pentru o misiune spre Marte este anul 2020, ceea ce — apreciază „Time” — lasă destul timp pentru o abordare bine gândită și permite o eșalonare a cheltuielilor pe o perioadă acceptabilă. De asemenea, NASA are posibilitatea să își aleagă ținta următoare, de exemplu explorarea centurii de asteroizi sau un zbor cu echipaj spre planetele îndepărtate. Sonde robot vor trebui, întâi, să studieze Planeta Roșie în profunzime. Una din ele, Mars Observer, e prevăzută a fi lansată în 1992 și ar trebui să fie urmată de altele.

Și, totuși, Luna...

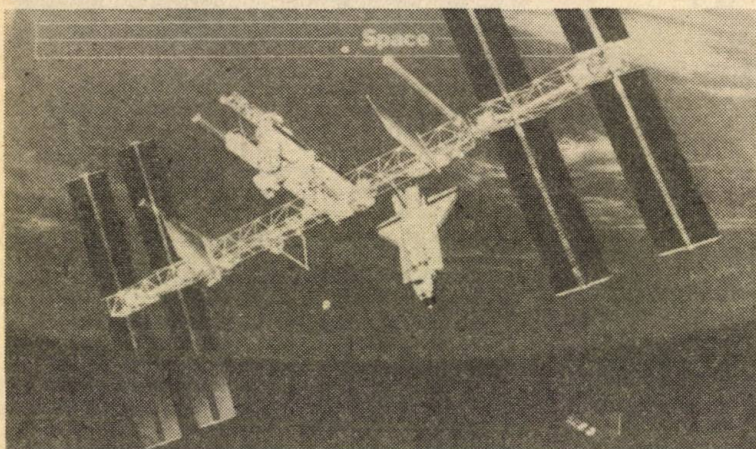
Următorul pas logic este o bază lunară, care ar putea fi construită pînă în anul 2000, ca teren de încercare pentru tehnologiile necesare unui sejur pe Marte. Astronauții ar trebui, în special, să experimenteze niște locuințe în care aerul și apa să fie reciclate. Locuitorii unei baze lunare ar începe, de asemenea, să învețe cum să extragă materiile prime de pe Lună, inclusiv gaze și minerale care ar permite bazei să devină aproape complet independentă, deci permanentă.

Space Studies Institute (SSI) din Princeton, New Jersey, intenționează să trimită o sondă la începutul lui 1992 pentru a studia posibilitatea creării unei astfel de baze pe Lună. Ea se va plasa pe o orbită polară,

Bază lunară: după ce va fi servit drept teren experimental privind posibilitatea unei existențe de sine stătătoare a omului, stația lunară ar putea deveni un centru de explorări minore și de studii științifice

CUCERIREA SPAȚIULUI EXTRATERESTRU

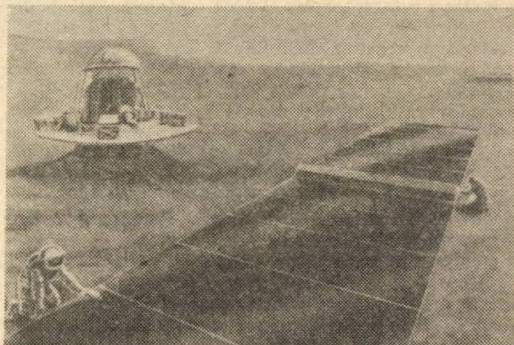
Stație orbitală: S.U.A. au nevoie de platforme orbitale, dar cea din imagine - Freedom - este considerată prea grandioasă și fără un scop bine definit

Avanpost marțian: astronauții debarcați pe Planeta Roșie vor trebui, probabil, să găsească apă și aer în solul și rocile ei, precum și să capteze energia solară

astfel că va trece pe deasupra întregii suprafețe a Lunii, încercând să îi descopere compoziția. NASA a adunat unele date geochimice în timpul misiunilor Apollo din anii '60 și '70, dar numai de pe o fișe de 26° la nord și la sud de ecuatorul lunar.

Oamenii de știință de la SSI sînt interesați în special de regiunile polare, unde se află cratere care nu văd lumina Soarelui. Ele ar putea conține gheață, care s-a evaporat de pe restul suprafeței lunare. Dacă s-ar afla gheață pe Lună, ar fi mult mai ușor să se construiască o bază acolo, pentru că, pe lângă faptul că furnizează apă, gheața conține și hidrogen, care este folosit drept combustibil pentru rachete.

Misiunile Apollo au arătat că se poate extrage oxigen din solul lunar. Dacă există și o sursă de hidrogen pe Lună, atunci viitorii coloniști lunari nu vor avea nevoie să aducă cu ei hidrogen și oxigen lichid de pe Pământ pentru alimentarea rachetelor. Luna, mai mult decît Pămîntul, ar putea constitui o bază de explorare a sistemului solar. De asemenea, deoarece forța de gravitație a Lunii este de șase ori mai mică decît a Pămîntului, oamenii de știință ar avea nevoie de mult mai puțin combustibil pentru a lansa de acolo rachete în spațiu, deci costul explorării Cosmosului ar fi mai mic. Inițial, în cadrul acestui program de 10 ani, ar fi trimiși pe Lună patru oameni care să asambleze baza și să facă experimente științifice. După patru ani, baza ar putea găzdui un echipaj de opt-zece oameni care să extragă oxigen din sol pentru combustibil. Dar înainte ca o astfel de bază lunară să poată fi construită, NASA va trebui să aibă o stație spațială: componentele masive necesare unui habitat lunar sînt prea grele pentru a fi ridicate de pe Pământ și vor trebui asamblate în spațiu. Stația va folosi, de asemenea, la asamblarea unui vehicul marțian de mari dimensiuni și la studierea efectelor zborurilor cosmice de lungă durată. Dar o singură stație nu pare să fie cea mai bună alegere. Mai mulți experți au sugerat ca ea să fie descompusă în mai multe unități mai mici. O astfel de stație, denumită *Industrial Space Facility*, a și fost proiectată de o firmă din Houston. Ea costă 900 milioane dolari, ar putea fi lansată în 1994 și ar putea prelua de la stația Freedom majoritatea experimentelor privind producția spațială. O altă mini-stație ar putea să se ocupe de studii biomedicale, iar altele ar putea fi folosite ca puncte de asamblare și lansare a misiunilor spre Marte și a celor ce vor urma. Ca și baza lunară, aceste stații vor func-

ționa pe o perioadă nelimitată. Fiind mai mici și mai puțin complicate decît Freedom, mini-stațiile ar putea fi lansate și construite cu cheltuieli totale mai reduse.

Sînt, deja, în lucru două noi rachete propulsoare care să facă posibilă construcția unei stații spațiale. Una din ele este o rachetă fără echipaj, pentru încărcături masive. Cealaltă este denumită *National Aerospace Plane* sau *Orient Express*. Mai mică decît naveta, ea ar decola ca un avion de pe pistă, s-ar înălța în spațiu pentru a-și transporta încărcătura umană și apoi s-ar întoarce pe Pământ. NASA intenționează să transforme actuala navetă spațială într-un model destinat exclusiv transportului, pentru încărcături mai mari decît varianta cu echipaj.

Costul unui astfel de proiect în mai multe etape ar fi mare — cel puțin cinci miliarde de dolari pe an și chiar mai mult. Dar, spre deosebire de cele 35 de miliarde cheltuite pentru programul navetei — opinează „Time” —, aceste cheltuieli ar avea, între altele, ca rezultat înființarea unor baze și stații care să poată fi folosite pentru proiecte spațiale viitoare.

Bugetul NASA va trebui să crească pentru a finanța un asemenea program ambițios, poate chiar să fie dublat față de actuala cifră de 11 miliarde pe an. Acest lucru va fi greu de realizat într-o perioadă a deficitelor bugetare. Iată o posibilitate — afirmă „Time” —: să se transfere, în această direcție, banii alocați pentru „războiul stelelor” (Star Wars) și alte programe de apărare atît de criticate și controversate.

Magda Morait

PERIPLU PE „CONTINENTUL CANGURILOR”

Traversînd Australia

Din extremitatea estică a continentului pînă în cea sud-vestică, adică de la Brisbane pînă la Perth, în Australia de Vest, sînt 4314 kilometri, iar pe ruta aeriană cea mai scurtă 3605 kilometri. Nu știu dacă am urmat ruta cea mai scurtă. După timpul de zbor de circa șase ore, se pare că am urmat o cale puțin ocolită, survolînd o parte din zona centrală a continentului. Cu toate acestea, am putut vedea doar o mică parte din vasta întindere australiană.

Și totuși depinde cum privești Australia. Cu cei 7716563 kilometri pătrați, ea poate fi considerată cel mai mic continent sau cea mai mare insulă a planetei, dar care cuprinde, pe întinsul ei, toate extremele uscatului, cu excepția uneia; geologic, Australia prezintă cel mai vechi uscat al planetei, format acum trei milioane de ani și măcinat de vreme în cel mai plat și arid peisaj al lumii, pețru că 70 la sută din suprafață (partea centrală a continentului) nu se pretează nici unei culturi agricole. Aceasta nu înseamnă că Australia este, în întregime, o țară cu un relief neprimitor, ostil omului. S-ar putea spune că acest continent din emisfera sudică este o țară cu o mare varietate de forme ale reliefului. De la Centrul Roșu al continentului, numit așa datorită culorii solului bogat în minereuri, în primul rînd de fier, pînă la țărurile înverzite ale oceanelor cel înconjoară, pămîntul australian, locuit acum de circa 16 milioane de oameni, în majoritate veniți din Europa, oferă posibilități deosebite, fie că te afli în zonele cufundate în verdeața tropicală sau în teritoriul Tasmania, insulă din sud, în Nullarbor Plain — o cîmpie întinsă, fără accidente de relief — sau în Great Barrier Reef, din est.

Înainte de orice, Australia a fost și este o țară imensă, încă neexplorată în totalitate. Nici ceea ce se știe nu s-a cristalizat definitiv în mintea și mentalitatea australienilor, îmi spun localnicii cu care am discutat subiectul. Are o istorie dintre cele mai vechi, ce merge cu 50 000 ani în urmă, cînd se presupune că au venit pe continent, din

Asia, primii aborigeni — oameni cu pielea neagră, ce se hrăneau cu rădăcini și vinat; australienii nu știu mai mult despre ei, presupunînd doar că atunci cînd pe locul actualului Sydney s-au stabilit primii europeni — în 1788 — pe tot continentul australian existau, probabil, circa 300000 aborigeni.

S-a discutat mult despre istoria și identitatea australienilor fără însă să se ajungă la concluzii ferme. Sărbătorirea bicentenarului australian, din anul trecut, a oferit un prilej istoricilor și oamenilor de știință să se angajeze în analizarea istoriei și identității australienilor, încercîndu-se să li se determine mai clar locul în lume. Toți cei ce s-au ocupat de acest subiect au trebuit să pornească de la evidența că, geografic, Australia este mai aproape de Asia, dar, cultural și spiritual, este foarte îndepărtată de ea. Istoricul australian Geoffrey Blainey, în eseu „The Australian Conundrum” (Șarada australiană), arată că legăturile Australiei cu Asia își au origini antice.

Aproape sigur, primii australieni au venit din sud-estul Asiei, călătorind cu întreruperi prin Java și Borneo. Migrația lor, începută acum circa 50000 de ani, a fost înlesnită și de nivelul foarte scăzut al mărilor din acea epocă glaciară, permițînd uscatului continental asiatic să se extindă pînă în Java și Bali. Apoi, insulele dintre Asia și Australia erau, pe atunci, mai dese decît acum, și călătoria de la o insulă la alta devenise un fapt obișnuit. De aceea, primele începuturi ale istoriei Australiei sînt legate de imigrarea din Asia prin acest lanț de insule, proces care a durat pînă acum circa 20000 de ani, cînd, datorită topirii ghețurilor arctice și antarctice, nivelul oceanelor și mărilor lumii a crescut aproape busc, izolînd complet Australia de Asia și de restul uscatului. Atunci se pare că s-a format Golful Carpentaria, din nord, și strîmtorea Torres, izolînd continentul aproape total de Papua Noua Guinee, iar, în sud, strîmtorea Bass, separînd insula Tasmania de conti-

Panorama orașului Sydney — marea metropolă a continentului australian

ment. Aceste modificări de relief s-au făcut nu dintr-o dată, ci într-o perioadă mai îndelungată, încheindu-se se pare acum 6000 de ani, când aborigenii australieni veniți din Asia s-au pomenit complet izolați de restul lumii, într-un moment crucial pentru evoluția lor ulterioară. Chiar în acel moment populațiile din Asia, America și Europa își schimbau rapid modul de viață. Condamnați la izolare de marile schimbări în climatul și geografia planetei, aborigenii australieni au mai putut menține, totuși, un contact firav și întîmplător doar cu Papua Noua Guinee prin insulele de peste strîmtoarea Torres, prin nordul actualului stat Queensland. Dar modurile de viață ale populațiilor din Australia și Noua Guinee erau așa de diferite, încît deosebirile dintre cele două lumi erau de nedepășit. În timp ce triburile din insulele Noii Guinee cultivau plante în grădini și creșteau animale domestice pentru hrană, cele australiene erau nomade și se hrăneau din vînat, cu fructe sălbatice și rădăcini. Aceste deosebiri în modul de viață au dăinuit și după 1788, cînd cele două populații tribale rămîneau la fel de îndepărtate una față de cealaltă, neschimbîndu-se nimic în viața și mentalitatea lor.

Dar nu numai aborigenii australieni erau conștienți de originea lor asiatică. Chiar și primii englezi care au debarcat pe locul actualului Sydney, în 1788, știau că se află aproape de Asia de sud-est. Se cunoaște, de pildă, că unele din cele 11 corăbii care au adus pușcării și alimente în Australia, în 1788, au plecat apoi în China pentru a încărca ceai cu destinația Anglia. Chiar și printre britanicii aduși la Sydney erau unii care visau să ajungă în China. Cei care au evadat din închisori au pornit-o spre vest, peste Munții Albaștri, aproape convinși că vor ajunge în China, străbătînd întinderi necunoscute și primejdioase, evident neajungînd în China. Pe măsură ce noii veniți britanici se așteau pe țărmurile Australiei, în interior intrînd mult cei ce se ocupau cu creșterea oilor, Australia se izola și mai mult de Asia. Lîna, principalul produs australian, se desfacea pe piața britanică, iar căile maritime comerciale pentru acest produs, fiind izolate de Asia, urmau o rută prin Capul Bunei Speranțe din sudul Africii. Nici alte rute maritime dintre Australia și Marea Britanie nu atingeau Asia, și aceasta a fost situația pînă la deschiderea Canalului Suez, în 1869. Abia după această dată, două linii maritime, pe care circulau vapoare puse în mișcare cu forța aburului, legau Marea Britanie de Australia prin Asia, datorită acostărilor acestor vapoare în porturile Aden,

Bombay și Colombo. Cînd avioanele au început să fie folosite pentru curse lungi, ele au ajuns din Europa în Australia prin Asia, folosînd intens arhipelagul indonezian. Avioanele cu reacție de mare capacitate au început să folosească rutele pe care, cu zeci de mii de ani în urmă, veniseră din Asia aborigenii Australiei. Cu toate acestea, de la primele comunități britanice debarcate în Australia pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, nu a mai fost semnalată o imigrare masivă asiatică în continent. Cu o singură excepție. În anul 1850, s-a stîrnit așa-numitul episod al căutătorilor de aur, cînd zeci de mii de chinezi tineri din Canton au năvălit în Australia sperînd să se îmbogățescă rapid și, apoi, să se întoarcă în China. Veneau în statul Victoria în număr așa de mare, că guvernul acestui stat a fost nevoit să pună taxe destul de ridicate asupra imigrărilor. Constrînși de plata acestor taxe, chinezii și-au îndreptat vasele spre țărmul statului Australia de Vest, de unde porneau, pe un drum de 350 km, pe uscat pînă la terenurile aurifere din statul Victoria, cărîndu-și tot ce aveau pe prăjini de bambus. Și astăzi există un mic port izolat, Roșe, acum o modestă așezare turistică, pe unde au intrat în Australia de Vest, la jumătatea secolului trecut, peste 13000 de chinezi. Episodul imigrării chinezilor a lăsat o urmă adîncă în istoria migrațiilor populațiilor pe continent. Căutătorii de aur europeni au intrat în conflict cu noii veniți, atacîndu-i, incendiîndu-le locuințele și corturile. A rămas în istorie asaltul europeanilor asupra așezării chinezilor de la Lambing Flat, de lângă Canberra, despre conflictele și luptele dintre ei vorbind și astăzi folclorul australian. Atrăși de himera aurului, ei nu au încetat să meargă dintr-un loc în altul și să sape în căutarea prețiosului metal. Așa s-a născut marea exod al căutătorilor de aur, europeni și chinezi, care au înconjurat continentul în direcția opusă acelor ceasornicului, pornind din sud-est, în 1851, și ajungînd în nordul continentului, în 1871. Teritoriile din nord ajunseseră să fie mai populate de chinezi decît de europeni, orașul Darwin din extremitatea nordică devenind aproape un oraș chinezesc; de altfel aici s-a înființat primul Chinatown din nordul continentului. În această situație, guvernele statelor respective au introdus restricții severe împotriva valului de imigranți. Britanicii australieni înțeleseseră că chinezii prezentau un pericol pentru societatea lor euro-australiană, deoarece lucrau mult pentru bani pușini, amenințînd economic nivelul lor de viață. Dar ei nu au reușit nicodată să reprezinte mai mult de 4 la sută

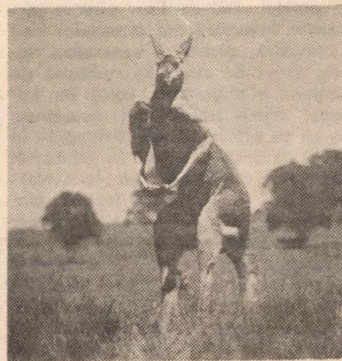

Singurul portret cunoscut al lui Mocarc, pictat în 1826 de Louis de Sainson

din populația țării, uneori scăzînd pînă la 1 la sută. Ca răspuns la comportamentul albilor australieni față de chinezi, la jumătatea secolului trecut, cînd un chinez căutător de aur a fost ucis de albi, tributul plătit de australieni în China a fost mult mai mare: șase misionari australieni au fost uciși în China pînă la sfîrșitul secolului trecut.

Între Asia și Europa

Au existat alte grupuri de asiatici care nu numai că nu au suferit discriminări, dar și-au găsit un loc plin de afecțiune în societatea australienilor. Ei au venit din Pakistan și Afganistan pentru a conduce convoaiele de cămile cu care exploratorii pătrundeau în interiorul Australiei centrale. De fapt, aceștia, cunoscuți ca afgani, au asigurat cărașia pe jumătate din suprafața imensului continent, peste marele deșert australian. Cămilele, singu-

Cangurul roșu - una din speciile cele mai răspîndite în Australia, emblema a faunei continentului

rele care puteau străbate deșertul, cărau făină, zahăr și ceai în așezările îndepărtate din interiorul continentului, aducând la farm, pentru a fi preluate de vase, baloturi de lână și desagi cu minereu de aur și de cupru. Afghani au fost cei mai de încredere cărauși peste deșertul australian, construindu-și, în locurile izolate, chiar și moschei, respectând întocmai „orarul” rugăciunilor, în torși cu fața spre Mecca.

Autovehiculele cu motor cu explozie, apărute după primul război mondial, au înlăturat cămilele. Cei mai mulți afgani au lăsat animalele în libertate — și se pot întâlni, și acum, de-a lungul caravanelor de altă dată, cămile sălbatice. În amintirea acestor harnici și devotați cărauși, linia ferată ce leagă țărâmul australian cu Alice Springs, din centrul continentului, a fost numită „The Ghan”, prescurtare de la afgani.

Orientarea continentului australian a rămas cam aceeași până în ajunul celui de-al doilea război mondial, când legăturile dintre Australia și vasele teritoriilor din Asia de Est erau încă destul de slabe, comparativ cu relațiile avute cu insulele britanice, situate practic în cealaltă parte a lumii. Deși era țară independentă, circa jumătate din comerțul Australiei se făcea cu Marea Britanie, iar cei mai mulți imigranți continuau să vină tot din insulele britanice, — guvernatorii continentului veneau din Marea Britanie, episcopii anglicani din Londra, iar cei mai de seamă australieni mergeau să studieze sau să se specializeze la Oxford și Cambridge. Și pe deasupra, Australia își baza sistemul de apărare militară pe marina britanică.

Schimbările profunde survenite după ultima conflagrație mondială — care au dus la sfârșirea sistemului colonial și la o nouă orientare a statelor foste cîndva colonii ale Imperiului britanic — au afectat și Australia, în sensul consolidării treptate a independenței ei față de Londra. Așa se explică de ce, în următorii 30 de ani de după război, legăturile Australiei cu Marea Britanie au slăbit. Australienii, organizați în partide politice cu programe în interesul național, nu au mai acceptat să aibă numai guvernatori și episcopi britanici, să primească tehnologie și imigranți doar din Anglia și să aibă Marea Britanie ca principal partener comercial și aliat militar. Profitînd de situația nou creată în Extremul Orient și Pacific, guvernul australian a impulsionat legăturile cu S.U.A., dar și cu țările asiatice apropiate, cu timpul acestea din urmă devenind mult mai importante în paleta relațiilor externe ale Australiei, deși nu domi-

nante. Îmi aduc aminte că, în anii 1960 — pe cînd lucram la Tokio —, Japonia devenise partenerul comercial principal al Australiei, importînd cantități foarte mari de minereuri, îndeosebi din zonele continentului mai apropiate de Asia. Această orientare și comerțul au făcut ca, în deceniul următor, numeroși australieni să viziteze, ca turiști, Bali, Singapore, Hong Kong, iar, în China, australienii să fie depășiți doar de japonezi. Pe acest fundal de relații cu Asia s-au creat și condițiile ca cea mai mare parte a imigranților în Australia să provină din Asia și nu din Europa. Statisticile, de pildă, arată că, între iunie 1981 și iunie 1986, 59 la sută din imigranții australieni veneau din Asia. Pentru a ne da seama cît de mare și de rapidă este influența Asiei în Australia, să ne referim puțin și la fluxul investițiilor dintr-o parte în cealaltă, care a cunoscut o schimbare radicală. Era o raritate, la începutul secolului, ca un asiatic să facă investiții în Australia, deși existau deja australieni care investiseră în Asia; o companie din Brisbane, de pildă, deținea exploatarea minei de aur „Raub Australian” din Malaya, iar companii din Tasmania — investiseră în Malaya și Thailanda. Astăzi, investițiile australiene în Asia sînt, desigur, mult mai mari, dar ele au fost deja depășite, pe continent, de japonezi și chinezi care cumpără case, hoteluri, ferme agricole, zone de atracție turistică, terenuri bogate în minereuri etc. Îmi spunea un australian că semnul cel mai simplu, care certifică aceste schimbări rapide, este „cafeneaua chinezească”, fie că apare sub formă de Rickshaw Inns (hanuri ricșă), Lotus Palaces (Palate lotus) sau Dragon Eating Houses (restaurante dragon). Acum, în aproape toate orașele australiene, numărul restaurantelor chinezești și japoneze depășesc pe cel al restaurantelor europene, cu toate că, numai cu patru decenii în urmă, un adult tipic australian nu gustase niciodată în Australia o porție de mîncare chinezească sau japoneză. Toate acestea arată că, în Australia, s-a creat, acum, o situație în care nimeni nu se mai miră cînd aude adesea spunîndu-se, în mod foarte firesc, că în prezent „Australia este parte a Asiei”. Este un lucru pe care unii australieni nici măcar nu-l mai pun la îndoială, dimpotrivă ei îl folosesc, frecvent, ca argument pentru propuneri politice și sociale vizînd o seamă de reforme.

Față de toate acestea există, însă, o puternică împotrivire a celor care dau încă prioritate legăturilor puternice și tradiționale ale Australiei cu Europa. Cînd este examinată mai îndeaproape, problema apartenenței Australiei la Asia pare, pen-

tru unii, o eroare fundamentală.

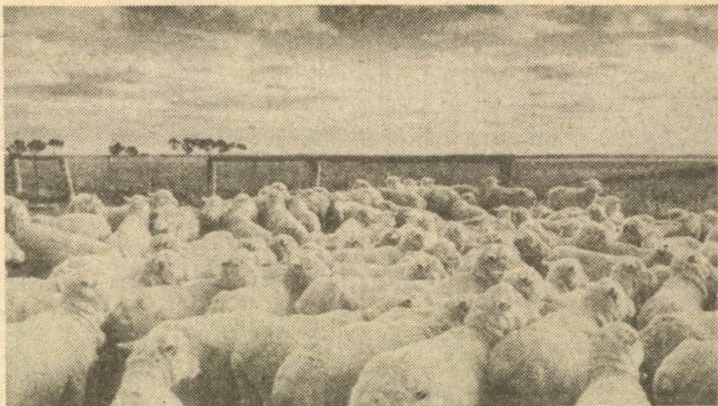
Analizînd mai atent fenomenul, ajungem — ca și cei mai mulți experți australieni — la concluzia că, în ultimii 40 de ani postbelici, australienii au devenit mult mai conștienți de vecinătatea lor cu Asia, dar au rămas, totuși, în mod hotărît, europeni prin spiritualitatea și cultura lor, existînd toate șansele ca și în prima parte a secolului următor să rămînă așa cum sînt în prezent. „Este adevărat — scrie Geoffrey Blainey — că mîncarea, produsele, vacanțele, religiile și limbile asiatice au, acum, un mai mare impact, dar acest lucru este valabil în întreaga lume occidentală. Principalul impact al Asiei asupra Australiei, în următorul sfert de secol, va proveni din energia și puterea economiilor vibrante ale estului Asiei și expansiunea firească a populației din sud-estul Asiei. Australia nu va putea să evite acest impact... Aceasta este dilema noastră: ca australieni, sîntem oameni ce stăm pe o plajă tropicală și ascultăm un radio-tranzistor care ne aduce muzică, știri, mituri, poezii, imnuri și cîntece folclorice din pămînturile reci. Mai mult, noi am crezut, pînă recent, că dispunem de energia de a ne asocia adesea cu stimulii pămînturilor reci europene, dar, în realitate, aceași energie înfloarește acum, chiar mai mult, în pămînturile calde ale Asiei”. Cu alte cuvinte, se cuibărește încet, încet, ideea că, în cele din urmă, cei ce trăiesc în continentul-insulă Australia sînt sortiți să se acomodeze, în mod necesar, schimbărilor ce se produc, cu repeziune, în întregul bazin al Pacificului, în vîltoarea căruia este așezată și Australia. Este subiectul care se discută adesea și deschis, pus în legătură directă cu ideea, în plină evoluție, privind planurile de creare a bazinului economic al Pacificului.

Despre ce este vorba? De mai bine de un deceniu se discută despre „bazinul economic al Pacificului”, economiștii apreciînd că această regiune a lumii are toate șansele să revină zona economică, bancară și comercială principală a lumii. Unii cred că aceasta se va întîmpla într-un viitor nu prea îndepărtat. Dacă așa va fi înseamnă că va avea loc o schimbare de proporții. În acest bazin — nou centru economic al lumii — rolurile principale le vor juca, după unii, axa Japonia-Australia; aceste țări vor forma așa-numita axă de forță economică, deoarece Australia dispune de vaste zăcămintele de tot felul și este unul din principalii producători de cereale din lume, iar Japonia nu dispune de resurse naturale și produce doar o parte, destul de mică, din consumul necesar de alimente. Se fac diferite studii, se ela-

borează prognoze despre dezvoltarea economică a bazinului Pacificului. Deja rapoartele a circa 140 de bănci ce-și desfășoară activitatea în această zonă afirmă că, de la un an la altul, regiunea Pacificului își reafirmă tot mai mult poziția de principală regiune a lumii în domeniile economic și bancar. Studiul companiei de cercetări în probleme internaționale „Egon Zahnder International”, întocmit înainte de crahul de la bursă, din octombrie 1987, dar ale cărui concluzii continuă să fie actuale, arată, între altele, că, în zona Asiei de răsărit — adică, latura asiatică a bazinului Pacificului — se menține o creștere neîntreruptă a economiei și comerțului.

Premierul australian Bob Hawke apreciază că, în secolul viitor, 70 la sută din populația planetei va trăi în acest bazin și ea va deține circa 50 la sută din producția de bunuri și servicii ale lumii. Este, deci, evident rolul sporit pe care-l vor avea țările din acest bazin. Nu există nici o îndoială că ele au devenit conștiente de importanța zonei și de rolul economic, comercial și financiar care le revine. De aceea au și creat Conferința de Cooperare Economică a țărilor din Bazinul Pacificului (PECC), proiectată pentru a deveni „reuniunea din zona Pacificului” a OECD, din care fac parte țările occidentale dezvoltate. Dacă lucrurile vor evolua în această direcție, poate, nu prea târziu, țările din acest bazin vor deveni protagoniștii economiei mondiale, între care se va afla, desigur, și Australia.

Ceea ce am relatat pînă acum este, practic, esența unor dialoguri pe care le-am avut cu australienii. Unul dintre aceștia, care urcase în același avion la Brisbane și se întimplase să stea chiar lângă mine, mi-a oferit, la despărțire, numărul din toamna lui 1988 (aprilie este toamnă în Australia) al revistei „The Australian”, pe care-l răsfoiseram împreună și în care am găsit un bilețel, la pagina 73, semnat Ron T. „Locuiesc foarte aproape de acest loc — scrie Ron —, unde se află sculpturile de față și, în drumul meu zilnic spre serviciu, trec pe lângă ele. Consiliul orașelului în care trăiesc a dat banii pentru crearea acestui parc de sculptură”. Acesta este, într-adevăr, „un parc de sculptură”, asemănător cu tabăra noastră de sculptură de la Măgura (Buzău). Creat în 1981, la Wandabyne, lângă orașul Gosford, pe malul fluviului Hawakesbury, parcul expune deja lucrările în piatră și marmură ale unor sculptori din diferite țări și, evident, din Australia. A fost o experiență — spunea Ron, în timp ce examinam împreună reproducerile — „preluată acum și de alte orașe australiene. Menajându-mi mindria cu care-mi vorbea despre

Oile sînt de mult una din marile bogății ale australienilor. Lîna contribuie substanțial la exportul australian în aproape toată lumea

acest parc de sculpturi, i-am spus că, și la noi, există asemenea parcuri, pe care le numim „tabere de sculptură”, deschise sculptorilor români, amintind numeroșilor vizitatori figuri și scene celebre din istoria țării, precum și idei și forme vizând esențialitatea sculpturilor marelui Constantin Brîncuși, modelate în piatră milenară din preajma acestor tabere de creație în aer liber.

N-am reușit să terminăm ceea ce începusem să discutăm, deoarece aeronava se apropia de destinație — orașul Perth, capitala statului Australia de Vest, cel mai întins stat al continentului, dinspre Oceanul Indian.

Perth

La aterizare ne întîmpină o atmosferă de toamnă mediteraneană, pentru că, așa cum aveam să aflăm mai târziu, Perth, împreună cu întreaga regiune de la vărsarea fluviului Swan, are un climat temperat, foarte asemănător cu climatul mediteranean, cu ierni umede și blînde și cu veri lungi, secetoase și fierbinți. Dacă n-ar sufla, cu regularitatea ceasornicului, dinspre ocean, în fiecare după amiază de vară, vîntul denumit, din cîineștie ca motiv, de localnici „Freamantle

Vestul Australiei este bogat în asemenea formațiuni stîlcoase create de-a lungul timpului de natură pe zonele cele mai vechi de uscat ale continentului

— doctor's" (adică „vințul doctorului din Freamantle — portul de la gurile fluviului), răcorind oășul cu un uriaș ventilator, după amiezele lungi de vară ar fi greu de suportat. Poate că acesta a fost și motivul pentru care aborigeni ai continentului — veniți din Asia — s-au aciuat pe valea fluviului Swan (lebedă), numit așa de primii olandezi care au acostat în această parte a Australiei, în 1697 (unul dintre ei era Willem de Vlamingh), pentru că au găsit pe fluviu lebede negre, existente și astăzi. Poate au crezut că lebedele negre sînt semne de rău augur, poate s-au ciocnit cu triburile aborigenilor Whadjuk, a căror prezență în zonă a fost semnalată de antropologi începînd cu 10 000 de ani în urmă, poate din ambele motive olandezii au plecat, nefiind interesați să se stabilească în această zonă neospitalieră pentru ei. Prima colonie de europeni s-a stabilit aici prin 1829. Doar 69 de deținuți britanici, în frunte cu căpitanul James Stirling, au acostat, în iulie, cu corabia „Parmelia” în locul pe care, peste un an, cînd au venit alți 1 500 britanici, l-au numit Perth, după așezarea Perth din Scoția. Începuturile noului colonii au fost grele. Au existat momente cînd foamea a amenințat grav viețile oamenilor. Abia peste patru decenii, situația s-a normalizat și, spre sfîrșitul secolului, Perth, capitala coloniei Australia de Vest, s-a stabilizat economic, politic și administrativ. Acum orașul este, cu cei 1,1 milioane locuitori, al cincilea ca mărime din Australia și se întinde de

la țărnul oceanului, de-a lungul fluviului Swan, ocupînd o cîmpie îngustă, pînă spre colinele mai joase ale șirului muntos Darling. Văzut de oriunde, Perth se revărsă pe malurile fluviului, scaldîndu-se parcă într-un soare mai dogoritor și mai luminos decît în oricare parte a Australiei. Un apus de soare la Perth este o feerie, cerul devine purpuriu, revărsînd peste oraș aceea stare de exaltare și emoție pe care o încerci doar în fața unor capodopere expuse în mari muzee. Văzut însă de sus, de pe dealul unde a fost amenajat King's Park (Parcul Regelui), Perth se desfășoară ca o puternică metropolă a vestului australian, cu zgîrie-nori țîșnind spre înălțimi din toate părțile, dominînd întinderea uriașă a orașului-capitală a vestului de aur australian. Pe bună dreptate, localnicilor le place să spună că orașul lor este fascinant. Călătoria prin Perth a unui nou venit este revelatoare pentru istoria orașului. Clădiri vechi ridicate în secolul trecut sînt bornele civilizației aduse și create de coloniștii britanici în această zonă. Eleganta clădire a lui Western Australian Museum este o impunătoare construcție de epocă în stil gregorian, terminată în 1865 și catalogată, pentru aspectul exterior și decorațiile interioare, drept monument istoric și de artă al vestului australian. Acestea i se alătură alte clădiri vechi, cum sînt Old Court House (Vechiul Tribunal) și Law Museum (Muzeul științelor juridice), construite în anii 1830, The Town Hall (Primăria), construită în

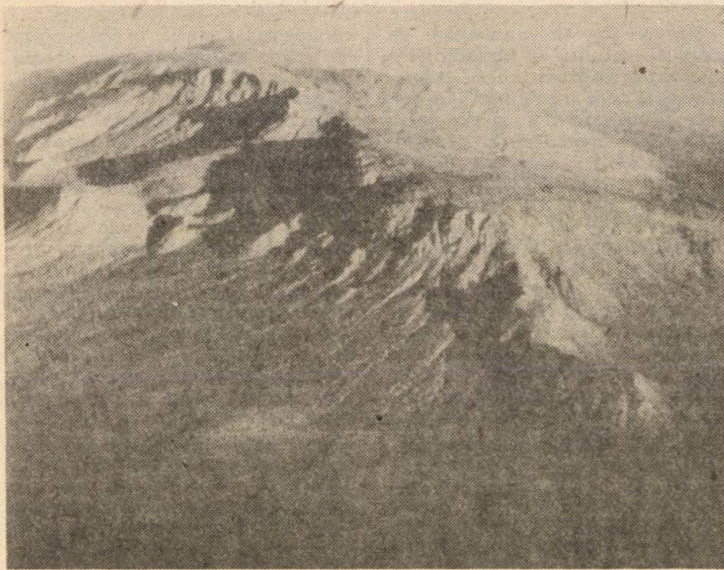
1870, care, dacă ar putea vorbi, cum spun localnicii, ar avea de spus episoade fascinante din greua luptă pentru prefacerile și dezvoltarea orașului Perth. Dintre clădirile moderne se remarcă, în mod deosebit, Entertainment Centre, al doilea mare auditoriu al Australiei, cu 8 000 de locuri, construit recent sub forma unui uriaș pavilion circular și unde se produc echipe artistice, de circ și mari cîntăreți australieni și din străinătate.

Aici, la Perth, am aflat că economia industrial-agrară a Australiei dispune, pe întregul continent, de resurse naturale imense, unele încă incomplet estimate. Aproape nu există metale cunoscute și necesare industriei care să nu se găsească în cantități, în unele cazuri inepuizabile sau greu epuizabile, cum sînt fierul, manganul, molibdenul, cuprul, plumbul, bauxita, uraniul și altele, făcînd din Australia, în epoca modernă, pămîntul cel mai căutat, iar astăzi țara cu vaste posibilități de comerț și cooperare cu toate țările lumii.

În anul 1988, cînd am vizitat Australia, ziarele și publicațiile de tot felul se întreceau în a scoate de la naftalină legende și întîmplări adevărate din istoria devenirii Australiei în cei două sute de ani de civilizație modernă și în perioada dinaintea primelor așezări europene pe continent. Tot ceea ce s-a scris și s-a spus a conținut ideea că ultimii 200 de ani din istoria Australiei alcătuiesc o perioadă extrem de scurtă, comparativ cu epocile îndelungate de formare a culturilor și civilizațiilor occidentale și orientale, și, firește, mult mai scurtă decît istoria de peste 40 000 de ani a aborigenilor din Australia. Cu toate acestea, cei 200 de ani au concentrat și acumulat un atît de mare număr de evenimente esențiale, de fapte și întîmplări umane, care nu pot fi trecute cu vederea într-un asemenea an aniversar, încît cei 200 de ani sînt hotărîtori pentru istoria societății australiene de azi.

Povestea lui Mokaré

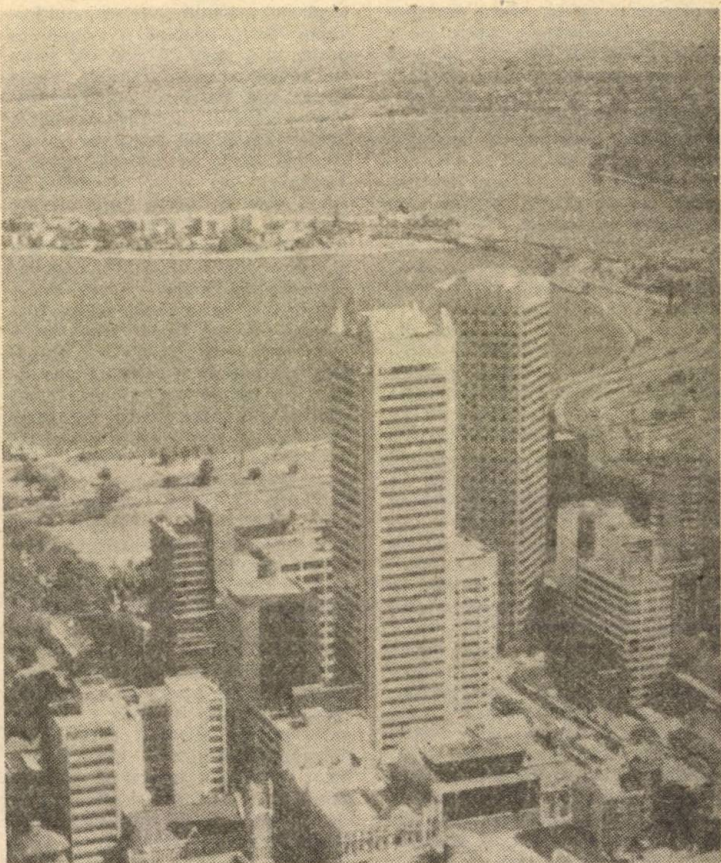
Orașul Albany, de pildă, din sud-vestul extrem al continentului, în Australia de Vest, a fost cîndva domeniul lui Mokaré, un lider al triburilor aborigenilor Nyungar, intrat în istorie ca prieten al europenilor, conducător al grupurilor de exploratori, dascăl al europenilor asupra modului de viață și culturii aborigenilor, arbitru între aborigeni și garnizoanele izolate și vulnerabile ale europenilor. Povestea lui Mokaré și a familiei sale, evocată cu interes de publicații australiene scoase cu ocazia bicentenarului,

Zonele caracteristice continentului australian în care se află imense zăcămintele de minereuri feroase și neferoase

precum „Australia, 200 years and Beyond”, este revelatoare pentru viața și comportamentul triburilor de aborigeni de pe continent, care i-au acceptat pe englezi ca prieteni, pe pământurile lor. Mai există, acum, în toată Australia, circa 160 000 de aborigeni, adică 1,1 la sută din populația Australiei, după datele anului 1981. Dintre aceștia, aproape jumătate locuiesc în orașe, cei mai mulți rămânând, însă, în zonele îndepărtate ale pădurilor tropicale, preferând să-și ducă existența tradițională a vieții tribale, în ciuda legislației la nivel federal și statelor ce le dă drepturi, inclusiv să posede pământurile pe care au trăit înaintașii lor. A fost creată, în 1980, chiar o „Comisie de Dezvoltare a Aborigenilor” cu sarcina de a asista triburile să obțină pământ, să primească locuri de muncă în industrie, să-i sprijine pe aborigeni în construirea unor case stabile și să facă recomandări de emancipare a aborigenilor către „Ministerul pentru problemele aborigenilor”. Societatea tradițională a triburilor de aborigeni oferă, în peisajul civilizației continentului, o cultură originală și bogată, acumulată în cele 40 de milenii de existență, caracterizată prin impresionante ceremonii laice și religioase, picturi, sculpturi, muzică și dansuri impregnate de mitologia comunităților respective. Toate acestea se află într-un proces de revitalizare și de cristalizare a locului lor în cultura și civilizația Australiei de astăzi.

Povestea lui Mokaré și a familiei lui s-a desfășurat în prima parte a secolului trecut, în sudul Australiei de Vest. Când Matthew Flinders a venit, în 1801, în Albany, el a constatat că borna de pietre ridicată cu 10 ani în urmă de căpitanul George Vancouver — pentru a delimita terenul numit de el King George Sound, pretins de la localnici în numele regelui englez, — dispăruse fără nici o urmă. Mai târziu, a aflat că tatăl lui Mokaré a sfârșit borna și a găsit în ea o sticlă. În sticlă a găsit o hîrtie prin care căpitanul Vancouver declara pământurile respective proprietate a regelui Angliei. Bătrînul șef de trib a considerat mesajul cel puțin ridicol, știind că pământurile ce se întindeau pe mai mult de 30 km de coastă erau proprietatea lui, moștenită de la înaintași și recunoscută de triburile din jur. El a aruncat hîrtia, neînțelegîndu-i sensul. Dar cînd a spart sticla a constatat, cu surprindere, că cioburile obținute erau ascuțite și putea tăia cu ele cum tăia cu cuțitele din bucăți de opal. Cîrînd, bătrînul a murit și nici unul dintre urmași nu a mai dat vreo importanță bornei, sticlei și hîrtiei scrise de George Vancouver.

Vedere generală a orașului Perth, capitala Australiei de Vest

Istoricii sînt în unanimitate de acord că, datorită lui Mokaré, între coloniști și băștinași nu au existat, în această zonă a continentului, dispute și lupte soldate, în alte părți, ca la Myall Creek, pe fluviul McIntyre din est, cu adevărate masacre în rîndurile aborigenilor. Mokaré și fratele lui mai mare, Nakina, care era considerat șef al tribului, i-au condus pe englezi în expedițiile lor pe continent, le-au explicat modul lor de viață, conceptul de proprietate identic cu al tuturor triburilor băștinașe din Australia de sud-vest, înrudite cu familia lui Mokaré. Viața triburilor Nyungar depindea de terenurile pe care le dețineau. Fiecare grup de aborigeni avea teritoriul unei așezări, unei vetre permanente a tribului, considerată „locul lor de vis” și terenuri întinse împrejur, unde vînau și adunau fructele și rădăcinile cu care se hrăneau. Aceste două teritorii formau, la un loc, un domeniu pe care tribul îl moșteneau din generație în generație, necunoscînd, se pare, cel puțin în zona sud-vestică a Australiei, ideea înstrăinării lui. Fiind vast,

continentul a oferit, în îndelungata lui istorie aborigenă, spații imense pentru toate triburile care au trăit, în general, în pace și bună înțelegere. Este explicabil atunci că, spre deosebire de triburile din nordul și estul continentului, aborigenii Nyungar, numiți așa după limba pe care o vorbesc, avînd o religie și un fel de viață diferit de cele ale grupărilor din jur, erau orientați spre un stil de viață limitat la domeniul lor de pe uscat. Ignorau, pur și simplu, resursele acvatice, deși regiunea abunda în ele. Așa se explică de ce bogatele bancuri de pește, creveți și crabi din apele din jurul King George Sound au rămas neatinse pînă la venirea europenilor, acum exportîndu-se în cantități foarte mari. Mokaré, ca și ceilalți membri ai tribului, nu știau să înoate, deși apele îi înconjurau din toate părțile, un aspect care întărește nevoia de a menține în stăpînire uscatul, terenul pe care viețuiau. Intrucît trăiau mai mult din vinat, ei au dat foc, treptat, unor porțiuni întinse de pădure, pentru a qoni și vîna animalele în voie pe

cîmp deschis, pădurea fiind un obstacol pentru vînători. Cu toate acestea, în zonă au rămas numeroase păduri numite de ei „tdur-tin”, adică, „locuri fără cărări”. Membrii tribului purtau, simplu, o piele de cangur, iar, în anotimpul mai rece, mai adăugau alte piei. Cu timpul, ei au început să se îmbrace ca europenii. Bărbații se căsătoreau după ce împlineau 30 de ani cu o fată ce le era desemnată de părinți de la nașterea acesteia. Viața familiei lui Mokaré s-a schimbat considerabil după venirea europenilor. Cu toate că englezii locuiau în aceleași teritorii cu ei, pe care-i acceptaseră din prietenie, aborigenii nu au renunțat la stilul lor de viață tradițional, deși preluaseră de la englezi multe lucruri folositoare, unii ca Mokaré învățîndu-le și limba. Ei îi acceptaseră pe englezi și pentru motivul că, în concepția lor, oricine putea face uz de resursele teritoriilor din jur, dacă respecta reguli anume stabilite, iar englezii le respectau, cu toate că nu înțelegeau cum funcționează sistemul lor de organizare. Observau, de pildă, respectul deosebit ce i se acorda lui Nakina, cel mai mare frate al lui Mokaré. Acesta s-a arătat indignat, la început, că, pe pămînturile lui, au venit străini și s-au așezat fără să-i ceară permisiunea. Atîta tot, doar să-i ceară permisiunea, că ea era, desigur, acordată fără probleme, soluționîndu-se simplu conflictul. Aborigenii doreau să evite ostilitățile și, de aceea, ei au încercat în disperare să explice europenilor că trebuie să vină să le ceară permisiunea de a se stabili pe pămînturile lor. Doctorul coloniei engleze, Scott Nind, explică, în jurnă-l său, că, pînă la urmă, un european ce se împrietenise mai mult cu Nakina, capul tribului, l-a convins pe acesta, cu ajutorul lui Mokaré, să vină la europeni. În descrierea acestei întîlniri Scott Nind arată cum Nakina a fost prezentat ofițerilor britanici, același moment fiind înțeles de Nakina că ofițerii britanici l-au fost prezențați lui și, în acest fel, s-a rezolvat pașnic un conflict ce putea duce la ostilități, cu atît mai mult cu cît teren era din belșug atît pentru băștinași, cît și pentru noii veniți.

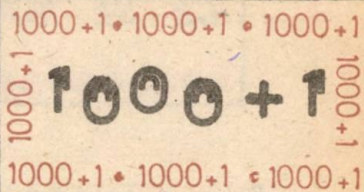
În însemnările medicului Scott Nind se află și episodul furtului din 1827. La scurt timp după sosirea unei noi garnizoane, doi aborigeni au fost arestați de membrii familiei lor pentru că furaseră două topoare de la britanici. Unul a fost ucis, iar celălalt grav rănit, fiindu-i salvată viața numai după ce a recunoscut fapta săvîrșită, și a înapoiat toporul furat. Erau obiectele europenilor, aduse de ei, și nimeni nu avea voie să se atingă de ele. Dar, cînd aborigeni au scos cartofi din parcelele

cultivate de europeni, nici Nakina, nici Mokaré nu au reacționat în nici un fel, pentru că, prin tradiție, căutarea de rădăcini în domeniul altuia era acceptată ca legitimă. Nu numai că nu l-a pedepsit pe făptași, ci chiar i-au apărut. Peste toate acestea și oricît ar fi de ciudat, cei din tribul Nyungar permiteau prietenilor să se așeze pe pămînturile lor, atîta vreme cît dădeau mîna cu ei, se țineau departe de femeile lor și foloseau cu grijă armele de foc. Cum soldații britanici învățaseră să respecte aceste reguli, ei au trăit în pace cu aborigenii, între care Mokaré a jucat un rol deosebit. El s-a împrietenit mult cu englezul Collie. Întors bolnav, în iarna lui 1831, de la o vînațoare, Mokaré și-a dat ostescul sfîrșit. Groapa l-a fost săpată de cel mai apropiat prieten alb, Collie. Atît de mult a fost atașat Collie de Mokaré încît a cerut — ca ultima sa dorință — să fie înmormîntat lîngă prietenul lui negru, Mokaré. Așa se face că mormintele celor doi membri fondatori ai așezării Albany, al unui alb colonist și al unui aborigine de culoare, au dăinuit alături multă vreme pe locul unde, în prezent, se află clădirea primăriei orașului.

Acesta este doar un mic crîmpei din istoria colonizării Australiei de acei britanici forțați de împrejurări și de legile engleze să înfrunte necunoscutul atît de îndepărtat.

...De sus, din King's Park, privesc panorama orașului Perth învăluită de apele fluviului Swan și lacurile formate de acesta în drumul pe care-l străbate statonnic și neobosit pînă la vărsare în Oceanul Indian și mă gîndesc la ceea ce a fost cîndva, în acest colț al continentului australian, și cît de mult s-a schimbat totul, nemiarecunoscîndu-se nimic din ceea ce a fost. Pentru că, acum, Perth și împrejurimile lui, întreaga Australie de Vest se inscriu în rîndul celor mai dezvoltate zone ale continentului.

Am părăsit Australia în cursul unei dimineți însoțite. Nu am mai avut prilejul să zbor peste continent, deoarece aeronava, după ce a luat înălțimea necesară, s-a îndreptat direct spre Asia, survolînd întinderile Oceanului Indian. Nu mi mai rămîneau decît imaginile vii ale vestului australian pe care îl cunoscusem, încercînd să le găsesc locul bine meritat în memorie, pentru a mă bucura în viitor de izbînda de a fi cunoscut și văzut o lume îndepărtată și deosebită, de a mă folosi de experiența unică trăită în cea mai mare insulă a lumii, continentul Australia.

Prima imagine a dragonului chinezesc

Un grup de arheologi chinezi au început să studieze „primul dragon chinezesc” — un desen făcut din cochiliile de scoici, descoperit în localitatea Xishuiuo din provincia Henan. După cum informează agenția „China Nouă”, primele excavații au început în această localitate din bazinul inferior al Fluviului Galben în mai 1987. Au fost descoperite, cu acest prilej, așezări neolitice, pivnițe, cenușare și morminte cu urne de incinerare și coșciuge, precum și trei „desene din cochiliile de scoici” și peste 40 grămezi de scoici. Ceea ce i-a atras pe specialiști a fost faptul că un schelet uman avea un desen reprezentînd un dragon realizat din scoici pe partea dreaptă și un desen reprezentînd un tigr, făcut tot din scoici, pe partea stîngă. Specialiștii consideră că aceasta reprezintă cea mai veche imagine din istoria Chinei, a unui dragon. Dragonul este o parte importantă a culturii tradiționale chineze. Arheologii susțin că civilizația chineză are numeroase origini, inclusiv cea din Mongolia interioară, din Liaoning și din Valea Fluviului Galben, iar imaginea dragonului apare în toate aceste așezări preistorice. Ei emit păreri diferite în legătură cu identitatea scheletului uman. Unii consideră că el a aparținut unei căpetenii tribale ori militare sau poate chiar unui împărat din vremuri preistorice, deoarece imaginea dragon-tigr din „desenele din scoici” era considerată un simbol al puterii în vechia Chină. Arheologii considera că identitatea persoanelor respective reflectă cultura neolitică Yangshao, care era o cultură patriarhală. Alți specialiști sînt de părere că este vorba de un altar de sacrificiu și că scheletul a aparținut unei căpetenii religioase, deoarece, arată ei, vechii chinezi credeau că atît cei vii, cît și cei morți sînt legați de natură prin oase de animal.

CE SE MAI ÎNTÂMPLĂ ÎN LUME

Stress-ul concediului

Există și un stress al concediului, ne asigură specialiștii, exemplificând afirmația cu o întâmplare petrecută în vară în Italia. Un respectabil cap de familie, din Torino, plecat cu automobilul în vacanță, și-a dat seama după 60 de kilometri parcursi pe autostradă că și-a uitat soția la stația de benzină la care își făcuse „plinul”. Cu ajutorul poliției, aceasta a fost readusă în automobil, alături de soț și de cei cinci copii, care, preocupați de peisaj, nu băgaseră nici ei de seamă lipsa mamei. Soțul a explicat „lapsul” prin apariția „stress-ului de concediu”. Stress care, se pare, s-a instalat temeinic, pe toată durata vacanței, datorită reproșurilor interminabile ale victimei.

În sala de operație

S-a întâmplat într-un spital din Marea Britanie. În cursul unei operații, un strigăt disperat i-a făcut pe chirurghi să ridice intrigații ochii de pe incizia efectuată pe abdomenul unui pacient. Nu urla acesta, ci una dintre surori, care a zărit, lângă masa de operație, un spectator nedorit: un soarece. „Lucrarea” începută a rămas baltă, doctorii pornind, mascați și cu instrumentele medicale în mână, o urmărire ca-n filme. Indicațiile asupra ascunzătorilor alese de soarece, date de pacientul anesteziat doar local, au fost prețioase, ne asigură zia-rele care relatează faptul, rozător fiind în cele din urmă capturat și ucis cu singe rece. Partea proastă a fost că, dovodind exces de zel în vinătoarea sui-generis, un medic s-a lovit cu țeasta de o lampă, leșinând. Operația asupra pacientului a putut fi, totuși, reluată, însă cu un efectiv diminuat.

Fără explicație, după 80 de ani

Ernie și Maud Scott din Gilroy, California, reprezintă, probabil, perechea cu cel mai vechi stagiu în casnicie din lume. În iunie,

1989 cei doi, el — în vîrstă de 101 ani, și ea — de 97, au sărbătorit a 80-a aniversare a actului căsătoriei. Din păcate, relevă agențiile de presă, fiecare jubileu — și ultimul nu a făcut excepție — se încheie cu retragerea, imbufnată, în odăile aflate la antipozii locuinței. Pentru că, invariabil, consoarta i-a pus soțului întrebarea — de ce, la 16 iunie 1909, cînd s-a celebrat oficial căsătoria, și-a permis să întîrzie, reținînd ofițerul stării civile și, firește, invitații „pînă aproape de limita răbdării”. Nu a obținut însă nici un răspuns. Poate la viitoarea aniversare...

De-ale maimuțelor

Intendentul unei școli din orașul indian Tezpur a fost surprins auzind, într-o zi de duminică, răzbătînd din clădire un infernal zgomot, întrerupt, periodic, de sunete melodioase. A descoperit cauza în sala de muzică. Peste 200 de maimuțe, intrate, probabil, pe ferestrele deschise, se amuzau — unele suflînd în instrumente și lovind în tobe, altele întîmpinînd cu urlete sunetelor rezultate. A fost nevoie de mobilizarea întregului personal de serviciu pentru întreruperea „concertului”.

Peste mîini, cu lopata

S-a întîmplat la Gdansk. Un pașnic cetățean al acestui port polonez la Baltica a fost internat în spital, cu fracturi la ambele brațe, cauzate de o pietricică. I-a intrat, pe drum, în pantof, a pokest el. În loc să se aplece, să se descalțe și s-o scoată, a considerat a fi mai comod s-o azvîrle afară prin zvicniture repetate ale piciorului. S-a prins cu mîinile de un stîlp de beton și a început să-și agite strășnic laba. Zărindu-l zvîrcolindu-se, doi trecători și-au închipuit că au de-a face cu un caz de electrocutare. Și, cum unul avea o lopată pe umăr, a luat-o și a aplicat, rapid și viguros, cîte o lovitură „salvatoare” peste fiecare braț al cetățeanului, „deconectîndu-l”, astfel, de presupusa sursă de curent. Radiografiile de la spital au vădit —

după cum a notat, cu simțul umorului, medicul de gardă în nota constatativă — mai mult decît bunăvoință din partea celor cu lopata.

Spectatorilor, bomboane

Bomboanele contra tusei vor garanta, de acum înainte, o audiență perfectă la Filarmonica din Munchen, sint de părere organizatorii concertelor. Ei au inițiativa de a distribui grătit, la intrare, spectatorilor răciți bomboane „tussis staccato fortissime” — cum le denumește, în glumă, ziarul care relatează știrea — învelite în hîrtie ceruită, care nu foșnește. Măsura a intervenit după concertul dat de pianistul Alfred Brendel, care, în cursul interpretării unui sonate de Schubert, s-a simțit, potrivit mărturisirilor ulterioare, mai mult decît deranjat de tusea permanentă ce răsuna din sală.

Cel mai mare submarin

Cel mai mare submarin construit vreodată în lume — cu o lungime de 158 de metri — nu a părăsit niciodată docurile pentru a intra în imersiune, ci în cartea recordurilor, Guinness-Book. Canadianul Gilles Robin și cele 90 de ajutoare ale sale au avut nevoie de 18 ore de muncă pentru a modela acest sandwich-submarin din 90 kilograme de piine și 642 felii de șuncă. După omologare, scriu ziarele, oamenii șantierului s-au repezit cu dinții asupra propriului produs, nerămînînd din el, după cîteva clipe, decît fărîmături.

La plimbare, o capră neagră

În vară, nu mică a fost surpriza celor ieșiți pe Corso, în chiar inima orașului Linz, la plimbarea de după-amiază, să întîlnească o capră neagră. După ce străbătea, la pas, zona pietonală, de la un cap la altul, o lua, cu același calm, de la început, asemenea mulțimilor de perechi prezente. Hazul a fost deplin pînă la sosirea pompierilor, care au întrerupt tururile prețiosului patruped, capturîndu-l. Rămîne o enigmă cum a putut ajunge capra neagră în Linz, cînd cea mai apropiată zonă montană pe care o populează aceste animale, Ennstal, din Austria de Sus, se află la peste 50 de kilometri de oraș.

STATE ȘI CAPITALE — denumiri actuale

● **Uniunea Myanma** e, de la sfârșitul lui mai 1989, denumirea oficială a „Uniunii Birmane”, fapt ce a fost notificat, în luna următoare, Organizației Națiunilor Unite. De fapt, e o revenire la o denumire tradițională și care figura, oricum, în titulatura țării în limba națională. De pildă, până la 20 octombrie 1988, în limba națională țara se chema: Puidamagsu Socialist Thammada Myanma Nainyandaw. Birmania (Burma) a fost denumirea care s-a răspândit după transformarea țării în posesiune britanică la 1 ianuarie 1886 și a fost păstrată la proclamarea independenței (4 ianuarie 1948).

Capitala, conform aceleiași notificări făcute Secretariatului ONU, va fi cunoscută ca **Yangon**, care fusese dat în 1755 și însemna **Sfârșitul vrajei** sau **Războiul s-a încheiat**. În 1885, după totala anexiune britanică a țării, a fost adoptat numele Rangoon, versiune anglicizată pentru Yangon.

● Denumirile oficiale ale statelor și capitalelor lor, ca și ale împărțirilor lor administrative ori ale orașelor și altor localități sînt un atribut suveran al fiecărei țări. Procesul istoric al decolonizării, în urma căruia mai mult de 80 de țări au devenit, în perioada postbelică, state independente, a dus la înlăturarea a numeroase prezențe arbitrare pe harta politică a lumii. Apariția denumirilor a zeci și zeci de noi state este, așadar, un fenomen care a marcat profund a doua jumătate a secolului XX, o expresie a afirmării identității naționale. În strînsă legătură cu acest fenomen, am fost martori și ai unor schimbări de nume de țară ori de capitală, pentru a le pune mai bine în concordanță cu rădăcinile naționale și pentru a îndepărta, și pe această cale, urmele perioadei dominației străine, caracterizată și prin impunerea unor denumiri glorificînd, adeseori, pe cuceritorii coloniali ori denaturînd trecutul istoric al unor întregi popoare sau etnii.

● Printre țările care au înlăturat complet, încă de la proclamarea independenței, denumirea atribuită în timpul stăpînirii coloniale se află **Ghana** (pînă în 1957 — Coasta de Aur); **Guinea** (pînă în 1958, cunoscută și ca **Guinea franceză**, teritoriu aparținînd Africii Occidentale Franceze); **Burundi** și **Ruanda** (pînă în 1962, cînd s-au proclamat state suverane, erau contopite într-un singur teritoriu Ruanda-Urundi, administrat de Belgia); **Malawi** (pînă în 1964 — Nyassaland); **Zambia** (anterior anului 1964 — Rhodesia de Nord); **Botswana** (pînă în 1966 — Bechuanaland); **Guyana** (pînă în 1966 — Guyana britanică); **Lesotho** (pînă în 1966 — Basutoland); **Guinea Ecuatorială** (anterior anului 1959 — Guinea spaniolă, și pînă în 1968 — „provinciile spaniole Fernando Póo și Río Muni”); **Republica Democrată Populară Yemen** (Aden pînă la 30 noiembrie 1967, cînd e proclamată Republica Populară a Yemenului de Sud, denumire care devine, de la 30 noiembrie 1970, cea existentă în prezent); **Guinea-Bissau** (pînă în 1974 — Guinea portugheză); **Surinam** (anterior anului 1975 — Guyana olandeză);

Djibouti (din 1896 pînă în 1967 — Coasta Franceză a Somaliilor și din 1967 pînă în 1977 — Teritoriul Francez al Populațiilor Afar și Issa); **Tuvalu** (pînă în 1978 — Insulele Ellice); **Kiribati** (pînă în 1979 — Insulele Gilbert); **Zimbabwe** (pînă în 1980 — Rhodesia de Sud); **Vanuatu** (pînă în 1980 — Insulele Noile Hebri-de); **Belize** (pînă la obținerea autonomiei interne în 1973 — Hondurasul britanic, cînd ia numele pe care l-a păstrat la obținerea independenței în 1981); **Brunei Darussalam** (pînă în 1984 — Brunei).

● În 1963, teritoriile Borneo de Nord și Sarawak, stăpînite de Marea Britanie, au intrat în componența Federației Malayesie, iar Irianul de Vest (colonia olandeză Noua Guinee de vest) în cea a Indoneziei.

● Denumirea **Namibia** a fost proclamată, în 1968, de Adunarea Generală a O.N.U., în conformitate cu voința populației teritoriului Africii de Sud-Vest, în condițiile ocupației ilegale a Republicii Africa de Sud.

● Între statele care au adoptat, ulterior proclamării independenței, alte denumiri, vom menționa: **Benin**, **Burkina Faso**, **Sri Lanka**, **Zair**. Fosta colonie britanică Ceylon a devenit independentă în 1948, ca membru al Commonwealth-ului, proclamîndu-se, la 22 mai 1972, **Republica Sri Lanka**. Fosta colonie belgiană Congo a adoptat, la proclamarea independenței în 1960, denumirea de Republica Congo, actuala denumire de Republica **Zair** fiind adoptată în 27 și, respectiv, 29 octombrie 1971. Republica Dahomey, devenită independentă în 1960, și-a schimbat denumirea statului în **Benin**, în 1975. Volta Superioară, independentă, de asemenea, din 1960, a adoptat, începînd de la 4 august 1984, numele de **Burkina Faso**.

● **Republica Unită Tanzania**, proclamată în 1964, e rezultatul înfăptuirii uniunii dintre Tanganika, devenită independentă în 1961, și Zanzibar, care și-a proclamat independența în 1963.

● La proclamarea independenței Republicii Zimbabwe, capitala Salisbury și-a recăpătat numele african — **Harare**. Capitala Zairului și-a schimbat denumirea din Leopoldville în **Kinshasa**, iar a Madagascărului — din Tananarive în **Antananarivo**. În Republica Côte d'Ivoire a fost adoptată, în 1983, decizia de a transfera capitala de la Abidjan la **Yamoussoukoo**.

E.P.

„E imposibil să trăiești o singură zi în Statele Unite fără să vezi pretutindeni emblema lui Mc Donald's, pentru toată lumea un simbol de securitate". Aceste cuvinte aparțin unui profesor american de antropologie. Ele prefațază o scurtă incursiune în imperiul Mc Donald's. Un imperiu alcătuit din 10 300 de restaurante răspândite în 50 de țări, cu 50 000 de funcționari și 22 de milioane de clienți. „Imperiul" posedă o universitate („Hamburger University") care a eliberat până acum 35 458 de diplome în specialitatea „hamburgerologie". „Hamburger University" se află în inima cartierului general al imperiului Mc Donald's, la periferia orașului Chicago.

Imperiul a fost creat de Ray cel Visător (Ray the Dreamer). Așa îl numeau părinții lui pe Ray Kroc, genialul și fanaticul fondator al lui „Mc Do." Ray Kroc a fost urmărit de visul său toată viața. Chiar și în ziua morții sale, la 14 ianuarie 1984, Kroc se afla la San Diego și inspecta, cu un telescop, restaurantul din preajmă, bombardându-l cu reproșuri pe nefericitul director, din cauza ritmului lent al casieritelor, și nemulțumit de luminozitatea insuficientă a emblemei, „M"-ul binecunoscut. „Orice detaliu are importanță", spunea Kroc în sutele de casete înregistrate de colaboratorii săi.

Imperiul afișează o sănătate de fier. În 1988 a obținut din vânzările globale 16 miliarde de dolari. În fiecare an sînt create 500—600 de unități, așa încît... „limita noastră e cerul", se afirmă în unul din ultimele rapoarte ale firmei. „Ba chiar va veni ziua în care astronauții, aflați undeva într-o stație spațială, vrînd să se simtă ca acasă, vor minca un minunat sandvici Big Mac."

Se estimează că, pînă în anul 2000, imperiul Mc Do se va extinde mult; că vor mai fi create, în întreaga lume, încă 20 000 de unități.

Celor trei reguli — viteză, preț mic, volum — respectate cu strânsnicie de frații Mc Donald, Ray Kroc, care a cumpărat mica lor întreprindere, le-a mai adăugat, ambițios, încă două: calitate și curățenie. „Dacă mi-ar fi dat cineva cîte o cărămidă ori de cîte ori am repetat aceste reguli, cred că aș fi putut să construiesc un

pod peste Atlantic", spunea adesea Kroc. În plus, el le mai cerea tuturor funcționarilor să fie minuiți, întreprinzători și să acorde o grijă deosebită detaliilor. După moartea lui Kroc, urmașul lui s-a străduit să nu se abată de la calea trasată de părintele lui spiritual. Iată de ce, tema discursului, din anul 1986, al lui Fred Turner,

Planeta Mc Donald's

actualul președinte al firmei, a fost: curățenia ferestrelor la Mc Do.

Am lucrat la Mc Do. Unul dintre reporterii revistei „Le Point" povestește despre o scurtă și interesantă experiență. „Am lucrat la Mc Do", afirmă el și, apoi, adaugă: „Mi-am început activitatea cu vizitarea restaurantului, prezentarea echipei și, mai ales, cu lectura comentată a „Pașaportului pentru Mc Donald's", o mică broșură cam simplistă. Pașaportul încearcă să-l familiarizeze pe începător cu noua lui meserie, dîndu-i o serie de sfaturi utile.

După un simpatic «Sîntem mîndri să vă avem printre noi! Fiți bineveniți!», ghidul explică pe ce se bazează succesul lui Mc Donald's. «Concurenții noștri pot să ne cunoască secretele, dar mîndria și curajul care ne caracterizează sînt inimitabile». Ghidul mai menționează: «Veți primi un salariu care va crește progresiv. Suma va depinde atît de postul pe care îl

ocupați, cît și de randament. Vă vom acorda și prime, desigur în funcție de realizări!»

Prima zi. Serviciul începe la ora 21, dar trebuie să ajung la restaurant cu o jumătate de oră mai devreme, ca să-mi schimb hainele și să mînc în într-o sală mică și prost aerisită de la subsol.

Ora 21. Mi-am spălat mîinile cu un săpun bactericid, sînt îmbrăcat cu uniforma casei și port pe cap boneta reglementară. Patrik, cel care are misiunea să mă formeze, îmi explică totul cu foarte multă precizie.

La ora 22 și 30 de minute, am aflat totul. Inclusiv modul în care funcționează casa.

În ceea ce privește cum trebuie să mă port cu clienții, mi se cere să respect o ordine foarte strictă. Clientul trebuie primit cu foarte multă amabilitate. Îi iau comanda și îi sugerez un articol, unul singur; pe care nu l-a comandat. Îl întreb dacă mîncă în restaurant sau comanda trebuie ambalată. Iau banii, mulțumesc și-l invit să revină.

Ora 24. După ce am lucrat trei ore, are loc un scurt examen oral referitor la ceea ce am aflat în acest răstimp.

Aflu că cei ce lucrează la Mc Do se împart în două categorii: pe de o parte, «ocazionali», pe de altă parte, «purii și durii». Ocazionali se achită de îndatoriri corect, dar fără zel, și după aproximativ nouă luni părăsesc slujba. Pe cînd «purii și durii» sînt gata să facă totul pentru Mc Do. De exemplu, reușesc să privească fără să ridă niște casete video destinate perfecționării. Într-un asemenea film, un funcționar prezintă întreprinderea atrăgînd atenția asupra unui fapt deosebit de important. Cei ce lucrează la Mc Do trebuie să respecte memoria fondatorului Ray Kroc, deci trebuie să se supună tuturor regulilor sale. «Pentru el, pentru Ray Kroc — sună unul dintre sfaturi —, mii și mii de oameni trebuie să muncească neobosiți. Fără să piardă nici o clipă. Fără să stea, cînd și cînd, cu mîinile în buzunar, căci uniforma Mc Do n-are buzunare».

Dar, așa cum se afirmă în ghidul întreprinderii, orice efort e recompensat. După două zile, mă îndrept într-o nouă direcție. Către sectorul de «cartofi prăjiți». Am datoria să deosebesc cartofii bine prăjiți de cei prost prăjiți. Am nimerit într-un infern". (M.P.)

● Lipsite de un ajutor imediat, comorile arheologice ale Egiptului ar fi condamnate la pieire — este de părere revista „Time” într-un articol din care extragem cele ce urmează.

Vremuri de restriște pentru piramide

Privite de la distanță, imposibilele piramide arse de soarele necruțător al Platoului Gizeh, de la marginea orașului Cairo, nu par a fi prea mult marcate de cele patru milenii și jumătate câte au trecut de la ridicarea lor. În schimb, de aproape, ai zice că arată a orice, în afară de niște construcții menite să înfrunte eternitatea. Sfărâmurile și praful de rocă prăvălite de pe Piramida lui Khephren s-au adunat deja în grămezi la periferia construcțiilor. În piramida lui Keops încrustațiile de sare lăsate de apa freatică sâlcie au ros, pur și simplu, pereții camerei funerare. La câteva sute de metri mai încolo, Sfinxul a pierdut, din umăr, o bucată de circa 1200 kg, iar gîtul este atît de fragil, încît capul masiv al statuii riscă să se prăbușească oricînd.

Pereții Templului de la Luxor, aflat la circa 600 de kilometri în aval de Cairo, au atîtea crăpături, încît însuși președintele Hosni Mubarak, aflat în vizită în acele locuri prin februarie 1989, a cerut să se întreprindă măsuri rapide de restaurare. Aproape o cincime din picturile murale de la mormîntul lui Neferati, pe partea opusă a Nilului, față în față cu Luxor, în Valea Reginelor, au fost distruse de sedimentările saline. De fapt, spune Zahi Hawass, responsabilul care supravezează Podișul Gizeh din partea Organizației de antichități egiptene, majoritatea monumentelor se află în pericol. Dacă nu se întreprinde ceva rapid, într-o sută de ani picturile vor dispărea, iar peste

încă două sute de ani nu va mai exista nici arhitectura.

O asemenea tragedie s-ar face simțită cu mult dincolo de hotarele Egiptului. Această țară dispune de circa zece mii de șantiere arheologice și, după cum apreciază egiptologul Michael Jones, aceste monumente reprezintă o sursă de neînlocuit. Mormintele, templele, picturile și inscripțiile reprezintă biografia inegalabilă a vieților și credințelor unor oameni aparținînd unela din cele mai vechi civilizații ale umanității, care a influențat dezvoltarea culturilor moderne din întreaga lume. Noi sîntem „păzitorii” unui patrimoniu unic, spune Ali Hassan, un reprezentant al organizației antichităților egiptene. O asemenea „pază” este, totuși, extrem de costisitoare și implică o muncă mult mai amplă decît și-ar putea permite orice altă națiune, mai ales cînd e vorba de o țară în curs de dezvoltare. Salvarea unor centre arheologice, venerate în întreaga lume, impune, cu necesitate, cooperare internațională.

Virsta antichităților egiptene ridică foarte mari probleme în încercarea de a le conserva. Piramidele erau deja considerate locuri istorice cînd romanii au invadat Egiptul, în timp ce Sfinxul, făcut din calcar moale, ușor de descompus, avea deja o istorie de 2000 de ani de deteriorări și încercări de reparații. Dar ravagiile timpului par o nimică toată pe lîngă distrugerile provocate de om. Hoarde de turiști asal-

tează, an de an, țara, provocând mult mai multe distrugereri în ultimile decenii decât mii de ani de eroziune naturală.

Numărul egiptenilor fiind în creștere, oamenii au început să-și caute loc de casă în afara orașelor. Cîndva, departe de orice așezare urbană, Platoul Gizeh a ajuns acum să se afle aproape în umbra modernelor blocuri de locuințe. Fabrici din apropiere și autovehicule răspîndesc nori nocivi, care devin corozivi în contact cu apa de ploaie. Vibrațiile traficului rutier produc crăpături în zidurile monumentelor. Și totuși, mai nocivă pare distrugerea provocată de apă. Aproximativ 80 la sută din cantitatea de apă care alimentează Cairo se răspîndește în pămînt prin fisurile create, de-a lungul timpului, în conducte. O bună parte din apa reziduală deversează, inundînd solul.

Mulți experți sînt de părere că proporțiile problemei apei freatică au fost amplificate prin crearea Barajului Asuan, în 1970. Construcția fusese proiectată să pună capăt revărsărilor Nilului și să ofere agriculturii mai mult teren arabil. Dar irigațiile menite să ajute procesul recuperării pămîntului, ca și sistemul de scurgere destul de precar au cauzat creșterea nivelului apei peste cota normală. Pe măsură ce crește, apa freatică dizolvă sărurile minerale și rocile. Multe edificii milenare, clădite din calcar poros, se comportă asemenea unor bureți care sug această apă sărată din adîncuri. Cînd apa se evaporă, rămîne sarea; cînd acest lucru se petrece pe partea vizibilă a pietrei, sarea se cristalizează în leziuni distructive de culoare albă.

Apoi, mai sînt și turiștii. Piramidele sînt singurele monumente din lume unde poți să-ți parchezi mașina fără nici o restricție. Chiar și la Disneyland, turiștii sînt obligați să-și lase mașinile la cîrcă doi kilometri depărtare de parc. Anul trecut, 1 969 493 vizitatori au venit să admire — de fapt, să atingă și să le escaladeze — comorile Egiptului. Respirația a numai șase persoane, timp de o oră, în interiorul unei cripte funerare, ridică umiditatea camerei cu cinci procente. Iar o umiditate sporită oferă locul cel mai ospitalier pentru bacterii, alge și ciuperci care cresc pe pereți. „Treii mii de oameni pe zi vizitează mormîntul lui Tut. Toți transpiră. Nu putem face nimic, dar asta distruge cripta” — suspină Ali Hassan.

Egiptenii au tot dreptul să fie mîndri de patrimoniul lor istoric, și ori de cîte ori se publică un raport care avertizează opinia publică asupra degradării monumentelor se adoptă imediat o atitudine fermă generală. Există un proiect de mare anvergură menit să curețe monumentele și să restaureze 15 cripte funerare de pe Platoul Gizeh. Lucrătorii au început deja să îndepărteze tone întregi de nisip și pietriș, în felul acesta eliminînd una din sursele de eroziune cauzate de vînt. Au început, de asemenea, să adune bucățile de piatră care se prăbușesc la picioarele piramidei lui Keops.

În conformitate cu noile regulamente în vigoare, negustorii ambulanți și cămilele lor, atestați încă din vremea lui Herodot, nu mai au voie să se apropie de aceste locuri istorice. Turiștii sînt transportați cu autobuze electrice pînă în vecinătatea monumentelor. Același proiect prevede îmbunătățirea canalizării pentru populația în creștere, care continuă să se stabilească la cîteva sute de metri depărtare de piramide. Cu toate acestea, planul nu poate fi dus la capăt mai devreme de cinci ani.

Între timp, egiptenii se gîndesc să instituie echipe de arheologi și ingineri care să facă evaluări anuale ale locurilor istorice din țară, în felul acesta stabilind care din ele au mai multă nevoie de ajutor. Cîteva au fost deja alese. Printre ele se numără:

SFINXUL. Piatra de calcar din care este construit se erodează ușor, atunci cînd vine în contact cu apa.

„Chiar și egiptenii antichi erau conștienți de condiția precară a acestei pietre, atunci cînd au folosit-o”, spune Sayed Tawfik, președintele Organizației egiptene de antichități. Restauratorii de la începutul anilor '80 au folosit ciment, care nu a făcut altceva decât să introducă apă în calcar, blocînd apa existentă înăuntru. Recent, lucrătorii au apelat la praf de calcar uscat, a cărui compoziție este asemănătoare rocii inițiale, în vederea întăririi temeliei Sfînxului. Institutul de conservare Getty a propus ca întreaga statuie să fie acoperită cu o prelată cel puțin pentru cîteva luni, timp în care specialiștii să caute o soluție viabilă. Ministerul turismului a aprobat ideea.

TEMPLUL DE LA LUXOR. La acest complex vechi de 33 de secole, s-a descoperit, acum doi ani, că pilonii din incinta atribuită lui Amenhotep III stau aplecați, amenințînd să se prăbușească. Acum, ei sînt sprijiniți de schele de lemn, în timp ce specialiștii încearcă să găsească o cale salvatoare. Pereții de calcar ai templului au crăpat, iar „Bătălia de la Kadesh”, cioplită pe masivii săi piloni, aproape că s-a șters complet. Se așteaptă un proiect prin care să se întărească solul de sub piloni, împiedicîndu-i, astfel, să se mai incline.

TEMPLUL ORACOLULUI DIN OAZA SIWA. Pereții acestui templu, construit în secolul 4 î.e.n., unde se crede că Alexandru cel Mare a fost încoronat rege al Egiptului, au crăpături extrem de vizibile, amenințînd să se prăbușească în orice moment. Oficialitățile egiptene speră să-l salveze, mutîndu-l, bucată cu bucată, de pe actualul său loc, situat pe nisipuri mișcătoare, în Deșertul Vestic, unde solul este mai stabil. Problema e unde anume să-l instaleze.

DEIR AL-BAHRI. Un complex de morminte și temple vechi de 3400 de ani este amenințat de alunecările de teren ale unui munte din apropiere. Cel mai probabil remediu pare a fi construirea unui gard care să protejeze monumentul împotriva rocilor care cad de pe munte. Între timp, Centrul polonez de arheologie din Cairo s-a apucat să restaureze părți din monument. Iată unul din proiecte: folosirea gipsului pentru „peticirea” unei statui a zeului Osiris.

Dar chiar și cu aceste importante proiecte de salvare, multe alte locuri istorice au nevoie urgentă de ajutor. Înăuntrul camerei mortuare a lui Seti I, care datează din anul 1300 e.n., picturile și basoreliefurile cad de pe pereți și din tavan. La templul greco-roman al lui Sobek și Horus, din Kom Ombo, sedimentele de sare au ros, pur și simplu, reliefurile și inscripțiile de pe ziduri și coloane. Chiar și în templul lui Horus de la Edfu (ridicat între secolele III și II î.e.n.) — unul din templele cele mai bine conservate —, inscripțiile sînt amenințate de umezeală.

Pe lîngă eforturile de restaurare, autoritățile egiptene doresc să dezvolte o strategie care să pună capăt procesului de continuă deteriorare. Hawass sugerează crearea unei zone de protecție în jurul fiecărui monument. „Va trebui să îndepărtăm activitatea mecanică din jur la cel puțin trei sau patru kilometri distanță.” Alți specialiști consideră necesar să se planteze copaci în jurul monumentelor din aer liber care să le protejeze împotriva vînturilor, și, în același timp, să absoarbă umezeala. În interiorul monumentelor se preconizează aplicarea unor scuturi de plastic care să-i împiedice pe turiști să atingă picturile și inscripțiile, precum și sisteme de ventilație care să înlăture umezeala și praful.

În definitiv, dacă se va permite ca monumentele vechii civilizații egiptene să se prăbușească, întreaga lume va avea de pierdut.

Vladimir Rodina

Proba timpului

● În anul 1903, imediat după moartea pictorului, o parte din lucrările sale au fost aruncate la gunoi, fiind considerate „dovezi ale unei imaginații nesănătoase”. La mai puțin de o sută de ani de atunci, Gauguin, unul dintre cei mai mari colorişti din întreaga istorie a artei, își ia revanșa. Cum? Să urmărim aceste extrase dintr-un articol publicat de revista franceză „Le Point”.

Șapte franci pentru „Cascada Niagara”! La acest preț și sub acest nume i-a fost vândut, la 2 septembrie 1903, medicului Victor Segalen, tabloul lui Gauguin „Sat breton sub zăpadă”. Acoperișurile înzăpezite i-au părut a fi celui ce vindea tabloul o apă înspumată, iar pereții caselor au fost confundați cu niște stinci.

Gauguin murise la 8 mai 1903. Singur în insula Hiva-Oa. Avea 55 de ani.

Pictorului blestemat, celui care reușea ca nimeni altul să se facă de testat, sălbaticului Gauguin i-a fost consacrată, anul trecut, o mare expoziție. Retrospectiva a grupat cele mai valoroase opere ale artistului, unul din marii maeștri de la sfârșitul secolului trecut, ale celui care — împreună cu Cézanne — s-a apropiat cel mai mult de pictura modernă, prin originalitatea sa în utilizarea culorilor pure, precum și prin convingerea că un artist „are dreptul să îndrăznească”.

În 1883, când s-a hotărât să-și abandoneze meseria, soția și copiii ca să se dedice artei, Gauguin era un talentat pictor de duminică. Expusese la Salon și colecționa tablouri impresioniste, fiind mai apropiat de Degas și de Pissarro, primul său maestru. Ca misit, Gauguin câștiga bine, dar în 1882 și-a pierdut slujba. Familia s-a mutat, pentru câteva luni la Rouen, apoi — fiindcă Mette, soția lui Gauguin, era daneză — la Copenhaga, unde pictorul a mai lucrat pentru scurtă vreme.

Dar nimeni și nimic nu l-a putut împiedica să-și urmeze destinul. La început, impresionist, Gauguin a devenit, în perioada 1886—1889, șeful școlii de la Pont-Aven. „Sint respectat și recunoscut ca cel mai bun pictor de la Pont-Aven”, scria el. Îndrăgostit de Bretania, Gauguin a pictat aici, în 1888, „Frumoasa Angela”, iar, apoi, două dintre capodo-

perele sale: celebrul „Christ galben” și „Viziunea de după predică”. Ultima pânză a șocat puternic din cauza cimpiei, roșie ca sângele, așa încît preotul din Nizon, căruia i-a fost oferită pentru a-și decora biserică, a refuzat-o.

Nici Bretania iubită, despre care pictorul spunea: „Cînd ating cu saboții acest pămînt dur, aud un sunet surd și puternic, sunetul pe care îl caut în pictură”, nici escapada în Panama și Martinica n-au reușit să-i potolească „teribila foame de necunoscut”. În perioada noiembrie-decembrie 1888, Gauguin a trăit la Arles, alături de Van Gogh; deși nu se înțelegeau, Van Gogh i-a propus să picteze împreună, undeva departe de lume într-un „atelier la Tropice”. Gauguin a ezitat, o vreme, între

Tonkin și Madagascar. Apoi s-a hotărît. La 23 martie 1891, Mallarmé a prezidat banchetul dat cu ocazia plecării pictorului în Tahiti. Și, cum nici unul dintre prietenii lui n-a acceptat să-l însoțească, Gauguin a plecat singur.

În Tahiti îl fascinează atât frumusețea indigenelor și a vegetației exotice, cît și miturile și legendele din acea parte de lume. Părăsise Europa, unde „totul e putred”, tare dezgustat. Își luase cu el un mic muzeu portativ conținînd fotografiile operelor lui preferate de care nu se putea despărți: picturi murale egiptene, citeva din frizele Parthénonului, pînze de Manet și de Puviss de Chavannes, ale căror teme le-a re-luat adesea.

Azi, Gauguin cel neînțeles de contemporanii lui, pictorul cel hulit, își ia revanșa. Expoziția Gauguin, de fapt o „mega-expoziție”, este un omagiu adus unuia dintre cei mai de seamă colorişti ai lumii.

Ideea organizării acestei expoziții a aparținut unei echipe franco-americane. În urmă cu patru-cinci ani, Galeria Națională din Washington, cît și Institutul de Artă din Chicago, iar, în Franța, Muzeul Orsay și Uniunea Muzeelor Naționale, și-au propus să prezinte o retrospectivă

„Mesa” - 1891

Gauguin, comparabilă cu memoria retrospectivă organizată cu prilejul centenarului nașterii pictorului, în 1949. Astfel, Richard Bretell, Charles Stuckey, Francoise Cachin și Claire Frèches-Thory au hotărât să-și unească eforturile. Au întocmit liste cu operele pe care sperau să le poată aduna. Tablouri dar și sculpturi, obiecte de ceramică.

Echipa s-a întâlnit de câteva ori pentru a elabora lista ideală. A urmat apoi goana după operele lui Gauguin, opere răspindite în întreaga lume. Claire Frèches-Thory s-a îndreptat spre Elveția și Germania; Francoise Cachin a făcut o expoziție la Cairo pentru a obține de la Muzeul Mahmoud Rhalil un tablou minunat, descoperit chiar de ea acolo: „Viața, moartea”. Echipa a făcut o călătorie în U.R.S.S., unde se află câteva pinze extrem de valoroase, cum ar fi: „Peisaj cu păun”, „Pastorală tahitiană”, „La cafea”, „Flori din Franța”, „Tu care ești geloasă...”. Se hotărâște ca Ermitajul leningrădean și muzeul Pușkin din Moscova să împrumute tablourile. Însă cu o condiție. La sfârșitul circuitului americano-francez, circa 20 de pinze să fie trimise în U.R.S.S. pentru o expoziție. Institutul Courtauld din Londra consimte să împrumute celebrul „Never more”, cerind în schimb de la muzeul Orsay „Gara Saint-Lazare” de Monet.

Expoziția a fost precedată de numărate negocieri și de o corespundență extrem de bogată. Operele urmau să sosească din Brazilia, Argentina, Japonia, Australia, Norvegia, Danemarca, Israel și, desigur, din Tahiti, căci toți cei solicitați au consimțit să le trimită.

A urmat o altă etapă în pregătirea expoziției.

Operele, majoritatea estimate la prețuri fabuloase, trebuiau ambalate, expediate, transportate, despachetate etc. Doar 250 din cele 280 de lucrări prezente în expozițiile de la Washington și Chicago au traversat Atlanticul. Însă ele nu au putut fi expediate la bordul unui singur avion. Cei care le-au asigurat și-au luat măsuri de prevedere. Valoarea unui transport putea fi doar de 20 de milioane de dolari. Pentru întreaga expoziție Gauguin, estimată la aproximativ 1,8 miliarde de dolari, au fost necesare 20 de zboruri pe ruta Chicago-Paris.

„Mega-expoziția” Gauguin, rodul muncii susținute și neobosite a numeroși documentariști și muzeografi, pentru organizarea căreia s-au cheltuit sume imense, a fost unul dintre marile evenimente culturale ale anului. Gauguin cel blestemat, precursorul lui Matisse și al lui Bonnard, și-a luat revanșa abia acum, către sfârșitul secolului.

Monica Patriciu

Proiectul apocalipsului

Sub acest nume este cunoscut unul din cele mai „oficiale” secrete ale Statelor Unite: o combinație de planuri de evacuare, adăposturi subterane ascunse și un sistem ultrasofisticat de comunicații, care, în eventualitatea unui atac nuclear, ar permite guvernului american să se regroupeze și să ofere serviciile sale unei populații demoralizate. În același timp, guvernul ar putea organiza apărarea împotriva agresorului. „Proiectul apocalipsului” a fost denumit de birocrații guvernamentale „CG” — „continuitate de guvernare”.

„CG” este polița de asigurare suferită de guvernului, în cazul în care s-ar declanșa vreun conflict; această poliță ar putea fi eficientă doar în situația în care punerea în practică a programului s-ar desfășura potrivit previziunilor. Or, tocmai aici sînt cele mai multe probleme. Revista „U.S. News and World Report” a fost informată că unele oficialități implicate în derularea programului și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu vulnerabilitatea unor părți din acest insolit scenariu. Este vorba de aspectul

tehnologic al „Proiectului apocalipsului”, modul în care acesta din urmă este administrat și de anumite neregularități privind contractele cu unele firme adoptate de Pentagon. În prezent, se desfășoară o anchetă, condusă de Pentagon, Ministerul Justiției și de o comisie militară. Anchetatorii își concentrează atenția asupra următoarelor elemente: a) sistemul de comunicații, deosebit de sofisticat, care a costat miliarde de dolari, nu funcționează corespunzător; b) unele contracte acordate unor firme au constituit obiectul speculațiilor; s-ar fi înregistrat pagube de milioane de dolari, ce nu pot fi justificate; c) securitatea și secretul localizării unor depozite și adăposturi, ce conțin cantități masive de hrană, medicamente și produse chimice, prezintă numeroase „fisuri”.

După ce sovieticii au testat cu succes prima lor bombă atomică, în august 1949, arată „U.S. News and World Report”, strategii americani au început să pregătească un program pentru a contracara amenințările unui eventual atac nuclear. În 1951, președintele Harry Truman a

Militarii americani au elaborat un întreg scenariu, pentru ca „ziua apocalipsului” să nu îi prindă cumva pe picior greșit. Considerându-se că Pentagonul va fi o țintă sigură în eventualitatea unui atac nuclear, s-au elaborat planuri, potrivit cărora elita militară americană urmează să ducă războiul din amplasamente diferite. Este vorba de adăposturi anti-atomice secrete și de posturi de comandă aerportate. La 5 mile distanță, la nord de Camp David, pe dealurile statului Maryland, se află un adăpost subteran, a cărui denumire oficială este „Centrul Alternativ Național de Comandă Militară”; el este mai cunoscut sub apelativul „Raven Rock” (Stinca Corbului), sau, pur și simplu, „Amplasamentul R”. Se spune că această instalație poate să re-

ziste la orice, în afara unei lovituri directe. De asemenea, s-au prevăzut condiții care să le permită strategilor militari americani să rămână acolo vreme îndelungată. Așa cum reiese din documentele militare, Raven Rock este dotat cu o clinică, o frizerie și o sală de mese. Mai există și o capelă, o spălătorie (cu autoservire), un teren de sport și un loc pentru încălzirea cecurilor.

În caz de necesitate, președintele S.U.A. și principalii conducători militari americani pot să se urce la bordul uneia din cele patru nave aeriene tip „Boeing-747”, special echipate în acest scop, și staționate la baza militară aeriană Andrews, din apropierea Washingtonului. Aceste avioane pot să se mențină în zbor timp de 12 ore și să străbată o distanță de

inființat Administrația apărării civile, care a întocmit primul set de planuri de evacuare a capitalei S.U.A. Un an mai târziu, trupele de geniu ale armatei au început lucrările la un imens adăpost fortificat, situat nu departe de Washington, într-o zonă muntoasă. Locul unde se află amplasat adăpostul a fost denumit Mount Weather și costul lucrărilor depășise un miliard de dolari, chiar înainte de terminarea excavațiilor. Mount Weather a devenit cel mai mare adăpost antiatomic din S.U.A. Existența lui a fost recunoscută „oficial” doar în 1974, când un avion aparținând companiei aeriene „TWA” s-a prăbușit în imediata sa vecinătate.

Tensiunile politice au scăzut considerabil după perioada „războiului rece”, dar, chiar și astăzi, în Statele Unite continuă planurile pentru „Proiectul apocalipsului”. Se pare că, în ultima vreme, atenția militarilor s-a concentrat mai mult asupra telecomunicațiilor de înaltă tehnicitate și mai puțin asupra adăposturilor din beton armat.

Comandă, control și comunicații — sau C la puterea a treia, cum se spune în limbajul militar — au devenit noua trinitate. „Computerele, sateliții și instalațiile radar”, spune William Arkin, un analist în strategia apărării, „se bucură de aceeași prioritate ca și rachetele, bombardierele și sateliții”.

O revizuire a programului „CG”, efectuată de Administrația Reagan, a constatat că există unele puncte fragile în aplicarea programului. În ciuda atenției de care s-a bucurat „CG” în timpul altor administrații, o mare parte din tehnologia folo-

sita în program nu a fost modernizată, ea rămânând la nivelul anilor '50—'60. Îmbunătățirile s-au succedat, apoi, într-un ritm rapid. În 1982, a fost creată o nouă agenție secretă; ea a primit numele de Agenția pentru planificarea mobilității apărării. Oficialitățile care lucrează în cadrul acestei agenții au fost instruite să-și trimită rapoartele direct vicepreședintelui de atunci al S.U.A. Încă înainte de 1989, fuseseră cheltuiți mai mult de trei miliarde dolari pentru modernizarea sistemelor de comandă, control și a rețelei de comunicații din cadrul proiectului „CG”.

Pe planșete, rezultatele păreau impresionante. Oficialitățile desemnate pentru a prelua conducerea, în cazul în care președintele nu și-ar mai putea îndeplini prerogativele, sînt urmărite în fiecare zi. Agenția de comunicații a Casei Albe, împreună cu alte agenții federale și cu Pentagonul, urmăresc prin computer itinerariile zilnice ale acestor oficialități. Ordinele prevăd ca, prin rotație, unul din cei 17 succesori desemnați pentru funcția de președinte să se afle într-un loc situat la mare distanță de Washington. Dar sursele de informații au arătat că, în ultimii șapte ani, s-a întîmplat, de mai multe ori, ca toți cei 17 să fie în Washington, la distanțe de aproximativ trei kilometri unul de celălalt.

Conform primei etape, de bază, a programului „CG”, în eventualitatea unui atac nuclear, echipe speciale, dotate cu planuri de război, coduri militare și alte date esențiale, vor însoți pe fiecare din cei 17 potențiali președinți în posturile

lor de comandă aflate în adăposturi secrete, pe tot cuprinsul Statelor Unite. Președintele în exercițiu va fi evacuat cu un elicopter special, transformat într-un veritabil post de comandă ultramodern, pînă la baza militară Andrews. Aici, înaltul demnitar va urca la bordul unui „Boeing 747”, supraincărcat cu echipament de comunicații. În prezent, există patru asemenea avioane transformate în posturi de comandă prezidențiale, din care unul se află în permanență în zbor.

Cine va fi salvat?

În afara președintelui și a celor 17 oficiali desemnați ca succesori, Pentagonul a întocmit planuri și pentru evacuarea a 46 de funcționari superiori, la orice oră din zi sau noapte. Acești 46 oficiali vor fi transportați la adăposturi și centre de comandă cu ajutorul elicopterelor. Fiecare are un permis special; cei mai mulți deținători ai acestui tip de permis (JEEP-1) sînt militari care lucrează pentru statul major al forțelor armate americane. Alte 248 permise (JEEP-2) au fost eliberate unor specialiști, care au fost antrenați în zone afectate de diverse calamități, unor funcționari superiori ai Pentagonului etc. Posesorii permisului JEEP-2 vor putea fi transportați la adăposturi și centre de comandă pe calea aerului numai între orele 9 și 17. În cazul în care atacul nuclear ar avea loc în afara orelor de serviciu, cei 246 vor trebui să se deplaseze în zonele desemnate cu automobilele proprii.

Problema planificării acțiunilor pentru „momentul apocalipsului” este atât de complicată, încît nu trebuie crezut că tot ceea ce a fost conceput inițial de strategii va funcționa și în practică. Astfel, strategii au presupus că adăpostul de la Mount Weather a intrat de mult în coordonatele de tir ale rachetelor nucleare sovietice; drept pentru care au fost construite numeroase alte adăposturi militare și civile, cu localizări secrete. Specialiștii de la Pentagon au împărțit teritoriul S.U.A. în zece regiuni diferite, în care sînt cel puțin 50 de adăposturi și centre de comandă „sigure”. Fiecare din aceste amenajări complexe este legată de celelalte prin satelit și sisteme de comunicații bazate pe înaltă frecvență. De asemenea, fiecare din aceste adăposturi este echipat în așa fel încît poate funcționa ca o Casă Albă, coordonînd funcțiunile unui guvern nou reconstituit. Teoretic, orice adăpost

6 000 mile, fără a avea nevoie de realimentare cu carburant. Ele transportă la bord tone de echipament pentru comunicații, conectat la o rețea de satelit.

În cazul în care Comandamentul strategic al Forțelor Aeriene (al cărui sediu subteran se află la o bază militară aeriană, din apropierea orașului Omaha, statul Nebraska) nu va putea să își îndeplinească misiunea la sol, s-a prevăzut trecerea la un centru de comandă aeropurtat. Pentru această eventualitate sînt pregătite cîteva avioane supersonice cvadrimotoare, care poartă numele de cod „Looking Glass”; la bordul fiecărui aparat pot fi transportați 28 de membri ai Statului Major al Comandamentului Forțelor Aeriene. Aceste avioane au o autonomie de zbor de peste 8 ore. În permanență, unul dintre aceste avioane supersonice este menținut în zbor.

În eventualitatea în care, în urma unui atac nuclear, președintele S.U.A. nu ar mai fi în deplinătatea capacităților sale, Constituția americană prevede următoarea ierarhie a succesiunii: vicepreședintele, președintele Camerei Reprezentanților, președintele pro tempore al Senatului, secretarul de stat (ministrul de externe), ministrul finanțelor, ministrul apărării, ministrul justiției, ministrul de interne, ministrul agriculturii, ministrul comerțului, ministrul muncii, ministrul sănătății și serviciilor sociale, ministrul construcției de locuințe și dezvoltării urbane, ministrul transporturilor, ministrul energiei, ministrul învățămîntului, ministrul pentru problemele veteranilor de război.

poate fi folosit de președinte sau de succesorul său în timpul sau după un atac nuclear.

„Secretul și inducerea în eroare” sînt pentru planificatorii „CG” moto-uri la fel de importante, ca și „comanda și controlul.” În esență, în timpul Administrației Reagan, cînd s-au cheltuit cele mai mari sume de bani pentru acest proiect, cunoscut și sub numele de „Proiect 908”, s-a pus un accent deosebit pe construirea unor sisteme mobile și sigure de comunicații, precum și pe stabilirea unor centre regionale în care guvernul să poată fi mutat în siguranță, în vederea asigurării celor mai importante funcțiuni: distribuirea hranei, a medicamentelor și coordonarea activităților de salvare. Din cauza caracterului deosebit de „sensibil” al programului, Administrația Reagan a decis ca o mare parte a lui să nu mai fie supusă aprobării Congresului. Chiar și unii oficiali ai Pentagonului nu au știut de existența programului.

Cu toate planurile și sumele investite în programul „CG”, au fost semnalate și unele evenimente, deosebit de stîinjenite, pentru planificatorii „Proiectului apocalipsului”:

Astfel, unul din planuri prevedea instalarea unui nou echipament de comunicații (capabil să reziste la pulsațiile electronice declanșate în timpul exploziilor nucleare) pe niște trailere prevăzute cu 18 roți, special proiectate în acest scop. Primele două trailere-prototip au fost livrate în anul 1984. Dar, cînd acestea au fost testate pe teren, în stația Virginia, eșecul a fost total. În primul caz, șoseaua s-a prăbușit sub greutatea trailerului, deoarece acesta din urmă avea o greutate mai mare decît cea pe care drumurile din S.U.A. o pot suporta în mod obișnuit. Trailerul s-a „scufundat” în asfalt, rămînînd imobilizat. Al doilea vehicul a rămas „înțepe-nit” sub pasajul unei autostrăzi: în mod evident, proiectanții au neglijat să verifice înălțimea maximă a spațiilor care există sub poduri.

Alte probleme au fost cauzate de incompatibilitatea sistemelor de comunicații. Oficialități ale Pentagonului declară că sistemele de computer ale diferitelor agenții federale nu sînt capabile să comunice între ele în condiții satisfăcătoare. Proiectarea, construirea și instalarea acestor sisteme au costat miliarde de dolari. În urmă cu trei ani, s-a descoperit că cinci dintre aceste sisteme nu puteau comunica între ele. Pentru a îndepărta astfel de neajunsuri, au fost proiectate

noi sisteme, dar s-a constatat că acestea, în 75 la sută din cazuri, nu au funcționat. Astfel, pentru procedura de lansare a unei rachete nucleare au fost necesare cîteva secunde; în mod obișnuit, transmiterea acestor date trebuie să fie instantanee.

În rapoartele către Congres, menționează unele oficialități militare, strategii „CG” au prezentat rezultate „prelucrate” ale testelor. „Congresului I s-a spus că demonstrația a fost încununată de succes, dar rezultatele au fost falsificate”, comentează una din surse. La una din informările care au avut loc în luna decembrie 1985, congresmenilor li s-a spus că toate sistemele de comunicații erau „operaționale”, cu toate că la acea dată ele nu erau capabile să funcționeze corespunzător.

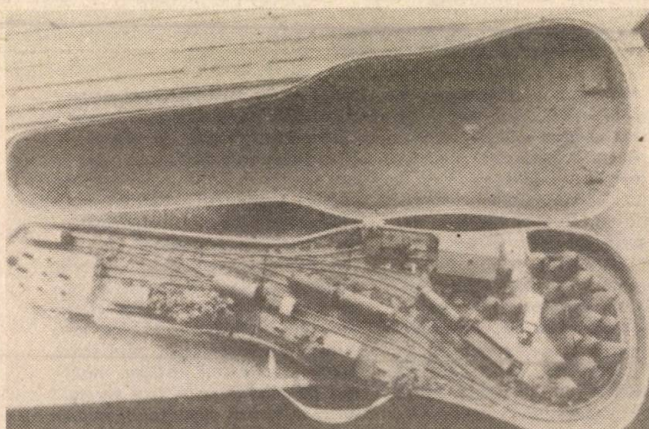
Problemele de natură financiară au ieșit la iveală în anul 1987, în urma unor sesizări primite de la un angajat al Centrului de informații al armatei, Thomas Golden. Golden a cerut unele clarificări privind acor-

darea, discutabilă, a unui contract în valoare de cîteva zeci de milioane dolari firmei „Betac”. S-a constatat ulterior că firma angaja, în calitate de „consilieri”, unii ofițeri din Pentagon care se grăbeau să demisioneze din cadrul armatei, în schimbul onorariului zilnic de 400 dolari primiți de la firmă. Acordarea frauduloasă a multor contracte — a mai descoperit comisia de anchetă — se adaugă unor estimări nereale a valorilor de contract, acestea fiind, în multe cazuri, depășite cu mai mult de 50 la sută. Multe din aceste contracte au fost acordate unor foști ofițeri din Pentagon, care lucraseră, inițial, în cadrul armatei, la programul „CG”, valoarea totală ridicîndu-se la zeci de milioane dolari.

Comisia de anchetă a emis numeroase citații, chemînd în fața juriului pe cei bănuți de a fi implicați în afacerile frauduloase ale „Proiectului apocalipsului”.

Adrian Dascălu
(traducere și adaptare după „U.S. News and World Report”)

1000+1 • 1000+1 • 1000+1
+ 1000+1
1000+1
1000+1 • 1000+1 • 1000+1

Modelul miniatURAL al unei stații de gară, realizat într-o cutie de vioară, a constituit principala atracție a unei expoziții pe teme feroviare organizată, în 1988, la Leipzig. Această frumoasă și originală lucrare este (cum altfel?) opera unui tehnician de la căile ferate

CE se întâmplă CU CLIMA?

Catastrofe paradoxale s-au abătut, în 1989, asupra Pământului, una după alta: inundații în Bangladesh, foamete în Cornul Africii, un uragan devastator în Caraibe. Puțini oameni de știință se mai îndoiesc de faptul că clima noastră trece prin cea mai bruscă și posibil dăunătoare perioadă de schimbări de la ultima eră glaciară încoace.

În cel mai bun caz, omenirea va trebui să-și modifice obiceiurile în funcție de schimbarea anotimpurilor.

În cel mai rău caz, se va îndrepta spre un viitor de gravă incertitudine, în care populații întregi s-ar deplasa urmărite de teama inundațiilor, a înălbirii deșertului sau a epidemiilor.

Orice s-ar întâmpla, există, însă, suficiente motive să credem că servituțiile și nechibzănța civilizației actuale poartă întreaga vină; aceasta este răzbușnarea Terrei pentru faptul că i-am otrăvit atmosfera cu produsele nocive ale vieții noastre nechibzulate. Un articol pe această temă din „The Sunday Times Magazine” oferă o serie de detalii.

În octombrie 1987, în timp ce o furtună — cea mai puternică din ultimele trei secole — lovea sudul Angliei, smulgând din rădăcini 15 milioane de copaci, un dezastru climatic de cu totul altă natură afecta sudul Australiei: în regiunea deluroasă, situată la est de Adelaide, renumită pentru clima sa blândă, o succesiune fără precedent de geruri și ploi cu grindină devasta cîteva din cele mai bune vie ale continentului, reducînd producția de struguri cu 20 000 de tone.

Filozofi naturaliști din vremea marii furtuni înregistrate în Anglia în 1703, acceptînd încă pe jumătate ideea unei „inversiuni antipodale” în ordinea naturală din emisfera sudică, ar-fi zîmbit cu subînțeles în fața acestei coincidențe. Chiar și din punctul nostru de vedere — ceva mai rațional — nu este greu să vezi o simetrie rău-prevestitoare în această paradă de catastrofe climatice înregistrată în ultimii ani: secetă în Vestul Mijlociu din America și în Cornul Africii, potop de proporții biblice în Sudan, Bangladesh și China, geruri cu consecințe tragice în estul Mediteranei care au distrus plantațiile de măsline și portocali, urmate de valuri de căldură care au făcut numeroase victime omenești. Iar, apoi, uraganul Gilbert, apreciat drept cel mai devastator din acest secol în emisfera nordică.

Pentru unii oameni de știință, „tiparul” unei clime din ce în ce mai violente și extravagante se conturase mai demult. Climatologi din Olanda — unde viața sub nivelul

TERRA
TERRA
TERRA

mării a determinat acordarea unei atenții sporite cliimei — sînt de părere că, începînd din 1960, s-a produs o aglomerare de anotimpuri „record”: 1962—63 — cea mai friguroasă iarnă înregistrată în Anglia, din 1740; 1971—72 — cea mai friguroasă iarnă în estul Europei și Turcia din ultimii 200 de ani; 1972 — cel mai puternic val de căldură înregistrat în Finlanda și nordul Uniunii Sovietice; 1974 — cea mai blîndă iarnă în Anglia din 1834; 1976 — cea mai puternică secetă din Europa din ultimii 1000 de ani; 1976—77 — cea mai friguroasă iarnă din estul Statelor Unite de la primul record consemnat în 1738, și așa mai departe. Este greu să pui pe seama coincidenței faptul că toate aceste extreme s-au îngrămădit într-un sfert de secol. Sau poate că suferim de o „ipohondrie climatică” și sîntem mai atenți la schimbările vremii decît înainte?

Oamenii de știință nu se hazardază să afirme că aceste evenimente au vreo legătură unul cu altul sau chiar că au o semnificație aparte. Este în firea lucrurilor ca clima să înregistreze extreme într-un colț sau altul al lumii. În orice caz, sistemele climatice sînt prea complexe pentru a putea lega un eveniment, dintr-o anumită regiune, cu altul, și, cu atît mai puțin, cu o tendință generală mondială. Paradoxal, cu cît vremea este analizată mai atent, cu atît mai încurcată ne apare, mergînd uneori pînă la a sugera pura întâmplare sau haosul.

Dar există și pericolul unui determinism climatic, pe baza căruia catastrofele climatice sînt considerate drept acte inexorabile ale naturii, cînd, de fapt, impactul lor este, adesea, consecința sărăciei sau indifferenței politice. În ultima vreme, s-au găsit tot felul de pași ispășitori — petele solare, sateliții, cometele, ba chiar și meteorologii. Acum cîteva ani toate anomaliile climatice erau puse pe seama unei apropiate ere glaciare.

Ceea ce majoritatea oamenilor de știință admit este faptul că clima planetei se modifică treptat și că aparenta înmulțire a extremelor regionale poate să fie unul din pri-

Inundațiile din Bangladesh au adus în atenția publică probleme cum ar fi distrugerile, lipsa de apă sau înmulțirea bolilor care pot afecta țările „lumii a treia” dacă nivelul mării continua să crească

mele simptome. Există, într-adevăr, dovezi convingătoare că Pământul se încălzește cu o rapiditate fără precedent în istoria lumii.

În umbra unui vulcan

În plus, este din ce în ce mai clar că vina ne aparține. Un secol și jumătate de risipire a resurselor energetice ale Pământului — un fel de rug la scară planetară — a into-

Seceta din 1976 a compromis recoltele, a decimat efectivele de animale și a poluat rezervele de apă (în fotografie un fermier din Normandia evaluează pierderile)

xicat atmosfera cu gaze reziduale care, deși permit trecerea luminii și căldurii soarelui, prind, ca într-o capcană, razele infraroșii care sînt reflectate înapoi în atmosferă de suprafața Pământului și care încep, apoi, treptat dar inexorabil, să îl încălzească. Acest fenomen este cunoscut sub numele de „efectul de seră”. Deși sună destul de benign, mulți apreciază că aceasta înseamnă a trăi la umbra unui vulcan.

Orice încălzire notabilă a Pământului va produce schimbări radicale în nivelul mării sau în cantitatea de precipitații, deși experții nu precizează care vor fi efectele exacte în diverse zone geografice. Dar, anul trecut, „The Washington Post” a stîrnit mare vîlvă publicînd un articol de Jeremy Rifkin, privind tendințele economice, și intitulat poate prea apocaliptic „Scenariu pentru sfîrșitul lumii”. Articolul descrie Statele Unite transformate, în jurul anului 2035, într-o regiune asemănătoare Orientului Mijlociu. Fluviul Hudson este mărginit de palmieri de-a lungul întregului său curs, chiar și în New York; grînarul țării a devenit un deșert de nefolosit pentru agricultură; Mississippi-ul a secat și poate fi traversat pe jos, pentru prima dată în istorie. Dar ceea ce a șocat cititorii cel mai mult a fost imaginea umană creată de autor: zeci de milioane de oameni migrează spre nord, părăsind America Centrală și de Sud în favoarea Statelor Unite, și pleacă apoi mai departe, în Canada, a cărei populație a crescut de la 20 la 200 de milioane de locuitori în patru decenii.

Chiar dacă acest scenariu pune răul dinainte, el relevă una din consecințele inevitabile ale posibilei încălziri globale. Repercusiunile asupra comunităților rurale și a populației urbane sărace de la Tropic și din emisfera sudică ar fi mult mai tragice decît cele resimțite în Nordul bogat. Fiecare anomalie climatică din ultimii ani a demonstrat că dezastrele se amplifică în societățile deja afectate de sărăcie, făcînd ravagii în rețeaua sanitară și de locuințe, în sistemul de comunicații și chiar în starea de spirit a populației. Schimbări bruște sau fluctuații ale climei au existat întotdeauna — și întotdeauna ele au dezorganizat activitățile umane, dar, încetul cu încetul, societatea s-a adaptat la ele și a supraviețuit. Îngrijorător în legătură cu încălzirea actuală a Pământului este nu atît scara la care se produce, cît mai ales rapiditatea sa. Oamenii de știință au întocmit un grafic al schimbărilor survenite în temperatura medie a suprafeței Pământului și au descoperit că tendința de încălzire s-a manifestat încă de la în-

Acoperișuri, cabine telefonice sau chiar diguri nu au putut opune nici o rezistență furtunii înregistrate în Anglia în octombrie 1987

ceputul secolului al XIX-lea; dar, începînd de prin 1970, curba s-a accentuat în mod îngrijorător.

Pe de altă parte, analizînd bulele de aer din straturile de gheață de la Pol, se poate măsura proporția de bioxid de carbon existent în atmosferă în diferite perioade istorice. Schimbările recente sînt, într-adevăr, notabile. În ultimii 150 de ani, concentrația a crescut de la un nivel preindustrial, relativ constant, de circa 280 părți la milion, la 345 părți la milion în 1985, ceea ce înseamnă o creștere de 24 la sută.

Deși nu se poate stabili o relație precisă cauză-efect între aceste două creșteri, există dovezi că bioxidul de carbon joacă un rol hotărîtor. Luînd în considerare schimbările petrecute în concentrația atmosferică, se putea prevedea o în-

călzire de $0,4^{\circ}$ — $1,1^{\circ}$ Celsius. Încălzirea a fost, în fapt, de $0,5^{\circ}\text{C}$.

Bioxidul de carbon este produs prin arderea de materie vie sau care a fost cândva vie; creșterile înregistrate în ultimii 200 de ani sînt aproape în totalitate datorate consumului masiv de combustibil fosil care a însoțit industrializarea. Se estimează că aproximativ 80 la sută din bioxidul de carbon din atmosferă este produs în prezent de arderea cărbunelui și petrolului în centrale electrice și uzine chimice. Restul de 20 la sută provine, în special, din distrugerea pădurilor prin ardere — un proces ale cărui consecințe sînt agravate de faptul că arborii reprezintă principalii agenți absorbanți de bioxid de carbon atmosferic.

Celelalte gaze care contribuie la producerea „efectului de seră” sînt, în majoritatea lor covârșitoare, produsele industriei și agriculturii moderne. Gazul metan, a cărui concentrație s-a dublat față de 1800, este produs ca rezultat al proceselor digestive la bovine, în special acolo unde acestea sînt crescute intensiv. Oxidul de azot emis, de exemplu, de mașini sau produs prin folosirea îngrășămintelor pe bază de azot a crescut cu aproximativ 10 la sută în aceeași perioadă și continuă să crească cu 0,25 la sută anual.

Dar cel mai periculos gaz, după bioxidul de carbon, este, fără îndoială, clorofluorocarbonul folosit ca gaz propulsant în sprayuri, ca fluid refrigerent ș.a. și care este implicat deja în distrugerea stratului de ozon. Deși cantitățile de CFC sînt mici, fiecare moleculă are un efect de 10000 de ori mai puternic decît bioxidul de carbon. În plus, el are o viață extrem de lungă; astfel, chiar dacă s-ar lua măsuri stricte de încetare a folosirii sale acum, CFC-ul ar fi răspunzător pentru 25 la sută din încălzirea Pămîntului în anul 2030.

Majoritatea specialiștilor sînt de părere că acest an va reprezenta momentul critic, cînd concentrația de bioxid de carbon și alte gaze de seră se va dubla față de nivelul preindustrial. De asemenea, ei sînt de acord în privința creșterii probabile a temperaturii ($1,5^{\circ}$ — 3°C), deși aceasta nu va fi egală în toate regiunile globului.

Este posibil ca această încălzire să declanșeze un mecanism de „feedback”. Dacă „efectul de seră” topește straturile de gheață și zăpadă, acest proces, la rîndul său, poate reduce cantitatea de radiație solară, care este reflectată înapoi în atmosferă, intensificînd astfel încălzirea inițială. Dar oamenii de știință menționează și posibilitatea unui „feedback” negativ. În acest caz, temperatura în creștere ar trimite o cantitate mai mare de vapori în

atmosferă, mărind volumul norilor și reducînd, astfel, cantitatea de radiație solară care ajunge pe Pămînt.

În ciuda acestor supoziții contradictorii, se pot prevedea trei schimbări principale: temperatura va crește pe măsură ce ne apropiem de Poli; nivelul mării se va ridica (cu aproximativ 20—40 cm, pînă în anul 2030), atît datorită expansiunii termice a apei mărilor și oceanelor, cît și datorită creșterii volumului acesteia prin topirea gheții polare; în sfîrșit, se va modifica regimul de precipitații, provocînd secetă în interiorul continentelor din emisfera nordică și musoni puternici în cea sudică.

Aceste cifre modeste — citeva grade ici, cîtiva centimetri colo — nu par să fie suficiente pentru a justifica schimbarea spectaculoasă a climei Pămîntului despre care se vorbește atîta. Dar, după cum precizează experții, ele reprezintă aceeași diferență de temperatură între prezent și anul 2030, ca între prezent și ultima eră glaciară de acum 180 000 ani. Chiar și previziunile cele mai moderate anticipează o climă mai caldă decît a fost vreodată în ultimii 180 000 de ani sau, chiar în ultimele milioane de ani.

Mihaela Rodina

S.O.S.: vegetația tropicală

● **Pădurea tropicală nu mai poate fi plămînul planetei noastre. Prea înghesuită, ea nu mai crește. Putrezind, aceasta emană gaze carbonice. Pentru a redeveni prietena omului, pădurea tropicală trebuie să fie din nou ocrotită.**

Marilor proprietari nu le place decît ca pădurea să fie tăiată și terenul transformat în pășuni. Pe întinsele lor ferme, ei nu obțin decît producții scăzute, pentru export. Cu un astfel de regim, într-un răstimp de trei pînă la șapte ani, zona defrișată devine un sol surpat de ploii, uscat de soare, în final transformîndu-se într-un deșert steril.

Aceste catastrofe locale au fost repede cunoscute pe plan internațional, mai ales de cînd s-a aflat că unii din marii proprietari nu ezită să pună la cale uciderea adversarilor lor ecologiști. Cum a fost cazul lui Chico Mendes, care era adeptul legendei indienilor din Amazonia, pentru care „pădurea este poarta cerului”.

În ritmul actual de defrișare, între tropicele Capricornului și Cancerului, pădurea nu ar mai putea să reziste decît trei sute de ani. Aceste defrișări nesăbuite pot provoca, pe lîngă catastrofele locale, și modificări asupra climatului mondial. „Nu putem să așteptăm cu brațele încrucișate pentru a ne convinge că pericolul există”, mărturisea Daniel Dory, geograf la Centrul de geo-istorie din Paris, interesat, în special, de catastrofele provocate de om. „Trebuie — declară el — să luăm cunoștință de această problemă, studiînd cauzele și consecințele și propunînd soluții”.

Dar, înainte de toate — scrie revista „Le Point” din care am preluat aceste extrase — trebuie să combatem „adevărurile” vehiculate și afirmațiile fără dovezi, chiar dacă

acestea pornesc din bune sentimente. Astfel este cazul faimoasei imagini a „plămînului verde”, imagine, de bună seamă, falsă. Pentru că un plămîn este un organ care captează oxigen din aer, îl schimbă în gaz carbonic, în CO_2 . Pădurile procedează invers. Ele captează gazul carbonic din aer, pe care, prin chimia fotosintezei, îl transformă în zaharuri și, apoi, în lemn. Operațiunea odată executată, pădurile degajă oxigen. Desigur, procesul este mult mai complex. Acest „plămîn verde” privează atmosfera terestră de o parte din oxigenul său. Într-adevăr, explică biologii, o pădure care nu se taie, virgină, consumă, respirînd și putrezind în picioare, tot atît oxigen pe cît produce. Însă, dacă pădurea este arsă — așa cum au procedat proprietarii amazonieni —, ea se transformă în gaz carbonic. Acest CO_2 se alătură celui produs de marile centre industriale.

S-a dovedit că o pădure corect exploatată, din care se extrage un volum rezonabil de lemn, permite o stocare a gazului carbonic. În aceste condiții, pădurea produce mai mult oxigen decît consumă. „O pădure rațional exploatată poate avea o creștere foarte puternică”, declară Alain Bertrand de la Centrul tehnic forestier tropical (CTFT) din Nogent-sur-Marne.

Ecologiștii nu sînt singurii care au atras atenția asupra propagării unor teorii false asupra pădurilor. Și oamenii de știință afirmă, de mult timp, că o pădure este cu atît mai bogată în specii, cu cît este aptă să

reziste mai mult la agresiuni. Or, dacă există un sistem complex de păduri, acesta aparține pădurii tropicale. Aceste păduri posedă sute de specii de arbori și o incredibilă abundență de forme de viață animală.

„Când vorbim de problemele pădurilor” — avertizează Daniel Dory — „trebuie să ținem seama de toate diferențele și să precizăm pe ce scară se plasează: locală, regională sau mondială”. Aceste „scări” sînt determinante atunci cînd vorbim de distrugerile care au loc în păduri. De exemplu: dintr-un miliard două milioane hectare de pădure tropicală umedă — trecute în evidență, între 1981 și 1985, de către experții FAO în 76 de țări — se relevă dispariția anuală a 7,5 milioane de hectare.

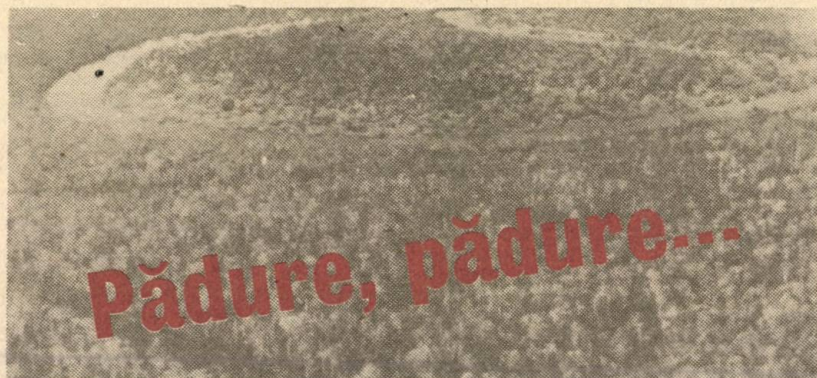
Dar situația este diferită de la o țară la alta. „Este mult de cînd pădurea masivului periamazonian din America Centrală — Yucatan, Costa Rica, Panama — a fost redusă la cea mai simplă expresie”, mărturisește cu regret Henri-Felix Maitre, de la CTFT. În Nigeria suprapopulată pădurea a rămas doar o amintire; în Guineea există numai fișii înguste; iar în Coasta de Fildeș, din 12 milioane de hectare, în decurs de 40 de ani pădurea a fost redusă la 3 milioane de hectare. În Gabon, Zair, pădurile sînt, practic, inexistente. „În ciuda cauzelor socio-economice diferite, care declanșează în multe țări acțiuni ostile pădurilor, — rambursarea datoriei externe de către Brazilia, culturile destinate exportului în Coasta de Fildeș, suprapopularea în Nigeria —, tehnicile de distrugere sînt aceleași peste tot”, declară Daniel Dory. Pentru asigurarea dezvoltării sale, Coasta de Fildeș a mizat în anii '50-'60, pe exportul unor culturi de cafea, cacao, ulei de palmier.

ananas. Astfel, pentru toate aceste culturi, este necesară existența unor terenuri fertile. A fost atacată pădurea pentru utilizarea solului bogat, pentru prețiosul lemn. Fragilele soluri tropicale, expuse soarelui puternic și ploilor, se distrug. Cînd se constată că „fecunda fertilitate” a solului forestier nu este decât un mit, este mult prea tîrziu. „Inepuizabila” pădure este epuizată.

Și totuși, nu este vorba de a transforma pădurea tropicală umedă într-o vastă rezervație — mărturisesc geografil și forestierii. Din loc în loc, un parc natural se poate dovedi indispensabil.

Astăzi se dispune de suficiente cunoștințe pentru a exploata pădurea, nu numai fără a o distruge, dar și făcînd-o să producă mai multă esență utilă. Geografil pot ajuta la amenajarea zonelor și la alegerea sistemelor agro-forestiere adecvate, înainte ca Terra să moară de calviție ecuatorială.

Raluca Ionescu

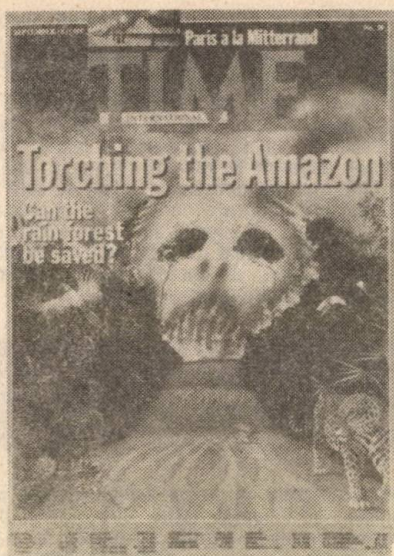

● Pădurea amazoniană, acest enorm plămîn verde al Pămîntului, este amenințată. Dramaticul semnal de alarmă a declanșat în întreaga lume un puternic curent de opinie care cere oprirea neîntîrziată a exploatării neraționale a acestui tezaur al Terrei. Un amplu articol apărut în revistă „TIME” examinează pericolele, precum și soluțiile de salvare a pădurii amazoniene.

Deasupra Braziliei de vest cerul va rămîne întunecat și în timpul zilei din pricina fumului miilor de focuri aprinse de fermierii și crescătorii de vite care, într-un ritual al distrugerii, dau foc pădurii pentru a face loc terenurilor agricole și de pășunat. Ploile torențiale de anul trecut au încetinit ritmul incendiilor. În 1988, fumul degajat de incendii a fost atît de dens, încît autoritățile din localitatea Porto Velho, din statul Rondônia, au fost nevoite să închidă, zile de-a rîndul, traficul aerian. O suprafață împădurită de mărimea Belgiei a fost făcută scrum. După ani și ani de nepăsare, lumea și-a dat seama, în sfîrșit, de prețul uriaș al acestor pierderi. Problema a devenit prioritară în cadrul luptei pentru salvarea naturii amenințate de activitatea distrugătoare a omului. Un mai vechi apel al ecologiștilor, „Salvați pădurea ecuatorială!”, este preluat astăzi de numeroase voci pe plan internațional. Această chemare a declanșat o confruntare între țările industriale bogate, benefi-

ciare, pînă acum, ale exploatării nemiloase a parcului forestier, sursă de materii prime ieftine, obținute cu investiții minime, în cadrul trusturilor transnaționale, pe de o parte, și țările în curs de dezvoltare, care își vîd, astfel, încălțate suveranitatea și independența, pe de altă parte.

Cea mai afectată zonă de află în vestul Braziliei, pe teritoriul căreia se întinde mai mult de jumătate din bazinul amazonian. Imensa regiune aferentă fluviului Amazon și afluenților săi suferă asaltul oame-nilor de 400 de ani. În tot acest timp, pădurea a sfidat prezicerile pesimiste. Dar acum, cînd fierăstraiele mecanice doboară copacii, barajele artificiale înecă mari suprafețe și deșeurile provenite din minele de aur otrăvesc cu mercur apele, pericolul a devenit iminent. În Peru, pădurile sînt tăiate pentru a lăsa loc plantațiilor de coca, materia primă a cocainei. „E greu de precizat anul în care pădurea va muri — susține Philip Fearnside, de la Institutul

Amenințarea pădurii amazoniene: o sugestivă-copertă a revistei „Time”

Național Brazilian pentru Cercetări Amazoniene – dar, dacă situația nu se va schimba, pădurea va dispărea cu siguranță.”

Această perspectivă reprezintă o catastrofă cu urmări incalculabile pentru întreaga planetă. Pădurile tropicale, caracterizate printr-un grad înalt de umiditate, se singularizează prin paravanul constituit de frunzele și ramurile întrepesute, care oferă protecție unei extraordinare varietăți de plante și animale. Dispariția lor ar antrena moartea a peste un milion de specii de animale, o importantă parte a moștenirii biologice din zestrea planetei. Mai mult, incendierea deliberată a fondului forestier amazonian poate determina modificări climatice dramatice, datorită supraîncălzirii atmosferei, fenomen care generează așa numitul „efect de seră”. „Pădurea ecuatorială este o imensă bibliotecă de științe naturale, un gigantic laborator farmaceutic, roata motrice a climei” – subliniază Thomas Lovejoy, de

la Institutul Smithsonian din Washington.

Anterior „marii goane” în vederea achiziționării de pământ brazilian, pădurile de smarald din Rondônia dispuneau de adevărate rezervații naturale. Pe tot întinsul ținuturilor situate la sud de Amazon nu existau discontinuități în acoperișul stufos al pădurii. Pe fiecare metru pătrat fremăta o viață diversă: insecte, pasări, maimuțe. Au urmat, începând din anii '70, valurile de coloniști care au culcat la pământ sau au dat pradă flăcărilor uriașe parcele de material lemnos ca să poată înălța orașe, construi drumuri, semăna culturi agricole. Nou-veniții s-au așezat aici ca pe un pământ al făgăduinței, dar activitatea lor a adus cu sine un cortegiu de devastări. Solul, suficient de nutritiv pentru păduri, nu s-a dovedit, însă, adecvat culturilor cerealiere, așa că majoritatea celor veniți s-au resemnat să ducă o viață nevoioasă, neconținut amenințată de boli. Aproape 20 la sută din pădurile Rondônia au fost distruse. În ritmul actual, ele vor dispărea cu totul în următorii 25 de ani.

Aceeași situație se întâlnește pretutindeni pe glob. Îmboldită de sărăcie, de creșterea demografică sau de lăcomie pur și simplu, omenirea a declarat război plantelor și animalelor cu care conviețuiește pe planetă. Potrivit opiniei autorizate a lui Peter Raven, director al grădinii botanice din Missouri, în 30 de ani, datorită oamenilor, vor pieri, în medie, 100 de specii pe zi, cel mai înalt ritm de extincție din preistorie încoace. Nici chiar pieirea în masă, acum 65 de milioane de ani, a dinozaurilor și a altor nenumărate specii n-a afectat, în mod semnificativ, echilibrul ecologic. Dar acum, plantele mor – și de data asta, nu cometele și vulcanii sînt inșirii distrugerii, ci înșiși oamenii.

Paradisul din pădure

Interesul pasionat cu care se duce astăzi lupta de combatere a distrugerii perimetrului verde al planetei este lesne de înțeles pentru cel care a avut prilejul să-și arunce privirea peste vastele desfășurări ale bazinului amazonian. Fluviul și zona forestieră aferentă acoperă peste 4 milioane de kilometri pătrați și se întind între granițele a 9 state. O maimuță cu simțul aventurii ar putea călători din creangă în creangă de la un capăt al continentului sud-ame-

Amazonul: cursul său se întinde pe 6400 km, debitînd în Atlantic 150 000 mc/sec

rican la celălalt. Alimentat de mai mult de 1000 de afluenți, Amazonul șerpuieste cale de 6.400 de kilometri - lungime care îl situează pe locul doi după Nil. Însă, în ce privește volumul hidrologic, Amazonul n-are rival. El rostogolește zilnic în ocean o cantitate enormă de apă, de 60 de ori mai mult decât competitorul său. Jungla este atât de deasă și viermuiește de o viață atât de variată, încât biologii se dovedesc neputincioși să o descrie în mod exhaustiv. Un studiu al Academiei americane de științe naturale arată că, pe o parcelă martor de 6,4 km pătrați de junglă, trăiesc 750 de specii de arbori, 125 de specii de mamifere, 400 feluri de păsări, 100 soiuri de reptile și 60 de specii de amfibieni. Fiecare arbore poate găzdui peste 400 specii de insecte. De-seori, animalele și plantele de aici au dimensiuni uriașe, caracteristice regiunii amazoniene. Plante exotice cu frunze ce ating diametrul de 2 metri, fluturi cu aripi de 20 de centimetri, pești de 3 metri. Legea junglei obligă viețuitoarele să recurgă la cele mai năstrușnice deghizări pentru a-și pălăni sau respinge dușmanii, pentru a se împerechea, pentru a-și agonisi hrana. Omizi cu aspect reptilii, plante care emană mirosuri atrăgătoare, copaci care se folosesc de pești pentru a-și împrăști semințele în timpul revărsărilor de ape. Pădurile tropicale constituie un adevărat depozit unde se îngrămădesc toate împlinirile procesului de evoluție a vieții animale și vegetale, și ele își arată valoarea pe măsură ce își dezvăluie tainele. Arborele „piquia”, de pildă, produce o substanță toxică pentru furnicile mîncătoare de frunze, insecte care provoacă pagube de milioane de dolari anual agriculturii Americii de Sud. Asemenea otrăvuri naturale propun alternative la periculoasele pesticide sintetice. Alte chimicale elaborate de junglă au îngăduit punerea la punct a unor tratamente noi împotriva hipertensiunii arteriale și chiar a unor forme de cancer. Informațiile codificate în genele plantelor și animalelor amazoniene pot furniza, în ultimă instanță, cheia rezolvării unui întreg cortegiu de probleme medicale.

Cercetătorii sînt de-a dreptul îngrijorați de faptul că distrugerea pădurilor „umedă” poate instala un haos climatic. Datorită volumului imens de nori generați de masa verde, sistemul amazonian joacă un rol major în distribuirea căldurii pe suprafața globu-

Risipa combustibilului: copacii sînt arși pentru a fabrica mangalul necesar topirii unor minereuri

lui. Orice perturbare a acestui proces este susceptibilă să producă efecte incalculabile. Mai mult, regiunea amazoniană înmagazinează cel puțin 75 de miliarde tone de carbon în copaci care, atunci cînd sînt arși, emană bioxid de carbon în atmosferă. Aerul, și așa afectat de emanațiile industriale sau ale automobilelor, se poate supraîncălzi într-o măsură și mai mare, generînd fenomenul cunoscut astăzi în întreaga lume sub denumirea de „efect de seră”. Nimeni nu știe cu siguranță care vor fi consecințele emanației excesive de bioxid de carbon, dar mulți oameni de știință se tem că Pămîntul va începe să se supraîncălzească, provocînd, astfel, schimbări climatice devastatoare pentru viață.

Viguroasă și, totuși, decepționant de fragilă

Multe țări afectate de moartea pădurilor au introdus programe de salvare. Astfel, în aprilie anul trecut, guvernul brazilian anunța un pachet de măsuri pentru a stăvilii distrugerea pădurilor amazoniene, proiect intitulat „Natura noastră”. „Fără îndoială, - susține Celio Valle, director al nou createi agenții pentru protecția mediului înconjurător-prezervarea și dezvoltarea fondului forestier amazonian vor deveni un important subiect al campaniei electorale prezidențiale din acest an din Brazilia”. Dar mulți brazilieni cred încă în indestructibilitatea pădurilor amazoniene. Întrebat despre un controversat proiect hidroelectric care ar urma să inunde o porțiune de pădure de mărimea Marii Britanii, un inginer brazilian susținea: „Da, desigur, este o zonă întinsă, dar, în comparație cu suprafața totală a pădurii amazoniene, această arie este nesemnificativă. Nu este ușor să distrugi o pădure tropicală. Aici lucrează în permanență însemnate forțe naturale recuperative”.

Cu toate acestea, pădurea „umedă” este decepționant de fragilă. Lăsată în voia ei, devine un ecosistem care se autosusține pe timp nelimitat. Dar nu se poate adapta cu ușurință la invazia umană și nu opune rezistență la dorința oamenilor de a o transforma în suprafețe agricole sau pășuni. Pădurea funcționează ca un delicat și echilibrat organism ce reciclează o parte din hrană și umiditate. Numeroși nori de aburi plutesc deasupra întinderii nesfîrșite de pădure, în timp ce apa se evaporă de pe frunzele copacilor, răcorînd aceeași pădure care inhalează lumina intensă a soarelui. Curenții de aer adună aceste puncte de apă sub formă de vapori și îi transformă în fîrioși nori negri care readuc umiditatea prin torenții de ploaie tropicală. Animalele și vegetația moartă se descompun cu rapiditate, iar substanțele nutritive, rezultate din acest proces, pătrund în sol pentru a da naștere la o nouă generație de plante. Dar, cînd este vitregit de copacii lui, terenul devine neospitalier. Cea mai mare parte a solului amazonian este nepregătit pentru a fi folosit ca teren fertil agriculturii. Pădurile „umedă” au o neînchipuită capacitate de a dezvolta soluri care, în alte părți geografice, nu ar putea să germineze nici măcar o sămînță.

De-a lungul istoriei, potențialii pionieri sau investitori au descoperit pe propria piele cît de neospitalieră poate fi pădurea amazoniană. Industriașul american Henry Ford a încercat, în două rînduri, în anii '20 și '30, să-și construiască un imperiu al cauciucului natural în deșul pădurii. Dar, cînd umbrela protectoare a secularilor arbori a fost distrusă, co-

Bogația junglei: un indian recoltând cauciuc natural fără a distruge prețioasa sursă

pacii de cauciuc s-au uscat. În 1987 multimilionarul american Daniel Ludwig a lansat un ambițios proiect de curățare a peste 2,5 milioane ari de pădure, ca, pe terenul astfel obținut, să planteze copacii Gmelina, recunoscuți pentru esența lor lemnoasă deosebit de prețioasă. El nu și-a imaginat că amintita specie de copaci importată vor fi sensibili la efectele pesticidelor din zonă. Întreaga plantație s-a uscat, iar el a abandonat acest proiect care a cauzat mari daune zonei „amenajate”. Au existat, desigur, și alte asemenea proiecte. În 1970 a fost construită magistrala transamazoniană, care pornește din orașul de coastă Recife și străbate jungla, îndreptându-se spre frontiera cu Peru. Ea era menită să încurajeze „marea cucerire” a terenurilor, aventură similară colonizării Vestului american. Doritorilor li s-a asigurat transportul, precum și dreptul de a intra în posesia unei parcele după defrișarea acesteia. Dar visul a peste 8000 de familii care s-au încumetat să înfrunte pădurea s-a transformat în coșmar. Solul, nu atât de bogat în minerale precum cel din Vestul american, s-a degradat după defrișare, iar culturile s-au uscat în câțiva ani. Proprietarii corporațiilor transnaționale n-au descurajat însă, continuând să construiască șosele, baraje și așezări, în multe cazuri cu bani din partea Băncii Mondiale și a

Pietei comune și a Japoniei. Două asemenea mari proiecte – pentru păduri o adevărată calamitate – sînt Grande Carajás, care prevede ridicarea unui complex de minerit, și Polonoroeste – o magistrală de-a lungul căreia urmează să fie înălțate numeroase așezări. Programul Grande Carajás, în valoare de peste 3,5 miliarde de dolari și care acoperă o suprafață de 324 de mii hectare în estul bazinului amazonian, își propune să exploateze imensele resurse, poate cele mai mari din lume, de fier, magneziu, bauxită, cupru și nichel. Principalele exploatare de minereu de fier funcționează din 1985 și au un slab impact asupra pădurii. Problema spinoasă rezidă, însă, în combustibilul folosit la topirea minereului: lemnul. Autoritățile se tem că se va întâmpla ceea ce s-a întâmplat în cazul minelor Gerais, din sud-estul Braziliei, unde prelucrarea minereului a necesitat consumarea a două treimi din pădurile din zonă. Celălalt mare proiect, Polonoroeste, își propune să modernizeze ținutul Rondônia, este subvenționat de firme occidentale și se înfiripă în jurul magistralei BR-364. Este proiectul care a declanșat actuala campanie internațională de salvare a pădurilor ecuatoriale și tropicale din zona Amazonului. În locul promiselor localității moderne, au apărut „oaze” ale distrugerii în care pădurile cad pradă flăcărilor. În egală măsură, au avut de suferit triburile de indieni, multe trebuind să fie strămutate, sau, cum este cazul tribului Nambiquaro, au fost decimate de bolile civilizației. „Mutați un trib, a cărui principală activitate este vânătoarea, cu numai 50 de kilometri, și acesta va muri de foame” – susține Jason Clay, director al Institutului de cercetări privind supraviețuirea culturilor.

Procesul de dispariție a pădurilor va începe din spre marginea lor, cum este cazul ținuturilor Acre și Rondônia. Or, în vreme ce pădurea amazoniană, lăsată ca un tot, generează jumătate din necesarul de umiditate, procentul este mult mai ridicat în statele din vest, situate departe de Atlantic. Aceasta înseamnă că despăduririle pot avea efecte puternice asupra cliimei din aceste state. „Imaginați-vă ce consecințe ar apărea dacă sezonul secetos s-ar extinde cu încă două luni!” se cutremura Philip Fearnside, de la Institutul brazilian pentru cercetări amazoniene.

Și tot el spune un mare adevăr, subliniind că „singura șansă pentru supraviețuirea pădurilor este aceea de a le lăsa în pace.”

Liviu Duma

Febra aurului: prospectorii otrăvesc pământul și apa

Cu dirijabilul peste jungla amazoniană

TERRA
TERRA
TERRA

● Purtind numele faimoaselor războinice ale mitologiei Greciei antice, Amazonul nu este numai cel mai mare fluviu al Americii de Sud, ci și fluviul cu cel mai mare debit din lume: 150 000 m³/s (la vărsare). Purtându-și apele de la 100 km de coasta Pacificului (Apuřimac, în Peru), Amazonul străbate continentul sud-american pentru a-și vărsa apele în Oceanul Atlantic printr-un estuar cu o deschidere de 80 de km. O dată pe an, fluxul oceanului înaintează în amonte ca un uriaș val pe o distanță de 1 000 de km. Fenomenul, unic în lume, poartă numele de Pororoca. La atitea superlative, Amazonul își mai adaugă unul: este fluviul cu cel mai mare bazin hidrografic al Terrei (aproximativ 7,2 milioane de km²).

Prin diversitatea și unicitatea formelor vegetale, bazinul Amazonului poate fi numit, fără exagerare, cel mai mare și mai vechi depozitar dendrologic al planetei, unele din speciile aflate aici avându-și originea în îndepărtatul terțiar.

Trăsătura dominantă a acestui areal o reprezintă pădurea tropicală sau selva, care se întinde de la Oceanul Atlantic de Sud și până la trecătorile Anzilor, pe o suprafață de circa 5 milioane km².

Văzută de sus, pădurea ecuatorială pare o imensă carpetă de burete, uniformă și monotonă. Abundența vegetală a copacilor unește, la aproximativ 35—50 de metri deasupra solului, coronamentul copacilor, formând un „acoperiș verde” de nepătruns.

Acest muzeu sui-generis continuă să suscite interesul specialiștilor de pretutindeni. Anul trecut, un grup de cercetători au decis, printr-o metodă originală — ne asigură publicația britanică „New Scientist” —, să descifreze din misterele acestui „acoperiș verde”.

Conducătorul expediției, Francis Hallé, de la Universitatea din Montpellier II din Sudul Franței, a afirmat că expediția este unică prin faptul că principalul mod de locomoție, cu acces la „acoperișul Amazoniei”, a fost dirijabilul. „Nimeni n-a studiat partea superioară a pădurii tropicale, cu toate că se întâmplă multe acolo”, a mai adăugat el. „Acoperișul” captează energia solară și este bogat populat cu viețuitoare.

Oamenii de știință, care au mai încercat în trecut să studieze straturile cele mai de sus ale pădurii tropicale, s-au folosit de pasarele sau platforme. În orice caz, aceste structuri trebuiau le-

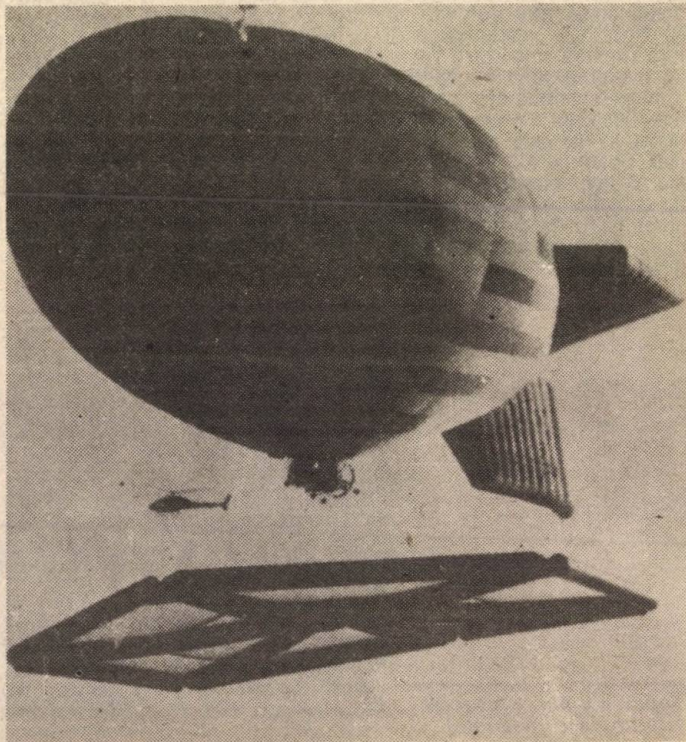
gate zarăvăn de ramurile copacilor, ramuri aflate cu câțiva metri mai jos de bolta verde a copacilor. Dirijabilul poate susține însă, deasupra coronamentului, o plută cu până la 10 cercetători. Ei pot să-și aleagă exact locul unde doresc să se oprească și să aterizeze. „Este ca și cum ați întinde o batistă în grădina dumneavoastră”, a explicat Adrian Bell de la Universitatea din North Wales, Bangor, Marea Britanie, unul dintre cei 60 de oameni de știință participanți la expediție.

Dirijabilul are posibilitatea să lase pluta acolo unde este nevoie, să transporte cercetătorii între tabăra principală și locul de cercetat, să revină și să-i „colecteze” pe oamenii de știință după 2—3 zile și să transporte pluta în alt loc.

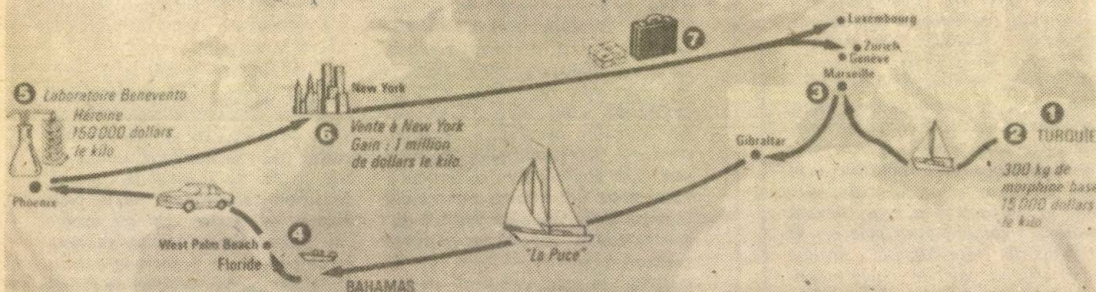
Pluta, concepută de Gilles Ebersolt, se compune din mai mulți „caltaboși” din cauciuc gonflabil, așezați în formă de hexagon. Șase asemenea „caltaboși” sînt dispuși radial, împreună cu un disc din fibră de carbon care întărește platforma. O plasă rezistentă acoperă toată structura.

Jumătate din membrii expediției au fost europeni, ceilalți — cercetători venind de la Universitatea din Sao Paolo și de la Institutul Național pentru Cercetarea Amazonului (INPA) din Brazilia. Echipa a inclus specialiști din mai multe discipline științifice.

„Sîntem interesați în fiecare aspect al pădurii tropicale. Nu se știe mai nimic despre coronamen-

din nou despre „FILIERA FRANCEZĂ“

Una din rutele „filierii franceze”, potrivit istoricilor lui Francois Scapola

Cine nu a auzit de „filiera franceză”? O veche rețea a traficului ilicit de droguri, care, cu ani în urmă, ocupa prima pagină a ziarelor. S-a crezut, multă vreme, că a dispărut și că a fost dată uitării de lumea interlopă din Marsilia, după ce, la începutul anilor '70, grație acțiunii concertate a polițiilor franceză și americană, rețeaua a fost decapitată. A fost nevoie, însă, de arestarea și dezvăluirile unui mic gangster din Marsilia – Francois Scapola –, înălțat la rangul de patron al unei rețele de traficanți de stupefiante, pentru a se descoperi adevărul: „Filiera franceză” a renăscut, traficanții francezi aflându-se în punctele-cheie ale comerțului cu droguri. În Thailanda, Columbia, Liban, ei sînt asociații cei mai căutați de către Mafia americană.

Informațiile obținute în exclusivitate din surse ale poliției și ale justiției, ca și mărturiile unor gangsteri arestați, între care se află Francois Scapola, au permis revistei „Le Nouvel Observateur” să întocmească un amplu dosar al noii „filierii franceze”, din care reproducem următoarele largi extrase.

Undeva, într-o închisoare din Elveția

În fiecare dimineață, face puțină gimnastică. Citește presa și visează la o altă viață. În celula sa confortabilă, undeva în Elveția, își imaginează că este deja cetățean american. Ce nume va purta? John Smith, Tom Callaway sau Francis Kennedy? Nu s-a hotărât încă. Ce înfățișare va avea după ce va trece pe la chirurgul-estetician? Blond cu părul creț, cu pomeții mari și nasul acvilin, el care, în lumea interlopă a Marsiliei, era poreclit François-brunetul?

La cei 44 de ani ai săi, François Scapola este nerăbdător să intre în pielea altui om. Este de înțeleș. În ianuarie 1987, el a depus mărturie, la New York, în procesul fraților Benevento, nașii Mafiei americane. A făcut dezvăluiri complete. A spus tot ceea ce justiția americană dorea să afle despre una dintre cele mai mari rețele de traficanți din istoria drogurilor. În S.U.A., frații Benevento, urmașii lui Lucky Luciano, nu se așteptau ca francezul să „trădeze”. De trei ani și jumătate, François Scapola vegetează într-o închisoare elvețiană. Este contractul pe care avocașii lui l-au încheiat cu serviciul federal Drug Enforcement Agency (DEA — Agenția de luptă împotriva traficului cu droguri). Ce i s-a promis? Că va fi liber, undeva în Statele Unite, sub o altă identitate și cu o altă față.

Contractul prevede că autoritățile americane se angajează să-i găsească de lucru, să-i garanteze securitatea și „dreptul la fericire”!...

De atunci, trăiește cu spaima în suflet. Așteaptă pe ucigașii Mafiei. Autoritățile elvețiene îl mută, la fiecare patru luni, într-o altă închisoare, pentru a preveni orice tentativă de asasinare. Deținut sub o falsă identitate, François Scapola trăiește ca un om hăituit. Un om bîntuit de groază, care, în fiecare seară cînd se culcă, își spune: „În noaptea asta mă vor curăța”. Un om care suspectează totul și pe toată lumea — mîncarea, pe gardieni, pe avocați, pe judecătorii ce vin să-i ia interogatoriul. Îi suspectează chiar și pe poliști.

Cum a ajuns acest om într-o asemenea situație? Cum a reușit o mică secătură, care vagabonda pe străzile Marsiliei, să intre în cercul foarte închis al marilor traficanți de stupefiante? Și, mai ales, cum a înlesnit polițiilor franceză și americană să descopere că faimoasa „filieră franceză”, care se credea că fusese definitiv dezmembrată la mijlocul anilor '70, continuă să activeze?

„Chimiștii” morții

Marsilia, anii '60. Un tînăr ucenic de la rețeaua de încălzire din cartierul Endoume visează la „afacerea secolului”, la o viață plăcută în insulele Bahamas.

Frecventează barurile de noapte ale lumii interlope, împreună cu prietenul său François Girard. Cei doi sînt nedespărțiți, umblă după fete și joacă fotbal. Oacheșul și atrăgătorul François Scapola este amuzant, seducător, în timp ce blondul Girard este un taciturn. De la vîrsta de 15 ani, atacă împreună bănci și fură mașini. Drumul clasic al gangsterilor obișnuți. Dar, la acea vreme, în cartierul Endoume, tinerii vagabonzi trăiesc cu mitul nașilor. Au idoli. Pe cei din „filiera franceză”, gangsterii care tratează de la egal la egal cu șefii mafiei sicilienne pentru a aproviziona piața americană de stupefianți. Ei se numesc Mémé Guérini, Jo Venturi, Marcel Francisi.

La 20 de ani, François Scapola descoperă lumea tulbură a drogului. Și a „frăției” chimiștilor care fabrică heroina. (În cercurile Mafiei, ei sînt numiți „cuisiniers” sau „cooks” — bucătari). Numele lor — Paul Brandhuys, Grégoire Leccia sau Edouard Toudayan. Dascălul lor — Jo Cesari, care, se pare, ar fi aflat secretul fabricării heroinei de la un bătrîn savant, pe jumătate nebun. Legendă? În orice caz, ea place tinerilor vagabonzi din cartierul Endoume, care manifestă o adevărată venerație pentru bătrînul Jo Cesari. Scund, sfios, aproape insignifiant, Jo are toate calitățile unui mărunț laborant, meticolos și muncitor. Dar, în lumea interlopă, el este considerat un geniu. „Făcea aur din opium”, spunea, ironic, un polițist din Marsilia.

Bătrînul Jo, finanțat de Mémé Guérini, lansează „școala franceză” a chimiștilor morții. Înfîlțează laboratoare în toate împrejurimile Marsliei, unde manipulează ingredientele „pastei sale”... Și, dintr-o pastă cafenie importată din Liban sau din Turcia — morfina de bază —, face heroina în proporție de 97 la sută. Reputația sa devine internațională. În jurul lui toți se întrebă: cum reușește? Americanii, sicilienii, libanezii au încercat, și ei, să rafineze. Dar nu au obținut decît heroină mediocră, în proporție de 60 sau 70 la sută, ceea ce americanii numesc „brown sugar” (zahăr maro). Care-i secretul bătrînului Jo? „Trebuie să ai ochi și să nu precipiți lucrurile”, avea să răspundă Jo Cesari.

Cu știința lui, Jo Cesari va cîștiga o avere colosală, lucrînd pentru ceea ce polițiștii de la stupefianți numesc triumghiul Palermo-Marsilia-Miami.

Arestat în 1972, el are 56 de ani și știe cel-așteaptă. Legenda spune că, în timpul unei plimbări prin curtea închisorii, el s-ar fi întîlnit, pentru prima oară, cu un toxicoman. Domnul Jo are un soc, își dă seama, abia acum, de răul pe care îl face. Să fi fost cuprins de remușcări la gîndul sutelor de kilograme de heroină pe care le-a rafinat în timpul vieții? Oricum, cîteva zile mai tîrziu, Jo se spînzură în închisoare.

Fantoma lui Jo Cesari nu a părăsit niciodată Marsilia. Fascinat, François Scapola face pașul hotărîtor și își oferă serviciile lui Gérard Labay, șeful uneia dintre cele mai mari bande ale „filierii franceze”. Pe vremea aceea, Scapola nu era decît un „cărăuș”. Traficanții de droguri treceau, însă, atunci printr-o perioadă grea. Statele Unite, inundate de drogurile rafinate în Franța, declaraseră război marilor traficanți. Serviciul de luptă împotriva traficului cu stupefianți fusese complet reorganizat, fondurile și mijloacele tehnice fuseseră mărite, iar numărul membrilor acestui serviciu sporise de zece ori. Se căutau mai ales „pocăiți”. Și americanii vor găsi unul, în persoana lui Richard Berdin, arestat la 23 septembrie 1970.

Scapola îl cunoștea bine. Era un dur. Făcea parte din banda lui Labay și venea deseori în cartierul Endoume să povestească despre călătoriile sale prin lumea întreagă. Era ascultat cu religiozitate, căci cunoștea totul despre „buyuk baba”, nașii Mafiei turce care strîngeau opiumul de la țărani, despre cumpărătorii sicilieni care tranzitau morfina de bază la Palermo sau în Corsica, despre zecile de laboratoare care lucrau

continuu la Marsilia și despre transporturile spre New York, via Caraibe.

După ce a fost arestat, Berdin a povestit despre toate cîte le știa. Datorită lui, polițiile franceză și americană au reușit să decapiteze, la sfîrșitul anului 1972, faimoasa „filieră franceză”, în primul rînd banda lui Labay, el însuși arestat pe cînd transporta cu mașina 106 kg de heroină. În schimbul a tot ce a povestit, Berdin își va schimba identitatea și fața, trăind astăzi undeva în Statele Unite, într-o clandestinitate totală. Printre victimele lui Berdin s-a aflat și François Scapola, condamnat la cinci ani închisoare. Va spune atunci prietenilor săi: „O să punem noi mîna pe Berdin într-o zi...”

Dar lucrurile s-au petrecut altfel. În noiembrie 1985, într-o cabană din Elveția, Scapola și alți gagsteri sînt prinși în plasa polițiilor elvețiană, franceză și americană, în timp ce se pregăteau să trimită spre Statele Unite zece kg de heroină rafinată. Scapola este incolțit. În Franța a fost condamnat la 35 ani de închisoare, în Elveția riscă să ia 20 de ani, și tot atîția în Statele Unite. Știe că este condamnat să-și sfîr-

Giovanni Falcone

șească zilele în spatele gratiilor. Ce-i de făcut? Să respecte legea tăcerii din lumea interlopă, să spere într-o evadare?

Cînd agenții de la DEA vin să-l vadă la Fribourg, la sfîrșitul anului 1985, ca să-l convingă să beneficieze de statutul de martor, își reamintește, bineînțeles, de Berdin. Unde se află acesta? Poate să-l întîlnească? Da, i se răspunde. Dar va dura cam mult. „Pentru a organiza o cît de scurtă întîlnire cu un «pocăit» — arată Carlo Boccia, responsabilul DEA la Paris — avem nevoie de cel puțin o lună de zile pentru a asigura o securitate totală. Căci Mafia nu glumește cu cei ce au hotărît să nu mai joace în hora ei. Luăm fantastice măsuri de precauție. De pildă, despre un tip ca Berdin, eu personal nu știu nimic, nici măcar unde locuiește. Știu doar că a cerut să i se facă o operație de chirurgie estetică. Deîndată ce și-a încheiat rolul de martor, a fost luat în grija unui serviciu special al FBI însărcinat cu protecția martorilor”.

Sub stricta supraveghere a poliției, Berdin vine în Elveția și stă de vorbă cu Scapola. Da, trăiește, americanii s-au ținut de cuvînt. Nu mai are aceeași față, dar are aceeași voce. Cea cu care povestea tinerilor vagabonzi din cartierul Endoume despre călătoriile sale în Liban și Bahamas. Berdin a scăpat de răzbunarea Mafiei. Scapola va putea scăpa și el? Departamentul american al Justiției se angajează, prin contract, să-i apere viața. După a doua întîlnire cu cel pe care, cu ani în urmă, jurase să-l omoare, Scapola se hotărăște să vorbească. Avocați ai guvernului american îl pun să

semneze un contract format din trei părți: prima — privind securitatea lui și găsirea unei slujbe, a doua — privind degrevarea de orice urmărire judiciară, a treia — privind un tratament psihologic! Căci, un om ce-și schimbă înfățișarea, urmărit de Mafia, are nevoie de sprijin moral...

Ce a dezvăluit Scapola?

Asigurat, Francois Scapola își povestește viața în fața magnetofonelor agenției DEA. Dezvăluie că, în 1984, a lucrat pentru frații Benevento, într-un laborator din Chandler, lângă Phoenix, statul Arizona. Trep-tat, pe măsură ce Scapola vorbește, magistrații care-l interoghează reconstituie hățișurile unei gigantice rețele a traficului de stupefiante. Seamănă, în mod ciu-dat, cu cea a „filiei franceze”. După 20 de ani! Ace-lași triumfi Palermo-Marsilia-Miami. „Există totuși o diferență, precizează Bernard Gravet, șeful Oficiului de Represiune a Traficului Illicit de Stupefiante — OCRTIS. Astăzi, laboratoarele chimiștilor francezi nu se mai află la Marsilia. Pot fi în Liban, Sicilia, India, Statele Unite, Elveția”.

După destrămarea „filiei franceze”, în anii '70, Mafia americană își îndreaptă privirile spre Asia pen-tru a se aproviziona cu heroină. Dar, curînd, Cosa Nostra americană și „Triadele” — societățile secrete din Hong Kong, echivalentul Mafiei americane — încep să se agite. Între cele două grupări izbucnește un război sîngeros. New York-ul devine un al doilea Chi-cago. „Familiile” își numără morții. „Mafia nu a lucrat niciodată în deplină încredere cu asiaticii. Sînt prea diferiți față de noi, povestește Carlo Boccia. Dar pen-tru a satisface cererea pieței de stupefiante de cali-tate, cea de calitate a patra, cea mai curată, este ne-voie de buni specialiști în rafinare: fie asiatici, fie francezi”.

La începutul anilor '80, o a doua generație de chi-miști francezi este pe cale de a apărea în cartierul En-doume. Un grup constituit în jurul lui Scapola și Gi-rard. În plus, au găsit o „perla rară”, pe Philippe Wiesgril, un fost șofer șomer. Este un nou domn jo. A învățat meseria din întâmplare, în Liban, de la un prieten.

Între 1979 și 1984, Scapola și Wiesgril fac frecvente călătorii în Liban, în cele citeva laboratoare presărate în Valea Bekaa. În această regiune libaneză se cultivă 4 milioane de hectare de hașiș anual și, mai ales, se rafinează opiumul cvasioficial. Aici există amatori care produc „pudra” proastă, dar și profesioniști, așa-nu-miții „chimiști”, care, în general, sînt francezi.

Trep-tat, clanul Scapola își organizează un comerț cu care se poate îndeletnici oriunde. Banii curg rîu. Cînd, în 1984, Mafia americană trimite un fel de SOS marsilieților — „Nevoie urgentă de chimiști fran-cezi!” —, Paul Mandoloni, un fost partener apropiat al lui Mémé Guérini, se gîndește imediat la grupul lui Scapola. Acesta a lucrat în Liban, dar și în periferiile Parisului, la Montreuil pentru Gaétan Zampa, în Thai-landa, unde Scapola a scăpat, ca prin urechile acului, de plasa întinsă de poliție, pentru Mafia siciliană, la Palermo, unde unul din prietenii lui, André Bousquet, medic pediatru devenit „chimist” pentru a-și plăti da-toriile făcute la jocurile de noroc, a fost arestat de judecătorul Giovanni Falcone.

După citeva luni de ezitări, frații Benevento anga-jează echipa lui Scapola pentru o operațiune. Numele de cod: „Phoenix”. În închisoarea sa din Elveția, Sca-pola o descrie în detaliu poliștilor. Iată versiunea lui: undeva, pe coasta turcă, un mic velier avîndu-l la bord pe Michel Régnier, gangster mărunt din Toulon,

Francois Scapola în timpul primei sale arestări

recuperează 350 kg de morfină de bază. După ce ajunge în Marsilia, unde mută marfa pe propriul vas, Régnier pleacă spre Bahamas. Aici, o echipă de profe-sioniști transportă încărcătura pe o insulă liniștită la vest de Palm Beach, statul Florida. Cu o mașină trans-portă, apoi, „coletul” într-o casă neocupată din Chan-dler, lângă Phoenix.

Este momentul cînd intervin „chimiștii francezi” — François Scapola și un alt fost vagabond din Endoume, Charles Altieri. Philippe Wiesgril nu s-a băgat: „În Statele Unite, îi previne el, riscăm pedeapsa cu moar-te pentru asemenea treburî”. Rezultatul a fost uimitor: 150 kg de heroină pură, în proporție de 85 la sută, este vîndută pe piața New York-ului. Beneficiul pentru clanul Benevento este de un milion de dolari la un kilogram. În Turcia, morfina de bază fusese cumpărată cu 15 000 dolari kilogramul. Iar „salariul” celor doi francezi pentru această operațiune riscantă este de aproape două milioane dolari. „Calitatea chi-miștilor francezi este esențială pentru Mafia, preci-zează un magistrat. Cu cît heroina sau cocaina este mai pură, cu atît dozele ce se vînd sînt mai mici și, deci, veniturile cresc”.

Satisfăcuți de serviciile francezilor, frații Benevento le propun o nouă operațiune de mare anvergură. Lo-vitura secolului — rafinarea unei tone de morfină de bază sosită din Pakistan. Undeva, însă, departe de Sta-tele Unite, căci agenția DEA ar fi sîrșit prin a depista traficul. Se optează pentru India. Philippe Wiesgril, sub identitatea lui Michel Benedetto, este trimis la New Delhi să verifice calitatea mărfii. François Sca-pola este însărcinat să găsească un laborator. Frații Benevento îi dau un avans de un milion de dolari. Comerțul cu moartea lentă ar fi putut dura mult timp. Este, însă, întrerupt la 2 noiembrie 1985.

În acea zi, Scapola, însoțit de un personaj numit „Mesia”, urmează să plece din Geneva spre New